

III.

**AZ OSZK GYŰJTEMÉNYEIBŐL
ÉS TÖRTÉNETÉBŐL**

Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa

BERLÁSZ JENŐ

JANKOVICH Miklós műkincseinek és könyvtári gyűjteményeinek a Nemzeti Múzeum és tékája, a Széchényi Országos Könyvtár számára való megvásárlása 1832-ben korszakos jelentőségű esemény volt. E könyvtári gyarapodást a kortársak és sokáig az utódok is — okkal — úgy tekintették, mint a nemzeti könyvgyűjtemény második megalapítását. Elhalványulva bár, még századfordulónk nemzedéke is őrizte ezt a tudatot.¹ Ám azóta — meg kell vallanunk — a feledés köde csaknem teljesen eltakarta előlünk a JANKOVICH-gyűjteményekkel kapcsolatos legfontosabb tényeket is, úgyhogy nemegyszer zavarba jövünk, ha idevágó kérdésekkel kerülünk szembe. Ez a visszas helyzet azért állhatott elő, mert közel másfél évszázad alatt senki sem akadt intézetünkben, aki a JANKOVICH-gyűjtemények történetének felkutatására és bemutatására indítatva érezte volna magát. Annak a folyamatban levő széleskörű kutatómunkának a keretében, amely könyvtárunk részletes történetének megírására irányul, most végre sor kerülhet e súlyos tartozás lerovására is. Időszerűvé tette különben e tanulmányunkat egy dátum is, nevezetesen: 1972. január 2-án volt Jankovich születésének kétszázadik évfordulója.

Jelen értekezésünk megírásában csaknem teljesen kiadatlan kútfókra támaszkodtunk. A vonatkozó irodalmi anyag ugyanis annyira gyér, hogy még egy vázlat elkészítésére is nehezen futná belőle. A felhasznált forrásokról az alábbi tájékoztatást adhatjuk.

1. JANKOVICH Miklós magán- és nyilvános életére vonatkozólag kiváltképpen két gyűjteményből merítettünk:

a) JANKOVICH saját személyi iratainak és levelezésének 1959 óta könyvtárunkban őrzött fondjából, valamint

b) a JANKOVICH-család levéltárának az Országos Levéltárban elhelyezett állagából.²

1. Ld. FEJÉRPATAKY László értékelését *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802—1902*. Bp. 1902 c. kiadványban 6. l.

2. E részben a JANKOVICH-család ma élő jeles tagjának, a műgyűjtő szépunkájának, ugyancsak JANKOVICH Miklósnak (szül. 1904) családtörténeti adatgyűjteményét használtam. Szíves készségéért ezúton fejezem ki köszönetemet.

2. A JANKOVICH-féle könyv- és kéziratgyűjtemény kialakulásának és állományának feltárásához az említettek kivül főképpen az 1832-ben megvásárolt és a Széchenyi Országos Könyvtárba a gyűjteményekkel együtt bekerült kéziratok katalógusok szolgáltak alapul.

3. A JANKOVICH-gyűjteményeknek a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve a Széchenyi Országos Könyvtár számára történt megszerzését pedig

a) részben könyvtárunk igazgatóságának ügyviteli iratai,

b) részben az Országos Levéltárban őrzött nádori levéltár (*Archivum Palatinale*) iratai alapján tisztáztuk.

Ami a feldolgozást illeti, először JANKOVICH kulturális hivatásának kibontakozását, aztán gyűjteményeinek kialakulását, végül a gyűjtemények sorsát kívánjuk bemutatni.

I. EGY RENDKÍVÜLI HIVATÁS ÉBREDÉSE

1. Középnemességünk viszonya a tudományossághoz

Társadalmi szerepét tekintve JANKOVICH Miklós különös jelenség volt Napóleon-kori és reformkori táblabíró-nemességünk körében. Rendkívüliége életprogramjának, élethivatásának sajátos kulturális irányában és tartalmában nyilvánult meg. Vérbeli *literary gentleman* volt: könyv- és kéziratgyűjtő, bibliofil és bibliográfus, szépművészeti és iparművészeti gyűjtő, régész és történetkutató, irodalom- és tudományszervező, játékszíni mecénás és még sok egyéb. Ez a beállítottság inkább egy arisztokratához illik, mint egy középnemeshez. Nem úgy értendő ez, mintha középnemességünk általában híjával lett volna a magasabb műveltségnek, a szellemi érdeklődésnek és aktivitásnak. Hiszen tudott dolog, hogy közéletünknek ez a vezetőrétege a reformáció és ellenreformáció idejéről kezdve fokozatosan teljes egészében intellektualizálódott: hordozója lett egy sajátos késő-humanista retorikus-jogi műveltségnek.³ A felvilágosodás óta pedig BESSENYEIVEL az élen sorából kerültek ki az anyanyelvűség nevében végbement kultúraújítás legsúlyosabb szavú támogatói. KAZINCZYNAK az egész országra kiterjedő levelezése kitűnő tanúságtétel arról, hogy a 19. század elején mennyire tipikus volt a könyvolvasó, tollforgató, írói babérokra vágyó középnemes alakja. Azt is tudjuk, hogy a jómódú, polgárosodó nemesség körében megjelent a BERZEVICZY Gergely-szerű közíró is: a gazdasági-társadalmi-politikai korszerűsödés előharcosa. Am volt egy területe szellemi életünknek, amelyen középnemességünk nemigen volt hajlandó szerepet vállalni, ti. a tudományos tevékenység. A természeti és társadalmi valóságra irányuló kutató érdeklődés és feltárás mint életfeladat, életcél alig gyakorolt vonzóerőt a táblabírákra. Vajmi ritka eset volt az olyan birtokos nemes, aki hivatást érzett valamiféle tudós búvárkodásra. Ha imittamott felbukkant is egy-egy efféle külön, általában az sem tudott a dilettantizmus fokán felülemelkedni. Még a sajátos nemesi jellegű és érdekű hazai történelemmel és régészettel való kutató-gyűjtő foglalkozás iránt sem mutatkozott meg e rétegben komoly készség; SZIRMAY Antal, FEJÉRVÁRY Gábor és

3. A nemesség intellektualizálódásáról HAJNAL István: *Az osztálytársadalom. = Magyar Művelődéstörténet. Szerk. DOMANOVSKY Sándor. V. köt. 163–200. l.*

Károly, vagy MARCZIBÁNYI István esete kivétel számba ment. A 18—19. század fordulóján úgy látszott, hogy az elmúlóban levő feudális világ szétszórta lappangó és a jozefinus idők óta erősen pusztuló kultúrakincsének összegyűjtését és megmentését legfeljebb egyes művelt, nagyvagyonú és hazafias érzésű arisztokratáktól, vagy főpapoktól lehet remélni.

Tudjuk, nem egészen így történt. Bár az indítást és az alapvetést TELEKI Sámuel, SZÉCHÉNYI Ferenc, BATHYÁNY Ignác és BATHYÁNY József személyében csakugyan mágusok és főpapok végezték el,⁴ az a tudós polihisztor-gyűjtő, aki

4. Erről bővebben sajtó alatt levő, *Tízennyolcadik századi könyvtári kultúránk* c. tanulmányomban szólok.

mindenkinél nagyobb részt vállalt, nagyobb érdemet szerzett a szóban forgó feladat végrehajtása körül, aki a gyűjtőtevékenységet a szellemi és anyagi kultúra minden területére kiterjesztette, — váratlanul a középnemesség soraiból került ki. Csaknem másfélszáz év távlatából ma már teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy legfőként JANKOVICH Miklósnak, az ő rajongó lelkesedésének, páratlan áldozatkészségének és kiváló hozzáértésének köszönhető, hogy Nemzeti Múzeumunk és ezen belül Széchényi Országos Könyvtárunk alig egy emberöltővel az alapítás után kezdeti szerény állapotából hirtelen kibontakozhatott s valóban méltó, országos reprezentánsa lett ezredéves anyagi és szellemi kultúránknak. Olyan nagytömegű, változatos összetételű és felmérhetetlen értékű szellemi és műkincs (középkori kódex, nyomdászati ritkaság, az antiktól a neoklasszicizmusig terjedő képző- és iparművészeti tárgy, köztük sok világhírű darab) került JANKOVICH gyűjteményével a nemzet birtokába, amely messze meghaladta a Széchényi-féle alapítvány kereteit és becsét, s egyáltalában felülmúlt mindent, amit az alapítványok és ajándékok összessége mindmáig jelent intézményeink számára.⁵

2. A Jankovich-család anyagi és szellemi felemelkedése

Ami JANKOVICH elhivatottságának konkrét kibontakozását illeti, az nyilván nem a véletlen műve volt, hanem a vele született hajlamon túl különleges családi és különféle külső kulturális hatásoknak az eredménye.

A családtörténet adataiból — bármennyire gyérek is azok — több olyan ténytet lehet kielemezni, amely hozzásegít JANKOVICH szellemi habitusának megértéséhez.

A JESZENICEI JANKOVICHOK nem tartoztak a honfoglaló eredettel dicsekvő törzsökös középnemességhez, nevük bizonyossága szerint idegen eredetűek voltak, s különben is csak a 18. század közepe táján emelkedtek fel a módos birtokos nemesek közé. Eredetileg a horvát végekről, a török elől menekült szegény szabadok, afféle hétszilvafásak lehettek, akik a Felvidéken, egy Trencsén megyei kis faluban, Jeszenicén találtak új otthon maguknak.⁶ Nemesi jogállásuk sem volt régi keletű. Armálisukat 1686-ban, Budavár visszafoglalása évében nyerték, úgylehet, éppen a felszabadító háborúban szerzett érdemeikért. Voltaképpen tehát olyan familiárról van szó, amely önerejével küzdötte fel magát a szegénységből, az ismeretlenségből a jómódba, a rangos, tekintélyes nemesség szintjére. Az efféle társadalmi-vagyoni felemelkedés a kései feudális időkben nem csupán szerencse dolga volt. Feltörni rendszerint csak azok a családok tudtak, amelyek nemzedékeken át az átlagost meghaladó katonai erényekkel, vagy az új időkben különös jelentőséget és társadalmi megbecsülést nyert intellektuális készséggel rendelkeztek. A JANKOVICHOK úgy látszik mindkét lehetőséggel élve igyekeztek boldogulni. Családfájukat szem előtt tartva, az egymást követő nemzedékek pályáját a következőkben vázolhatjuk.

5. JANKOVICH nagyszerű régészeti és műkincseinek ismertetésével máig is adós a Magyar Nemzeti Múzeum. Ennek a rendkívüli jelentőségű gyűjteménynek csupán egy részéről, a szépművészeti alkotásokról készült szakszerű, bár korántsem kimerítő feldolgozás. ENTZ Géza: *Jankovich Miklós a műgyűjtő*. = *Archaeologiai Értesítő*. LII. 167—279. l.

6. NAGY Iván: *Magyarország családai*. V. köt. Pest 1859. 302—308. l.

Neszéri Jankovich Miklós (†1672 körül)
Nádasdy országbíró *causarum directora*
felesége: Hávor Magdolna

I. *Jankovich Miklós* (†1715)
katona a felszabadító háborúban,
armális-szerző
felesége: Rajczy Zsuzsanna

II. *Jankovich Miklós* (1694—1763)
az esztergomi érsekség *causarum directora*,
majd *septemvir*
felesége: Szunyogh Krisztina

III. *Jankovich Miklós* (1723—1797)
cs. alezredes, majd jászkun kapitány,
végül kir. táblai ülnök
felesége: Beniczky Angelika

IV. *Jankovich Miklós* (1772—1846)
polihisztor, könyv- és műgyűjtő
1. felesége: Rudnyánszky Antónia
2. felesége: Hauch Rozina

Figyelemreméltó, hogy már az első ismert ős, a bizonytalan nemességű NESZÉRI JANKOVICH Miklós, már mint előkelő értelmiségi állású egyén jelenik meg a színen. 1670 körül ügyigazgatói azaz ügyészi (*causarum director*) minőségben működött a vértanúságot szenvedett gróf NÁDASDY Ferenc országbíró szolgálataiban. Olyan tény ez, amely a családnak az eruditio eszközeivel való sikeres előhaladása mellett tanúskodik. A megszerzett társadalmi tekintély formai elismerését, a nemesi diplomát azonban úgy látszik, még ekkor is könnyebb volt a hagyományos úton, kard által biztosítani. Az ügyigazgató JANKOVICH Miklósnak HÁVOR Magdolnával, valószínűleg nemes nővel kötött házasságából származó fiai (Miklós és András) voltak az 1686-i armális megszerzői.⁷

A felemelkedés harmadik lépcsőfokán, a vagyonszerzésben jellemzően megint csak az intellektuális munka játszotta a főszerepet. Az ősfán I. Miklósként szereplő nemességszerző fia, II. Miklós (1694—1763) szintén mint *causarum director* csinált fényes karriert. Az esztergomi érsekség pöreit folytatva, módot talált arra is, hogy feleségének, a szintén Jeszenicén otthonos előkelő SZÚNYOGH-család sarjának jogán számottevő neoquistica-jószágok birtokába jusson, s ezeket vásárolt fekvőségekkel is gyarapítsa. Pest-, Nógrád-, Komárom-, Nyitra- és Pozsony megyében örök-, vagy zálogjogon a részbirtokoknak (portioknak) egész sorát szerezte meg, s ezzel családját egyszeriben a bene possessionatus rétegbe

7. Az első ősről és nejről, HÁVOR Magdolnáról geneológiai irodalmunk nem tud. Róluk a műgyűjtő JANKOVICH Miklósnak 1811. évi kamarási folyamodványából szereztünk tudomást. L. Országos Levéltár (az alábbiakban OL), Jankovich-lt., P. 1284. és 45 nr. 51., valamint P. 1286., raksz. 1.

emelte. Meggazdagodását tüneményes társadalmi emelkedés kísérte: valószínűleg kimagasló jogászi tudásának köszönhető, hogy tagja lett az ország legfelsőbb bíróságának, a hétszemélyes táblának, s mint ilyen, újabb érdemeiért elnyerte az arany-sarkantyús vitézi rangot.⁸

A következő nemzedék képviselője, III. Miklós (1723—1797), a mi JANKOVICH Miklósunk atyja már a rangos megyei családok előnyös helyzetéből folytatta a vagyonszerzést. Vele a család végleg elszakadt az ősi fészektől, Jeszenicétől, és az ország periferiájáról központi területre költözött. Neki köszönheti a család, hogy néhány évtized leforgása alatt szinte főúri uradalmakkal vetekedő sokezer hold terjedelmű puszták birtokosa lett. Pörös eljárás útján örökjogon került JANKOVICH-kézbe Fejér megyében Rácalmás, Szentiván és Kulcs, zálogjogon ugyanott Alap, Sismánd és Körtvélyes, valamint Pest megyében Vadas és Szenttamás, végül házasságkötésével a Nógrád megyei Berzence és három városi lakóház Pesten. Ez a III. JANKOVICH Miklós többé már nem volt ráutalva az értelmiségi munkára, de azért a jogi képzettségnek bizonyára ő sem volt híjával. Nemcsak a jászkun-kerületben viselt kapitányi (alispáni) tiszte, hanem a királyi táblán elnyert ülnöksége is erre vall. Katonaélete, az osztrák örökösödési és a hétéves háborúban való részvétele és ennek során befutott karrierje nyilván nem jelentéktelen, de mégis csak mellékes mozzanat volt életében. A jelek szerint övele tűnt fel a családban az amateur mű- és könyvgyűjtő nemes típusa. Számos adat vall arra, hogy ő vetette meg alapját a később oly nagy hírre emelkedett családi könyvtárnak azzal, hogy a jezsuita kollégiumok, majd a többi szerzetesházak feloszlatásakor ritka könyveket, kéziratokat és egyéb tudományos rekvizitumokat szerzett meg. Társadalmi elhelyezkedésére különben jellemző a költő ORCZY Lőrincsel, egykori ezredtársával fennállt tartós barátsága, valamint az előkelő, kulturált BENICZKY-családból történt házassága és Pesten való megtelepedése.⁹

IV. JANKOVICH Miklós a nagyhírűvé vált polihisztor tehát egy fokozatosan kibontakozott családi gazdagságba és kultúrkörnyezetbe született bele. A napvilágot 1772. január 2-én,¹⁰ valószínűleg abban a pesti házban látta meg, amely egykor a mai Koszuth Lajos utca és Petőfi Sándor utca keleti sarkán állt, s amely nagyanyja, SZUNYOGH Krisztina hozományából lett JANKOVICH-rezidenciává. Gyermekkorát is telenként minden bizonnal itt töltötte, vagy Székesfehérvárt, ahol szintén volt háza a családnak; nyaranta pedig Rácalmáson, a még ma is fennálló árkádos kúriában.¹¹ Feltehetőleg e családi lakóhelyek mindegyike olyan választékos ízléssel volt berendezve, annyi műtárggyal díszítve, annyi művelődési eszközzel ellátva, hogy a gyermekben korán felébredhetett az ilyen irányú érdeklődés. E hatások erejét nyilván fokozták még a rokoni kúriákban és kastélyokban szerzett benyomások is.

8. Ez a II. JANKOVICH Miklós az érsekprimási szék üresedésének idején kormányzója volt a primási birtokoknak. (Legifjabb JANKOVICH Miklós adatközlése.)

9. Ua.

10. Irodalmunkban Constant von WURZBACH (*Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreichs*. X. Theil. Wien 1863. 76—78. l.), illetve SZINNYEI József nyomán (*Magyar írók élete és munkái*. V. köt. Bp. 1897. 380. h.) mindenfelé 1773 szerepel JANKOVICH születési éveként. Ez téves! Hitelesnek az általunk jelzett időpont tekintendő. Így van ez feljegyezve JANKOVICH feleségének, RUDNYÁNSZKY Antóniának (1782—1814) a család által ma is őrzött eredeti imakönyvében.

11. Legifj. JANKOVICH Miklós (szül. 1904) közlései.

3. Jankovich Miklós iskolázása és tudós mentorai

A II. JÓZSEF korában új életre ébredő Pest és Buda városa is nyilván jelentős hatást gyakorolt JANKOVICH szellemi alakulására. Az itt élés, az itt tartózkodás magában véve is elég lett volna ahhoz, hogy JANKOVICHOT messze fölébe emelje a vidékhez kötődött nemesifjainak. De mennyit jelentett ezenfelül még a híres pesti piarista gimnáziumban való iskolázás! Ez az iskola lényegesen többet nyújtott tanítványainak, mint az átlag provinciális gimnáziumok. Itt ugyanis nem érték be a klasszikus és gyakorlati latin nyelvoktatással, hanem különös súlyt fektettek még a korszerű philosophia recentior ismertetésére, úgyszintén a neohumanizmus programját alkotó történeti és régiségtani ismeretek oktatására, s nem utolsó sorban a magyar nyelv használatára meg a hazaszeretet felkeltésére.¹² Valóban, az az oktatás, az a nevelés, amelyet az 1780-as évek közepén JANKOVICH a pesti piaristáknál és megelőzőleg az ugyancsak piarista vezetés alatt álló váci Teréziánumban kapott, elhatározó befolyással volt egész személyiségének, szellemének, közösségi magatartásának és életprogramjának kialakulására. A pozsonyi kir. akadémián 1791-ben befejezett történeti-jogi tanulmányai már inkább csak kiteljesítették a pesti gimnáziumban szerzett sokoldalú kultúráját.¹³

A családi kör és az iskola lelket, szellemet formáló nevelését és oktatását természetesen egyéb külső hatások is kísérték és követték: olyanok, amelyek illusztris személyek, jeles kultúremlők részéről érték az ifjú JANKOVICHOT.

Életpályájának méltatója, TOLDY Ferenc ezek közül legkivált CORNIDES Dániel professzor (1732–1787) befolyását tartotta döntő jelentőségűnek.¹⁴ Nem tudjuk biztosan, hogy e kiváló felvilágosult történettudósunk milyen kapcsolatban állt JANKOVICHcsal. Egyetemi oktatója nem lehetett, mert CORNIDES 1784-ben lett a pesti egyetem tanára, illetőleg az Egyetemi Könyvtár őre, s működése három év múltán — korai váratlan halála következtében — már véget is ért.¹⁵ JANKOVICH ebben az időben még csak 12–15 éves gimnazista volt. Több mint valószínű, hogy a szerény jövedelmű professzor mint preceptor foglalkozott a fiatal JANKOVICHcsal; a gazdag előkelő család megengedhette magának, hogy ilyen kiváló tudóst fogadjon fia mellé oktatóul. De bármi természetű lett legyen is a kapcsolat közöttük, feltehetőleg JANKOVICH CORNIDESTŐL tanulta korszerű történeti műveltségét és a magyar történelemnek forrásokon keresztül való megismerését. Emellett nagyszerű élményt jelenthetett számára CORNIDES tudós műhelyének, különösen 2000 kötetnyi, csupa magyar történeti tárgyú könyvet, kéziratot felölelő tékájának megismerése is. Nyilván itt és ekkor találkozott

12. BALANYI György—LAKATOS Zoltán (szerk.): *Emlékkönyv a magyar piarista rendtartomány háromszázéves jubileumára*. Bp. (1943.) 54., 83., 102., 119–120. l.

13. JANKOVICH pesti és pozsonyi iskolázásának dokumentumait l. Országos Széchényi Könyvtár (a következőkben OSZK) kéziratár, Fond 16/2. — A váci iskolázásról HOCHMEISTER Mártonnak Nagyszebenben, 1824. dec. 22-én kelt, JANKOVICHhoz intézett levele tesz említést. Uo. a jelzett fondban foglalt levelek között.

14. *Gyászbeszéd Jankovich Miklós felett. Tartatott az akadémiában ápril. 20. 1846.* = Toldy Ferenc *összegyűjtött munkái*. V. köt. Pest 1872. 161. l.

15. SZINNYEI, i. m. II. köt. Bp. 1893. 113–115. h.

először a *bibliotheca Hungarica* fogalmával s innen eredt érdeklődése a nemzeti könyvkultúra történeti emlékei iránt.¹⁶

Vonatkozó irodalmunk CORNIDES-en kívül nem tesz említést több olyan személyről, akinek hasonló elhatározó befolyása lehetett az ifjú JANKOVICH tudományos érdeklődésének, terveinek, törekvéseinek kialakulására. Pedig nyilván voltak még ilyenek! Ezek közé tartozott KOVACHICH Márton György (1744—1821), szintén pesti egyetemi könyvtárőr. Ez a — CORNIDEShez hasonlóan — felvilágosult szellemű jeles tudós (a rendszeres történeti forráskutatás úttörője, a tudományos jogtörténetírás megalapítója, a nyilvános nemzeti könyvtár gondolatának első propagátora és egy szervezett történetkutató intézet és forrásgyűjtemény életrehívója¹⁷) az 1790-es években kimutathatólag szoros kapcsolatban állt JANKOVICH-csal, vele nagy igényű közös tudományos vállalkozásba kezdett: egy teljességre törekvő magyar nemzeti bibliográfia (*Bibliotheca Hungarica universalis*) összeállításába.¹⁸ KOVACHICH ekkor már javakorabeli, közel 50 éves férfi volt, háta mögött gazdag tudományos eredményekkel, JANKOVICH pedig 20 év körüli, jóformán ismeretlen fiatalember. Nyilvánvaló tehát, hogy kettejük viszonyában KOVACHICH játszotta a mentor szerepét. Bár kooperációjuk a jelek szerint nem sokáig tarthatott, mégis Jankovichra minden bizonnyal erőteljes ösztönző és fejlesztő hatást gyakorolt. Hozzájárulhatott a hungarika-könyvgyűjtés iránt CORNIDES által felkeltett érdeklődése megszilárdulásához, de ezentúl a könyvismeret és a bibliográfia mélyebb értelmének és módszeres gyakorlásának elsajátításához is.

Fel kell tételeznünk, hogy ugyanebben a környezetben, az Egyetemi Könyvtár falai közt még egyéb jelentős hatások is érték JANKOVICHOT. A *Bibliotheca* élén ui. ekkoriban egymást követően két jeles ex-jezsuita tudós állt: a nyolcvanas években PRAY György (1723—1801), bontakozó kritikai történetírásunk vezető reprezentánsa, a kilencvenes években pedig SCHÖNVISNER István (1738—1818), régészeti tudományunk megalapítója, mindkettő professzor. Ez idő szerint nincs tudomásunk arról, hogy az ifjú JANKOVICH e két nagyteljesítőtől tudással közelebbi személyes nexushoz lett volna, de — mint a könyvtár gyakori vendége — mindenestre ismerhette őket, s ami fontosabb: olvashatta egynemely alapvetően fontos munkájukat, PRAYnak *Index rariorum librorum Bibliothecae Universitatis Regiae Budensis* (Budae 1780), valamint SCHÖNVISNERnek *De rudibus... et nonnullis aliis monumentis in solo Budensi* (Budae 1778) és *Notitia Hungaricae rei numariae* (Budae 1801) című kiadványát. E két újszerű kutatási tárgykör nyilván magára vonta JANKOVICH figyelmét és alkalmas lehetett arra, hogy kiszélesítse, illetőleg elmélyítse akkoriban kialakuló tudományos horizontját s befolyásolja gyűjtői tevékenységét. PRAY a ritka könyv fogalmának és jelentőségének konkrét tisztázásával kítűnő segítséget nyújthatott neki a könyvek világában való szakszerű eligazodáshoz, — SCHÖNVISNER pedig történelmi érdek-

16. CORNIDES könyvtáráról a testvére által összeállított katalógus tájékoztat: *Clarissimi Danielis Cornides... professoris... bibliotheca Hungarica sive catalogus scriptorum de rebus omnis generis Hungariae adnexarum provinciarum gentiumque finitimarum tam typis publice editorum, quam manu exaratorum*. Pestini 1792.

17. V. WINDISCH Éva: *Kovachich Márton György a forráskutató*. Bp. 1969.

18. OSZK kézirattár, Fol. Lat. 9. — Ugyanerről KROMPECHER Bertalan: *Jankovich Miklós irodalmi törekvései*. Bp. 1931. S. 1.

lődését és gyűjtését a kéziratok és nyomtatott könyvek körén túl kiterjesztette a tárgyi műemlékekre is.

Tovább is lehetne még nyomozni a pesti Egyetemi Könyvtár olvasótermében a 18. század végén dolgozó tudósoknak JANKOVICH-csal való kapcsolata után, megkísérelve kimutatni rá gyakorolt tudományos és eszmei hatásukat. Sőt kutatni lehetne az után is, hogy az 1790—91. évi nagy nemzeti ébredés idején Pest-Budán összesereglett szellemi kiválóságok közül kivel került JANKOVICH olyan baráti viszonyba, amely kulturális érdeklődésének alakulására esetleg befolyást gyakorolt. Ámde minde erre itt és most nem vállalkozhatunk. Ez külön feladat, amely egyszer majd a fölöttébb gazdag JANKOVICH-levelezés gondos áttanulmányozásával lesz elvégezhető. Legfeljebb egy mozzanatra kell még mint alapos feltevére utalnunk: RÉVAI Miklósnak közvetlen vagy közvetett, ti. HORVÁT Istvánon keresztül érvényesült befolyására. Biztos tudomásunk van róla, hogy JANKOVICH-ot, a piaristák neveltjét, a tudós piarista professzor megítéltelte barátságával, Jankovich pedig RÉVAI tüzes nemzeti érzéstől áthatott szellemének és nyelvtörténeti kutatási propagandájának lelkes híve lett.¹⁹ Határozottan kifejeződött ez hungarikum-gyűjtésének a magyar nyelvemlékek felkutatására irányuló elsőrendű programjában, egyszersmind egész gyűjtő céljának a CORNIDES—KOVACHICH-féle hideg racionalista tudományosság irányából a romantikus nemzeti rajongás felé való orientálódásában.

Tárgyunk első fejezetéhez nincs több mondanivalónk. Úgy véljük, fenti milió-vizsgálatunk a maga töredékes mivoltában is alkalmas arra, hogy érzékeltesse: hogyan, s miért fordult JANKOVICH Miklósnak, ennek a hivatali-politikai pályára predesztinált gazdag nemesifjúnak érdeklődése tudományos és művészeti irányba, közelebről a nemzeti könyv- és műgyűjtés felé.

II. AZ ELSŐ GYŰJTEMÉNY (1790 — 1832)

1. *Jankovich válaszüton*

A 18. század végén a felsőfokú jogi tanulmányokat rendszerint még húszéves koruk előtt befejezték a fiatalok. JANKOVICH is 1791-ben, 19 éves korában hagyta el a pozsonyi kir. akadémiát. Évszázados társadalmi szokás szerint a rangos családok sarjai ilyenkor tiszteletbeli jegyzői hivatalt vállaltak a vármegyénél. Nem volt kivétel ez alól az ifjú JANKOVICH sem. Némi késedelemmel bár, 1793-ban Fejér megye szolgálatába lépett. Az adminisztratív pálya azonban aligha gyakorolt rá nagy vonzóerőt: négy évi gyakornokoskodás után, édesapja halálakor (1797) úgy látszik könnyűszerrel búcsút vett a megyeházától.²⁰ Egyidejűleg elhagyta Székesfehérvárt, visszavonult Rácalmásra, a család egyik vidéki kúriájába és testvéröccsével, JANKOVICH Józseffel (a későbbi Fehér megyei alispánnal) megosztotva kézbe vette az örökölt birtokok vezetését.²¹ A következő évben

19. KROMPECHER, i. m. 9—10. l.

20. OL Nádasdladányi Nádasdy-lt., P. 507., Levelezések nr. 982. fol. 52/b. DALOS Péter levele gróf NÁDASDY Ferenc főispánhoz.

21. OL Jankovich-lt. P. 1284., raksz. 11., nr. 247.

volt 1798. dec. 16-án. Bejegyzés RUDNYÁNSZKY Antóniának a család által őrzött imakönyvében.

(1798) megnősült, feleségül vette egy hasonlóképpen előkelő és módos család leányát, RUDNYÁNSZKY Antóniát.²² Az 1800-as évek elején több gyermeke született.²³ Ugyanez idő tájt (1801-ben) történt, hogy a családi birtokok végleges rendezése kapcsán a Fejér megyei Rácalmásról a Pest megyei Vadas pusztára költözött, s itt rendezte be vidéki rezidenciáját.²⁴ Ekkor vette fel a VADASI előnevet, elhanyagolva a régi, immár jelentőségét veszített JESZENICEI prédikátumot. Életét itt majd egy évtizedig túlnyomórészt gazdálkodással töltötte: igazgatott, pereskedett és — kihasználva a napóleoni idők piaci konjunktúráját — nagybani terménykereskedést folytatott, amelynek hasznát újabb birtokvásárlásokba fektette.²⁵ Gazdagságára jellemző, hogy csupán öröklött birtokrészének tiszta jövedelme is meghaladta az évi 15 000 ezüst forintot.²⁶ Feltehető, hogy az új szerzemények hozama sem maradt el sokkal ettől az összegtől. Ez a szinté főúri jómód nemcsak a pesti rezidencia fenntartására,²⁷ a rendszeres fővárosi telelésre és bécsi kirándulásokra nyújtott könnyű lehetőséget, hanem különleges kulturális passziók messzemenő kielégítésére is. Mégis 1808-ban még egyszer megkísérelte JANKOVICH, hogy hivatali karriert csináljon: kinevezést kért és nyert a budai kir. kamara tisztviselői karába, és mint titkár, két éven át tevékenykedett a kincstári ügyek adminisztrációjában.²⁸ 1810-ben azonban végérvényesen belátta, hogy a közigazgatási pálya nem neki való; állásáról most már nyilván azzal a szándékkal mondott le, hogy ezentúl minden idejét és energiáját a kultúra szolgálatának szenteli. Feltehetőleg ugyanekkor (esetleg már előbb) mentesítette magát a jószágkormányzás gondjaitól is, gazdatisztekre bízva birtokainak kezelését.

1810/11-ben, amikor e fordulat végbement, JANKOVICH már csaknem 40 éves volt. A háborús gazdasági konjunktúra a vége felé közelgett és küszöbön állt a devalvációs korszak; az óvatosak abba hagyták a spekulációt és beérték javaik élvezetével. JANKOVICH Miklós is felismerhette az idők változásának jelét. Ez lehetett a materiális háttere annak, hogy olyan hirtelen szakított minden érdekeszerű gyakorlati tevékenységgel és teljesen átengedte magát ifjú éveiben kitűzött ideális életprogramjának: a hazafias célzatú kultúrkinés-gyűjtésnek és a tudós-irodalmi nemzetszolgálatnak.

Szó sincs persze arról, hogy JANKOVICH csak ekkoriban, 1810 körül, és csupán külső, gazdasági körülmények kényszere folytán látott volna hozzá CORNIDES, KOVACHICH és RÉVAI által inspirált nemzeti-tudományos gyűjtőprogramjának megvalósításához. Ellenkezőleg: megállapítható, hogy ilyen irányú tevékenységét már 20 éves kora körül megkezdte és azóta is szüntelenül, egyre fokozódó céltudatossággal, hozzáértéssel és szenvedélyességgel folytatta. 1810 körül már olyan, országszerte ismert teljesítmény állt mögötte, amely önmagában is elegendő ok lett volna a kulturális életformába való teljes átlépésre. Az volt ui. a helyzet, hogy JANKOVICH immár két évtizedre visszatekintő erőfeszítésének eredményét

22. NAGY Iván, i. m. IX. köt. Pest 1862. 812., 816. l. Az esküvő Ezgeden (Pozsony m.) volt.

23. Bejegyzések RUDNYÁNSZKY Antónia imakönyvében, továbbá: OL Jankovich-lt., P. 1285., raksz. 3., nr. 185.

24. OL Jankovich-lt., P. 1285., raksz. 3., nr. 168. és 177.

25. Uo. nr. 168.

26. Uo. nr. 177.

27. Uo.

28. OL Jankovich-lt., P. 1284., raksz. 1., nr. 50.

maga sem volt képes többé áttekinteni s mégkevésbé szakszerűen felmérni. Elérkezett a legfőbb ideje annak, hogy összegyűlt könyv- és műkincseit számba vegye, rendszerezze, katalogizálja és esetleg irodalmilag is kiaknázza. A nagyszerű gyűjtemény, amelyet — a gazdálkodás gondjai közepette — mintegy félkézzelettel össze tudott hordani, most már nem volt ugyanígy kezelhető; gondozása feltétlenül egész embert követelt. Ezt be kellett látnia JANKOVICHnak, ha nem akarta, hogy tömérdek fáradozásának és ráfordított költségének gyümölcse mint holt érték ismeretlen maradjon a haza és a külföld nyilvánossága előtt. Ezt pedig semmiképpen sem akarhatta, hiszen gyűjtőmunkáját egyfelől kultúramentő misszióként érezte, vele a nemzeti öntudatosulást kívánta előmozdítani, másfelől manifesztációnak is szánta a nagyvilág, konkrétan a germán és szláv tudományos egykorú fölényes képviselői számára, akik kétségbevonták, hogy a magyarság a középkor óta részese volt Európa kulturális fejlődésének.²⁹

2. „A magyar hajdankor emlékeinek” összegyűjtése

Vizsgáljuk meg, miben állt JANKOVICH korai gyűjtőtevékenysége és mit eredményezett az első 20–25 esztendőben.

Bevezetőnkben utaltunk volt rá, hogy már JANKOVICH édesapja, a jászok kapitány is könyvbarát és könyvgyűjtő volt: jogi, történelmi és klasszikus irodalmi művekből álló tékáját a JÓZSEF császár által felosztatott kolostorok elkötvettyélt könyveiből is gyarapította és fehérvári, vagy pest-belvárosi házában állította fel. A fiú később, amikor már országos hírnévű könyvmúzeum birtokosa volt, megvallotta, hogy az alap, amelyből kiindult, ez a kisdéd (összesen 103 műből álló) atyai hagyaték volt.³⁰ De ezen túlmenő szerepe is volt az apának: az ő megértő, áldozatkész támogatása segítségével indult el JANKOVICH az önálló könyvgyűjtés útján. Neki köszönhetette, hogy már nagykorúvá válása előtt, amikor saját jövedelme és jogképessége még nem volt, nagyarányú könyvvásárlásokba bocsátkozhatott.

a) Az első jelentős szerzeményi akcióra 1793 tavaszán került sor. Ehhez a jelek szerint tudós mentora, KOVACHICH Márton György segítette hozzá JANKOVICHot, nyilván 1792-ben együttesen megkezdett nagy nemzeti bibliográfiai vállalkozásuk kapcsán.³¹ A budai egyetem egykori diplomatika-professorának és az Egyetemi Könyvtár órének, az ex-jezsuita WAGNER Károlynak elárult könyvtáráról volt szó. WAGNER nyugalomba helyezése (1784) óta szülővárosában, a Sáros megyei Kisszebenben élt csendes visszavonultságban egészen 1790 elején bekövetkezett haláláig. Tékája, amelyet egyetemi kartársa, CORNIDES Dániel és rendtársa, SCHÖNVISNER István segítségével gyűjtött össze, 624 történettudományi munkát ölel fel mintegy 800 kötetben. Összetételét tekintve a gyűjtemény történelmi szakkönyvtár volt, amely híven reprezentálta Magyarország történetének mind forráskiadványait, mind historiográfiáját; függetlenül tartalmazta

29. OSZK kéziratár, Fond 16/1. és 16/11. — JANKOVICHot is ugyanazok az eszmék vezérelték, mint HORVÁT Istvánt. Vö. VASS Bertalan: *Horvát István életrajza*. Bp. 1895. 230–250., 264., 284–286., 340., 351., 361. l.

30. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 7., Fond 16/23. — OL Jankovich-lt., P. 1284., raksz. 1., nr. 45., TOLDY, i. m. 161. l. tévesen tulajdonítja a kolostori vásárlásokat az ifjú JANKOVICHnak, hiszen ő az abolíciók idején még csak gimnazista volt; a kolostori könyvek megszerzése az apa nevéhez fűződik.

31. OL Jankovich-lt., P. 1285., raksz. 3., nr. 184.

még a 17—18. századi külföldi történettudomány standard munkáit is. A kiadványok zömükben 18. századiak voltak, tehát általában recens jellegűek, s jobbra latin és német, kisebb részben francia és magyar nyelvűek.³² A kerekded gyűjteményt az örökösök lehetőleg teljes egészében kívánták értékesíteni. KOVACHICH, ismerve JANKOVICH gyűjtési szándékát, közvetített közte és az örökösök között. A vételár 1500 ezüstforintra rúgott, s részletekben került kifizetésre.³³

Ezzel a szerzeménnyel JANKOVICHnak sikerült megtennie az első jelentős lépést a tervezett *Universalis Bibliotheca Hungarica* létrehozása felé. Csaknem egyidőben történt ez SZÉCHÉNYI Ferenc azonos célú vállalkozásának elindulásával. A két gyűjtő egy ideig valószínűleg mitsem tudott egymás szándékáról; de nyilván nem véletlen volt, hogy egyszerre ketten — sőt tudjuk: többen is — indítatva érezték magukat efféle nagyszabású akcióra. A törekvés mozgatója kétségtelenül a hazai társadalmi környezetben 1770 óta végbement változás volt: az értelmiség szerepének és arányának a közösségi életben végbement gyors megnövekedése és vele a könyvkultúra nagyarányú előretörése; célja pedig a közműveltség szintjének emelése, az ismeretszerzésnek és ismeretterjesztésnek nemzeti irányba terelése. Vagyis tulajdonképpen itt is ugyanaz a társadalmi igény fejeződött ki, mint az akadémia-eszmében: az intellektuális felszereltség megszerzése és korszerűvé tétele, más szóval a nemzeti célok felé fordult új világi értelmiség aktív szellemi tevékenységének, kutató energiájának és problémamegoldó képességének előmozdítása.³⁴

b) A fiatal JANKOVICH gyűjtőkedvét az első siker úgy látszik tetemesen felfokozta. Valószínűleg széleskörű tájékozódást folytatott további jeles gyűjtemények megszerzhetősége iránt. Két év múlva, 1795 őszén sikerült is egy újabb eladó könyvtárra találnia. KAZAY Sámuel (1711—1798) gyógyszerész, Debrecen város gyógyszerárának provizora kínálta vételre érem- és műtárgy-gyűjteménnyel egybekötött bibliotékáját. KAZAY a protestáns Kelet-Magyarországon kitűnő bibliofil és műgyűjtő hírében állt, közeli jóbarátja volt WESZPRÉMI Istvánnak, a *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia* jeles szerzőjének.³⁵ Gyűjteménye — amelyet jórészt Németországban és Itáliában vásárolt — polgári viszonylatban szinte páratlan értéket képviselt; hozzá fogható inkább csak főpapi, vagy arisztokrata kastélyokban fordulhatott elő, de ott sem mindenütt. Tékája jelentőségét elsősorban nem számszerű gazdagságának köszönhette, bár e tekintetben is kiemelkedő volt, hiszen több mint 1800 műre terjedő állományával³⁶

32. HÖLVÉNYI György: *Wagner Károly könyvtára. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. III.* 1966. 147—158. l.

33. A könyvtár katalógusát I. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 6. — A vásárlás lebonyolításáról: OL Jankovich-lt., P. 1285., raksz. 4., nr. nélkül, 349. fol.

34. Erről BERLÁSZ Jenő: *Hogyan propagálta Széchényi Ferenc az Országos Könyvtárt? Az értelmiség jelentőségének felismerése. = Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1968—1969.* Bp. 1971. 71—97. l.

35. Életről ZOLTAI Lajos: *Újabb adalékok a könyv-, régiség-, éremgyűjtő debreceni patikárius nemes Kazay Sámuel élettörténetéhez. = Magyar Gyógyyszerésztudományi Társaság Értesítője 1931. 211—224. l. Ua.: A debreceni kollégium éremtárának keletkezése és a Kazay-féle gyűjtemény. = Numizmatikai Közlemények 1915. 137—143. l. GRÜNN Albert: Kazay Sámuel éremgyűjteménye. = Numizmatikai Közlemények 1903. 5—7. l. Néhány újabb adat: OSZK kéziratár, Fond 16/30.*

36. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 11. *Catalogus bibliothecae Samuelis Kazay de Ztrece apothecarii.* L. még BÜKY Béla: *A Jankovich Miklós-féle katalógusgyűjtemény ... Székesfehérvár 1966. 6. l.*

fülmúlta KOLLÁR Ádám híres bécsi gyűjteményét, és megközelítette CORNIDES-nek id. gr. TELEKI László által megvásárolt pesti könyvtárát. Ami pedig belső értékét illeti, e tekintetben túlszárnyalt minden más egykorú hazai tudós magángyűjteményt. Jellegré nézve egyetemes európai könyvtár volt, latin, görög, héber, német, olasz, francia és magyar nyelvű tudományos és irodalmi művekkel, a könyvnyomtatás addig eltelt évszázadainak legjelesebb termékeivel, sőt számos középkori kódexszel. A gyűjtő által sajátkezűleg összeírt katalógus szerint állományában 4 db 13. századi, 2 db 14. századi és 24 db 15. századi eredetű, jobbára liturgikus kódex fordult elő, továbbá 159 ősnymtatvány, többszáz antikva és nagyszámú egyéb könyvritkaság; szerves részét alkotta a gyűjteménynek két földgömb, két éggömb és számos atlasz.³⁷ S még ez nem volt minden! A téka — humanista hagyomány szerint — gazdag műgyűjteménnyel, valóságos kis múzeummal volt egybekötve, amely több mint másfélezer történelmi becsű görög-római és magyar numizmat (*numophylacium*), másfél száz gemmát és amulettet (*gemmophylacium*), ásatásokból előkerült feliratokat, szobrokat, táblaképeket, fegyvereket és egyéb műtárgyakat (*cymeliotheka*) ölelt fel. A teljes könyv- és műgyűjtemény értékét 12 500 ezüstforintra becsülték.³⁸ A tulajdonos azonban el volt adósodva, s kényszerhelyzetében JANKOVICHNAK 2500 ezüst forintért kész volt átengedni a párját ritkító sokretű gyűjteményt. 1795 októberében meg is kötötték az adásvételi szerződést, ámde az ügylet lebonyolítása súlyos akadályokba ütközött. A következő év tavaszán a debreceni református kollégium KAZAYNAK 1015 forintnyi adóssága fejében bíróilag lefoglaltatta, sőt birtokba is vette az egész gyűjteményt.³⁹ De JANKOVICH részéről is nehézségek merültek fel; édesapja valószínűleg nem volt hajlandó a nagykorúságát még el nem ért fiú szerződését megerősíteni. Így aztán a huzavonában a kollégium lett nyertes: a collectio Kazayana — ha nem is teljességében — végérvényesen nála maradt. Egy részét később egyezkedés útján — úgy látszik — mégis sikerült JANKOVICHNAK megszereznie. Erre nyilván az adott módot, hogy a kollégium követelésének összege felét sem érte el annak a summának, amelyet JANKOVICH fizetett volna KAZAYNAK.⁴⁰

A Kazay-könyvtár nagybecsű külföldi kódex- és könyvkincsei s egyéb muzeális gyűjteményei minden bizonnyal nagy élményt jelentettek JANKOVICH számára. Alighanem ennek a hatásnak tulajdonítható, hogy a hungarikum-gyűjtés eredeti nemzeti tudományos célkitűzése ettől fogva megszűnt számára kizárólagos lenni; melléje szorosan felzárkózott egy széleskörű rara-gyűjtés, vagyis egy nemzetközi jellegű könyvtörténeti, könyvművészeti célkitűzés, sőt — tudjuk — egy teljesen kötetlen tárgyi régiséggyűjtési muzeális program is. Az ifjú JANKOVICH érdeklődési körének ez a kitérője sejteti engedte, hogy itt olyan kezdekről van szó, amelyek messze felül fognak múlni minden más hasonló egyéni vállalkozást. Erre vallott az is, hogy JANKOVICH, amikor atyja halála (1797) után önállósult, kincseivel Székesfehérvárról hamarosan felköltözött Pestre, a Hatvani-utcai családi házba, hogy itt az ország kulturális középpontjában a legkedvezőbb körülmények között fejleszthesse tovább gyűjteményeit.⁴¹

37. OSZK kéziratár, Fond 16/30.

38. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 11.

39. OSZK kéziratár, Fond 16/30.

40. Uo. és GÁBRIEL Asztrik: *A debreceni könyvtár középkori kéziratái.* = *Magyar Könyvszemle* 1942. 358—359. l.

41. OL Jakovich-lt., P. 1284., raksz. 11., nr. 247.

c) Gyarapító tevékenysége ezekben az években mind nagyobb méreteket öltött. A századfordulókig továbbra is elsősorban tudós-jellegű magánkönyvtárak után fürkészett. Elsőrangú vásárlási területe még jóideig a Felvidék volt. Az itteni lehetőségeket valószínűleg még 1793-i Sáros megyei útja alkalmával felmérte, és — a jelek szerint — messzemenőleg ki is aknáztta. E vidék ui. — kívül esvén a török hódoltságon — többé-kevésbé fenntartotta a középkori Magyarország szellemi és művészeti örökségét, itt tehát sikerrel lehetett kódexekre, könyvritkaságokra és egyéb régiségekre bukkanni. Megkönnyítette a kutatást az is, hogy a 18. század korábbi évtizedeiben némely tudós evangélikus lelkészek és tanárok, úgyszintén amatőrök, már rengeteg hányódó, lappangó értéket összeszedtek és magángyűjteményükben őrizgettek.⁴² JANKOVICH tehát figyelmét elsősorban ezeknek, az őt megelőző gyűjtőknek tékáira fordította.

1799-ben történt, hogy özv. FEJÉRVÁRY Károlyné szül. SEMSEY Polixéna felajánlotta JANKOVICHnak néhány évvel korábban elhunyt férje gazdag könyv-, kézirat- és oklevélgyűjteményét.⁴³ FEJÉRVÁRY Károly (1743—1794) komlóskeresztesi (Sáros megyei) földbirtokos egyike volt azoknak a ritka nemes uraknak, akik a megyei közügyek helyett a történelem tanulmányozásának szentelték életüket, és — nyilván tudós tanáraik hatására — a nemzeti múlt írott és nyomtatott forrásainak gyűjtésével foglalatoskodtak.⁴⁴ Hátrahagyott tékája 1070 tételyi nyomtatott könyvet, valamint 126 kötegre terjedő oklevél-, irat- és levélananyagot (*collectio diplomatica*) ölelt fel, különös tekintettel Sáros megye és a felvidéki evangélikusok történetére. A könyvek, iratok és levelek nagyrészt 17—18. századbeliak voltak, az oklevelek azonban zömmel középkoriak, 13—15. századiak.⁴⁵ Ezt a merőben hungarika jellegű gyűjteményt szakértő becsüisők 3400 ezüstofforintra értékelték, JANKOVICH azonban csupán 1580 forintra. Hosszú alkudozás után végre is 1800 tavaszán az özvegy és fia, FEJÉRVÁRY Gábor — hitelezőktől szorongatva — kénytelenek voltak 2810 forintért átengedni a hagyatékot.⁴⁶

d) Ugyanez időtájtban Eperjesen alkalmá nyílt JANKOVICHnak még egy, bár jóval kisebb terjedelmű részletvásárlásra. Itt élt még ekkoriban a Felvidék egyik legnevesebb 18. századi könyv- és kéziratgyűjtőjének, DOBAI SZÉKELY Sámuelnek (1704—1779) az özvegye.⁴⁷ DOBAI SZÉKELY szepességi származású kisnemes volt, filozófiát és jogot végzett, majd egy darabig tanárkodott, de élete javát katonáskodással töltötte. Az osztrák örökösödési háborúban bebarangolta Közép-Európát, majd Itáliát is, mindenütt kitűnő figyelmet szentelve a kulturális intézményeknek, a tudomány képviselőinek és a könyveknek. Altdorfban tudós ismereteivel annyira feltűnt, hogy az ottani akadémia tagjává választotta. Amikor 1753-ban mint kapitány megvált a katonai szolgálattól és Eperjesen a magánéletbe vonult vissza,⁴⁸ ritka könyvekből álló gyűjteménye már meg volt alapozva.

42. Erről sajtó alatt levő tanulmányomban: *Tízennyolcadik századi könyvtári kultúránk*.

43. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 35. l. a vonatkozó levelezést: az özvegy, SEMSEY Polixéna. a fiú, FEJÉRVÁRY Gábor és az elhunyt hitelezőinek képviselője, Josef GANTZAUG között.

44. SZINNYEI, i. m. III. köt. Bp. 1894. 279. h.

45. *Catalogus bibliothecae et manuscriptorum Caroli Fejérvári de Keresztes*. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 35.

46. Uo.

47. OSZK kéziratár, Fond 16/23.

48. MELZER, Jakob: *Biographien berühmter Zipsen*. Kaschau (1833). 169. l. SZINNYEI, i. m. XII. köt. Bp. 1909. 603—604. h.

Latin, német és magyar nyelvű kiadványokon kívül jelentős számban szerepeltek tékájában francia és olasz, s kis részben szláv nyelvű munkák is. Tartalmukra nézve a könyvek jobbra történelmi, egyháztörténelmi, földrajzi, és politikai tárgyaik voltak, jórészen hungarikumok.⁴⁹ Az utóbbiak közül a kapitány sokat atyjától, DOBAI SZÉKELY Andrásról, Szepes megye egykori nótáriusától örökölt, részben kéz alatt vásárolt; ilyen volt többek között SARTORI Dániel besztercebányai evangélikus lelkésznek mintegy 700 kötetnyi tékája, amely magába foglalta az eperjesi kollégium híres professzorának, MATTHEIDÉSZ Sámuelnek (†1729) hagyatékát is.⁵⁰ A gyűjtemény számszerű gazdagságáról sajnos nincs teljes kimutatásunk; kötetszáma alighanem 500 és 1000 között lehetett. A könyveknél nagyobb történelmi értéket képviselhetett SZÉKELY Sámuel kézirat-, irat- és oklevélgyűjteménye, ám ennek jelentőségére csak egyes fennmaradt darabok alapján következtethetünk. A gyűjtemény nagy részét ui. az özvegy már az 1780-as években eladogatta; vásárolt belőle KLIMÓ György pécsi püspök, FEJÉRVÁRY Károly, bizonyos BÁNÓ Imre, s még nyilván mások is.⁵¹ JANKOVICH számára a kilencvenes évek végén már nem sok érdekes darab maradt; nem is lehet tudni, hogy numizmákon kívül mit és mennyit vásárolt.

e) Több, a JANKOVICH-hagyatékban ránkmaradt katalógus amellel tanúsodik, hogy a századforduló körül és a következő másfél évtizedben még más felvidéki magángyűjteményekből való részleges vásárlásra is sor került. Ezek közé tartozott HAMBACHER Sámuelnek (1720–1780) a XIII. szepesi város főorvosának 1800-ban kiárusított hungarika-gyűjteménye;⁵² BENZUR József (1728–1784) pozsonyi, illetőleg késmárki liceumi tanárnak és jeles jogtörténésznek hátrahagyott, zömmel bizonyára hazai történettudományi könyvtára;⁵³ LAUTSEK Márton (1772–1802) szakolcai evangélikus lelkésznek 400-nál több könyvet (közöttük számos szlavikát) s mintegy 60 kéziratot tartalmazó protestáns egyházi egyháztörténelmi tárgyú hagyatéka;⁵⁴ BR. ORCZY László (1750–1807) főispánnak, a költő fiának Kassán elárverezett tékája;⁵⁵ TERTINA Mihálynak (1750–1808), a hányatott életű miskolci gimnáziumi tanárnak,⁵⁶ HOSSZÚ István (1755–1808) losonci evangélikus lelkésznek,⁵⁷ úgyszintén KAZINCZY Ferencnek 1809-ben szükségből áruba bocsátott első könyvtára,⁵⁸ valamint KUZMÁNYI Sámuel

49. *Samuelis Székely de Doba bibliothecae librorum rariorum catalogus*. OSZK kéziratár. Fol. Lat. 3. és 5.

50. BÜKY, i. m. 7. l.

51. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 2. Továbbá VARJÚ Elemér: *Jegyzetek a pécsi egyházmegyei könyvtárból*. = *Magyar Könyvszemle*. 1907. 193–206. l. HORVÁTH Margit: *Klimó püspök könyvtáralapítása*. (Pécs) 1932. SZINNYEI, i. m. VI. köt. Bp. 1899. 558–559. h.

52. BÜKY, i. m. 6., 13. l. és OSZK kéziratár, Fond 16/23.

53. Tanúsítja pl. BÉL Mátyás *Notitia Hungariae novae historico-geographica* c. nagy munkájának BENZUR birtokában volt, saját kezű névbeírással ellátott példánya. Jelzete az OSZK-ban 501,949/5. Hasonló tanúság: BENZUR kéziratái, amelyek JANKOVICH hagyatékával kerültek az Országos Széchényi Könyvtárba; kéziratári jelzetük: Fol. Lat. 333., 474. Quart. Lat. 202., 248., 259., 288., 289., 291., 293–295., 320., 388., 625., 627., 670. és Oct. Lat. 67., 156. és Oct. Slav. 33.

54. OSZK kéziratár, Fol. Lat 17.

55. Legítjabb JANKOVICH Miklós kéziratosa család- és gyűjteménytörténelmi feljegyzése. SZINNYEI, i. m. IX. köt. Bp. 1903. 1343–1344. h.

56. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 20.

57. Uo. Fol. Lat. 19.

58. *Kazinczy Ferenc levelezése*. Közzéteszi VÁCZY János, HARSÁNYI István stb. XXIII. köt., 165–166., 175–176., 178–179. l.

(†1810?) rimaszombati református lelkésznek,⁵⁹ LEHOCZKY András (1741–1813) nagyszombati kerületi táblai ülnöknek és genealógus írónak,⁶⁰ végül SEMSEY András (1784–1814) septemvirnek és giralti földbirtokosnak⁶¹ könyvgyűjteménye.

Jankovichnak e korai időszakban végzett magángyűjteményi vásárlásai persze nem szorítkoztak csupán a Felvidékre. Figyelme kiterjedt más ország-részekben, más városokban kínálkozó alkalmakra is, elsősorban természetesen a fővárosiakra. 1801 és 1810 között Pesten három nagyobb arányú szerzeményezéséről van tudomásunk. A legjelentősebb ezek közül RIBAY György (1754–1812) szlovák származású tudós evangélikus lelkésznek nagybecsű, bizonyára sokszáz kötetből álló szlavika (elsősorban bohémika) gyűjteménye volt, amelyet igen nagy összegért, 1800 ezüst forintért másodkézből, RUTTKAI DANKÓ Gábortól szerzett meg.⁶² Ezt megelőzőleg, 1801-ben egy BOBICS János nevű pesti ügyvéd hagyatékából,⁶³ jóval később, 1810-ben pedig egy mágnásnak, KEGLEVICH György grófnak dobra került könyvtárából vett többszáz kötetre valót.⁶⁴ E két utóbb említett gyűjtemény jobbára 18. századi anyagot tartalmazott: BOBICSÉ hazai tudományos műveket, illetőleg jogi kéziratokat, KEGLEVICHÉ külföldi felvilágosult és szabadkőműves irodalmat. Ezeket a szerzeményeket megelőzte egy, vagy több, KOVACHICH Márton Györgytől való kéziratvásárlás az 1790-es évek végén; ennek révén kerültek a Jankovich-gyűjteménybe VERANCSICS Antal autographumai.⁶⁵ Bizonyára nem volt jelentéktelen az a soproni vétel sem, amelynek kapcsán VIETORISZ Jonathán gimnáziumi igazgató (†1802) tékájából mintegy 400 ezüst forint értékű, tehát bizonyára számottevő belső becsű könyv és kézirat került a birtokába.⁶⁶

Végül utalni kell bizonyos alkalmi csereügyletekre is, amelyeket JANKOVICH egyes főúri gyűjtőkkel, így pl. gróf VICZAY Mihállyal (1756–1831) és ügylehet gróf ILLÉSHÁZY Istvánnal (1762–1838) bonyolított le.⁶⁷

3. Kísérlet egy közép-európai könyvgyűjtemény kialakítására

Ezek a hazai magánkönyvtári vásárlások — amelyekhez különleges függelék-ként járult a budai kir. kamarai levéltárnak 1799–1800-ban kiselejtezett irat-anyagából történt többrendbeli vétel — zömmel a *Bibliotheca Hungarica Universalis* eredeti tervét vitték gyors ütemben a valóság felé. Lehetetlen azonban észre nem venni, hogy JANKOVICH gyűjtőtevékenysége már a századforduló előtt túllépte ennek a programnak határait. Bármekkora lelkesedéssel, hazafiúi buz-

59. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 18.

60. BÜKY, i. m. 6. l.

61. BÜKY, i. m. 9–11. l.

62. OSZK kéziratár, Fond 16/34. A vétel 1807-ben történt Pesten. Vö. HAVRÁN Dániel: *Ribay könyvtára*. = *Magyar Könyvszemle*. 1902. 352–361. l. Továbbá BORSA Gedeon — KÁFER István: *Catalogus librorum veterum usque ad annum 1800 in lingua Bohemica et Slovaca impressorum quod in Bibliotheca Nationali Hungariae de Francisco Széchenyi nominata asservantur*. Bp. 1970.

63. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 8. és 16.

64. Uo. Fol. Lat. 15.

65. *Verancsics Antal összes munkái*. II. köt. Pest 1857. V–XV. 1. = *Monumenta Hungariae Historica*. II. oszt. 3. köt.

66. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 22.

67. OSZK kéziratár, Fond 16/19., 16/56–60. Továbbá: KROMPECHER, i. m. 9. l. BERLÁSZ Jenő: *Über die Vorbesitzer des Ransanus-Kodex*. = *Magyar Könyvszemle*. 1969. 97–107. l.

galommal és áldozatkészséggel dolgozott is a szentnek érzett ügyért: az elmúlt századok során senki által össze nem gyűjtött s éppen ezért feledésbe merült, szétszórodott hazai kulturális termékek, könyv- és kódexkincsek, oklevelek, hivatalos iratok és magánlevelek felkutatásán és megszerzésén, — nem tudott ellenállni annak a vonásnak sem, amelyet a tágabb közép-európai művelődés-történet írott emlékei, a hazaiaknál művészibb kivitelű középkori kéziratok és újabbkori tipográfiai remekművek gyakoroltak rá. De ebbe az irányba terelte szűkebb politikai-történeti érdeklődése, a magyarság és a szomszéd népek történetének összefüggéseire irányuló figyelme is. A germán és szláv történeti, könyvtörténeti emlékekkel való kapcsolata nyilván az Egyetemi Könyvtárban kezdődött, de igazában csak akkor mélyült el, amikor a KAZAY-tékával, illetőleg a RIBAY gyűjteménnyel ilyenekre maga is szert tett. Bizonyos, hogy e révén fejlődött ki benne a bibliofil érzék és szenvedély. A régi és szép könyv szerelme egyre inkább hatalmába kerítette ugyanannyira, hogy semmiféle áldozatot nem sajnálva, gyűjtőtevékenységét a hungarikumok mellett kiterjesztette a német és szláv kultúrterületek régi és ritka könyveire és kézírataira is.

Ennek az utóbbi programnak megvalósítását azonban hazai magánkönyvtárakból való vásárlással csak korlátozottan lehetett előrevinni. Igaz, hogy a 16. század külföldi nyomdatermékei közül régi főúri tékákból idehaza is kerültek elő különleges értéket jelentő könyvritkaságok, mégis e tekintetben igazi nagyszerű eredményeket csak külföldi vásárlások hozhattak. Így szorult rá idővel JANKOVICH hivatásos hazai és idegen könyvkereskedő cégek támogatására.

Ami a hazai könyvkereskedelmet illeti, e téren a 18—19. század fordulóján még meglehetősen kezdetlegesek voltak a viszonyok. Szakértő könyvárusok (bibliopolák) ekkoriban még csak egy-két helyen működtek: elsősorban Pesten és Pozsonyban. A fővárosban EGGENBERGER József játszott vezető szerepet; boltja mindennapi találkozóhelye, valóságos kaszinója volt a magas értelmiségnek.⁶⁸ Mellette a KILLÁN testvérek, valamint WEIGAND Mihály cége is ügyes közvetítő szerepet játszott az idegen könyvpiacok és Pest-Buda író- és olvasóközönsége között. Valamivel később feltűnt LEYRER József cége is. JANKOVICH a kilencvenes évek első felétől (1794-től) kezdve állandó megrendelő volt e cégeknél; de kapcsolatot tartott fenn a régi típusú könyvkereskedőkkel is, így MOSSÓCZI INSTITORIS Gáborral és IVANICH Zsigmonddal. Pozsonyban úgy látszik, inkább csak alkalmi vásárlásokat végzett.⁶⁹

Külföldi viszonylatban természetesen elsősorban Bécs jött számba mindenféle komolyabb könyv- és kéziratbeszerzés tekintetében. A császárvárosban ekkoriban már egész sora működött a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező könyvkereskedőknek. JANKOVICH a *Wiener Zeitung* könyvjegyzékéből, valamint a jénai *Allgemeine Litteratur-Zeitung*-ból — amelynek úgy látszik előfizetője volt — ismerte e cégeket,⁷⁰ és tisztában volt vele, hogy gyűjtőmunkájában hol, milyen természetű segítséget nyerhet. Értesüléseink szerint nagy tételekben vásárolt a VANZETTI & BERNARDINI, valamint GAMORRA & COMP. cégnél.⁷¹ Különös figyelmet

68. Idevágólag I. *Mindennapi. Horvát István pest-budai naplója 1805—1809.* Bp. 1967. 67—68., 345. l.

69. Uo. 21. l. — OSZK kéziratár, Fond 16/23., 27., 28., 29. és 34., valamint Quart. Lat. 3871, Továbbá: OL Jankovich-lt., P. 1285., raksz. 3., nr. 168.

70. OSZK kéziratár, Quart. Lat. 3870.

71. Uo. Fond 16/34.

tanúsított az alkalomszerű nagyobb könyvaukciók iránt. Az árverési katalógusokból jóelőre tételszerűen értesülhetett arról, hogy egy-egy kalapács alá kerülő híres gyűjtemény milyen ritkaságokat, esetleg hungarikumokat tartalmaz. Így már a kilenvenes években alkalma volt bekapcsolódni a bécsi BLUMAUER-könyvtár licitációjába, úgyszintén egy lemergi tékába.⁷² Határozott jelei vannak annak is, hogy kapcsolatait már ekkoriban kiterjesztette Bécsen túli könyvpiacokra, Lipcsére, Augsburgra, Nürnbergre és más német városokra is. Tudomásunk van például arról, hogy sok becses darabot, kivált reformáció-kori emlékeket vásárolt 1804-ben, Helmstedtben J. B. CARPOV professzor elárverezett könyv- és kéziratárából.⁷³ Hasonlóképpen nagyszámú és kiváló értéket (középkori kódexeket és 16. századi kéziratokat) szerzett 1812-ben az EBNER-ESCHENBACH-féle gyűjteményből.⁷⁴ Közép-európai vásárlókörének széles körű kialakítására azonban tulajdonképpen csak az 1815 utáni időkben került sor.

Íme, ezek azok a főbb tények, amelyekből JANKOVICHnak kezdeti, kb. 1790 és 1817 között végbement gyűjtőtevékenysége kirajzolódik.

4. A téka rendezése és első ismertetése

A pesti JANKOVICH-házakban (a Hatvani utcában és a Kerepesi úton) e negyedszázad folyamán összegyűlt, a tízezret jóval meghaladó kötetszámú, igen sokrétű és jeles kincsekben bővelkedő tékát számba venni, korszerű tudományos szempontok szerint elrendezni és az író-tudós világ előtt szakszerűen ismertetni nem csekély feladatot jelentett. Alig kétséges, hogy ez a munka — ha voltak is előzményei — csak 1810 után került a komoly megvalósulás állapotába. Végrehajtása minden bizonnyal évekig tartott, úgylehet 1815—1817-ig elhúzódott. Az utóbbi esztendőben történt ugyanis a gyűjtemény első széles körű és beható ismertetésének közzététele.

Ez a publikáció eseményszámba ment, éppen úgy, mint közlő orgánumának, a *Tudományos Gyűjteménynek*, az első korszerű hazai kulturális folyóiratnak a megjelenése. Ezt a régóta várt periodikumot a fővárosban tömörült új, romantikus szellemű értelmiség hívta életre a hazai műveltség nemzeti irányú fejlődésének előmozdítására.⁷⁵ A lap mindjárt legelső számai egyikében sort kerített a JANKOVICH-gyűjtemények bemutatására. A terjedelmes közleményt — JANKOVICH közvetlen információi alapján — maga a szerkesztő, FEJÉR György (1766—1851) professzor, történettudós, az Egyetemi Könyvtár későbbi őre írta. Eltekintve a régészeti és művészeti gyűjteményektől, csupán a tékáról szóló ismertetés is több mint 20 lapra terjedt.⁷⁶

Rendkívüli meglepetést okozhatott az országi művelt közönség körében

72. Uo. Fond 16/23.

73. FEJÉR György: *T. Vadassi Jankowics Miklós gyűjteményeiről.* = *Tudományos Gyűjtemény.* 1817. XI. köt. 5. l. A CARPOV-család tudós tagjairól ADELUNG, Johann Christoph: *Fortsetzung und Ergänzungen zu Chr. Gotlieb Jöchers allgemeinen Gelehrten-Lexico.* II. Bd. Leipzig 1787. 133—135. h.

74. OSZK kéziratár, QUART. Lat. 3870. — RAMMERUS, G. Chr.: *Catalogus bibliothecae Hieronymi Ebner-Eschenbach.* Nürnberg 1812. Vö. VIZKELETY András: *Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken.* Bd. I. Széchényi Nationalbibliothek. Bp. 1969. 6. l.

75. KROMPECHER, i. m. 25—41. l.

76. FEJÉR, i. h. 3—25. l.

JANKOVICH gyűjteményeinek feltáruló nagyszerűsége. Különös érdeklődést keltetett a hungarika-gyűjtemény. Igaz, hogy ekkoriban már másfél évtized óta fennállt a SZÉCHÉNYI Ferenc által alapított Országos Könyvtár és a belőle kinőtt Nemzeti Múzeum, mégis a szakértők számára bizonyára világossá vált, hogy itt a múzeumi állományt felülmúló méretekről és értékekről van szó. De kitűnt az is, hogy JANKOVICH gyűjteménye európai érdekű állományában is rendkívüli jelentőségű: számos vonatkozásban felér a nemzetközi művelődés sok évszázados szellemi örökségét őrző pesti Egyetemi Könyvtárhoz.

5. A külföldi könyvállomány 1817 körül

Az ismertetés keretében először a Kerepesi úti házban tárolt külföldi könyvállomány (*bibliotheca extranea*) került bemutatásra. Ez nyolc gyűjtőkori osztályra tagozódott. Közülük hat a közös európai humán tudományosságot, illetőleg könyvkultúrát képviselte, kettő pedig — elkülönülten — Közép-Európa sajtászerű germán és szláv irodalmi-történeti műveltségét. E nem magyar könyvállomány összetevői konkrétan a következő rendbe sorakoztak.

Nemzetközi érdekű gyűjteményi csoportok					
I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
<i>Görög—latin auctorok</i>	<i>Régészet és muzeológia</i>	<i>Historia literaria és bibliográfia</i>	<i>Egyház-történelem</i>	<i>Egyetemes történelem és földrajz</i>	<i>Ősnyomtatványok és egyéb nyomdászati ritkaságok</i>
Nemzeti gyűjtemények					
VII.			VIII.		
<i>Szláv könyvtár</i>			<i>Német könyvtár</i>		

Az osztályozásnak ez a módja meglehetősen eltért a régi könyvtárak hagyományos tudománytörténeti skémájától: a hittudomány, jogtudomány, orvostudomány, filozófia és filológia szerinti felosztástól, s ehhez képest nem is volt teljes. Ebből arra lehet következtetni, hogy a gyűjtemény nem kívánta az egyetemes tudományosságot képviselni, hanem csak annak egyes humán jellegű ágait. S csakugyan ez volt a helyzet. Hiányzott a struktúrából a régi tékáknál jobbára függeléként szereplő *kéziratok (manuscripta)* osztálya is; e helyett viszont külön csoportként szerepeltek az *ősnyomtatványok*. Ám e tény korántsem jelentette a kéziratok hiányát, mert — miként látni fogjuk — ezek a nyomtatott könyvekkel együttesen voltak beosztva az egyes szakosztályokba. A könyvgyűjtésben jártas érdeklődők ezt más példák alapján meg is sejtették, hiszen a kor divatja szerint a tudományos bibliotéka sok esetben múzeum is volt, amely a *nyomtatott könyveken és kéziratos kódexeken* kívül a legkülönfélébb nyomdatermékeket (*kisnyomtatványokat, röplapokat*), sőt mindenfajta egyéb írott emlékeket (*okleveleket, köz- és magániratokat, leveleket*), grafikus ábrázolásokat (*metszeteket, térképeket*), sőt numizmatikai gyűjteményt is magába foglalhatott.

Azt azonban, hogy e nyolc tudományos kategória címkéje alatt konkrétan mi minden rejlik, miféle szellemi termékek mekkora mennyiségben vannak jelen, a FEJÉR-féle ismertetésnek csak fáradságos, beható áttanulmányozása alapján lehetett megtudni. Recenzensünk ugyanis nem nyújtott semmiféle táblázatos kimutatást (miként fentebb mi tettük), amelynek alapján könnyen lehetett volna minőségileg is, számszerűleg is áttekinteni a JANKOVICH-téka gazdag állományát, hanem információit hosszadalmas, bonyolult fogalmazású szövegben igyekezett feltárni, nem mindig kielégítő módon, nem hiánytalanul. A megragadható lényeg a következőkben foglalható össze.

A görög-római auktorok csoportját (*bibliotheca auctorum classicorum tam Graecorum tam Latinorum*) JANKOVICH nem hiába helyezte tékájának előterébe. Nagyszerű kollekció volt, önmagában is alkalmas arra, hogy kifejezze a gyűjtő igényes bibliofil programját, könyvkultúráját. Nem érte be azzal, hogy viszonylag könnyűszerrel megvásárolható kiadványokat hordjon össze — ez csak mellékes cél volt — főtörekvése régi és ritka művek megszerzésére irányult. S ez olyannyira sikerült neki, hogy messze meghaladott minden korábbi és egykorú hazai vállalkozást, vitathatatlanul nemzetközi szintre emelkedett. A klasszikus szövegeket ugyanis a legjobb és ritka kiadások (*editiones optimaee et rarae*) száz és száz kötetén kívül, nem kevesebb mint 30 középkori hártakódexben és mintegy 80 editio princepsben bírta. S ami szintén nem érdektelen, ezek az első kiadások jórésben ősnymtatványok voltak — felül az incunabulumok (a VI. osztály) állományán.⁷⁷

Az archeológiai és muzeológiai gyűjtemény (*bibliotheca antiquaria cum museis antiquitatum*) — e tudományágak fiatalabb kora miatt — medieváliákat nem tartalmazhatott, annál inkább rézmetszetekkel díszített művészi értékű tipográfiai remekműveket, a „thesaurusok” műfajából; s ennyiben ugyancsak alkalmas volt a JANKOVICH-téka színvonalának kifejezésére.⁷⁸

A modern tudományosság körébe tartozott az „irodalomtörténet” és a bibliográfia (*bibliotheca historiae literariae universalis omnium nationum et gentium*) is. Ezért a velük kapcsolatos gyűjtemények (enciklopédiák, tudományos társulati közlemények, folyóiratok) inkább csak gyakorlati jelentőségűek voltak, könyvészeti és könyvtártani felszerelést alkottak, de mint ilyenek is becsesek, különös tekintettel a hazai tékáknak e nemű anyagban való szegénységére.⁷⁹

Az egyháztörténet (*bibliotheca historiae religionis Christianae omniumque eiusdem sectarum*) területe (IV. oszt.) magától értetődően ismét bő lehetőséget nyújtott régiségek és ritkaságok gyűjtésére. Bár idevágó számadatokkal nem rendelkezünk, tudjuk, hogy ebbe a kategóriába is több középkori kódex tartozott, közöttük egy rendkívül becses darab is: egy 12. századi görög evangeliarium.⁸⁰

Az egyetemes történelem és földrajz (*bibliotheca historica omnium gentium*) osztálya szintén csodálatraméltóan gazdag volt kéziratokban. FEJÉR kimutatása szerint ez a gyűjtemény mintegy 500 manuscriptumot ölelt fel. Nyilvánvaló,

77. Uo. 5–6. l. A szóban forgó latin kódexek leginkább kielemezhetők JANKOVICHnak saját összeállítású kéziratok katalógusaiból: OSZK kéziratár, Fol. Lat. 37.

78. FEJÉR, i. h. 6–7. l.

79. Uo. 7. l.

80. Uo. A CARPZOV-könyvtárból származó görög evangeliariumot ma is őrzi kéziratárunk (Cod. Graec. 1.). Leírása KUBINYI Mária: *Libri manuscripti Graeci in bibliothecis Budapestiensibus asservati*. Bp. 1956. 28–30. l.

hogy ezeknek zöme újabbkori (16–17. századi) eredetű volt, de elhíhető, hogy a középkori pergamenkódexek száma is közel járt a 100-hoz, s közöttük nem egy igen korai (11. századi) is előfordult.⁸¹

Nagyszerű méreteket öltött az 1500-dik esztendő előtt nyomtatott könyvek (*bibliotheca incunabulorum typographicorum*) és a velük egy osztályba sorolt könyvritkaságok (*rarissima*) gyűjteménye is. Jóllehet — mint láttuk — némely szakosztályok (I., IV., V.) maguk is tartalmazhattak és tartalmaztak is ősnyomtatványokat, a szakokba nem sorolt latin nyelvű incunabulumok száma így is mintegy 300 kötetre rúgott.⁸²

Nagyszámú s rendkívüli értékű kéziratoss és nyomtatott mű fordult elő a nemzeti jellegű különgyűjteményekben is: a szláv és német gyűjteményben.

Az előbbi (*bibliotheca librorum Slavico idiomate*) cseh, szlovák, lengyel, horvát, szerb és orosz nyelven írt, kiváltképp vallásos és történeti munkákat tartalmazott. Zömét bohémikák és polonikák alkották; egyedül e két nemzet történeti forrásainak száma megközelítette a 800 kötetet. Különös értéket képviselt egy csaknem teljes cseh bibliagyűjtemény és egy 14–15. századi, eredeti oklevelekből álló cseh diplomatarium. A különféle szláv nyelvű, jobbára 15. századi kódexek száma elérte a 70-et; de kisebb számban voltak régebbiek is.⁸³

Még gazdagabb, még becsesebb volt a német gyűjtemény (*bibliotheca librorum Germanico idiomate*). A német nyelvű ősnyomtatványok és 16. századi antikvák együttesen közel 800 kötetet számláltak. A kéziratok kötetszáma pedig meghaladta a 200-at, közöttük mintegy 50 középkori hártyakódexszel.⁸⁴ Mint különösen nevezetes darabok kiemelkedtek a kéziratok sorából: egy 13. századbéli *Schwabenspiegel* és egy 14. századi *Sachsenspiegel*, továbbá *Bécs város 15. századi jogkönyve*, néhány *ausztriai*, illetőleg *német krónika*, néhány 14. századi *Minnelied*, az *Oswald-eposz*nak egy 14. századi prózai változata, több, pergamentre írt színezett *breviárium*, egy PARACELSUSNAK tulajdonított kézirat⁸⁵ és mintegy 80 *reformációs kisnyomtatvány*. Ezt a becses könyvtári állományt gazdag 14–16. századi oklevél-és levelestár egészítette ki. Különös érték gyanánt vált ki ennek keretéből Martin LUTHER eredeti végrendelete, valamint számos autográf levél LUTHERTÓL és MELANCHTONTÓL.⁸⁶

Összegezve erről a nyolc tagozatú külföldi állományú tékáról fentebb elmondottakat, meg kell állapítanunk, hogy ez valóban kitűnő értékű bibliofil gyűjte-

81. FEJÉR, i. h. 7–8. l.

82. Uo. 8. l. Az Országos Széchényi Könyvtár állományában levő JANKOVICH eredetű ősnyomtatványokat feltünteti HORVÁTH Ignác: *A Magyar Nemzeti Múzeum ősnyomtatványai*. Bp. 1895.

83. FEJÉR, i. h. 9. l.

84. Uo. E középkori kódexek zöme a Széchényi Könyvtár állományában ma is megvan. I. VIZKELETY, i. m. Cod. Germ. 2., 5., 6., 10., 11., 13–14., 15–18., 20., 25., 27., 30–31., 33., 36., 38., 40–41., 43., 46., 48., 52., 56–58., 63–65. és 67–68. jelzet alatt.

85. Ezek közül a *Schwabenspiegel* Cod. Germ. 30., a *Wiener Stadtrecht* Cod. Germ. 27., a *Chronik von Österreich* Cod. Germ. 26., az *Österreichische Annalen* Cod. Germ. 27., egy bajor krónika Cod. Germ. 12., az *Oswald-eposz* prózai átírása Cod. Germ., 31., a tévesen PARACELSUSNAK tulajdonított kódex Cod. Germ. 36. jelzet alatt található az OSZK gyűjteményében. Vö. VIZKELETY i. m. L. még ugyanőtöle *Der Budapester Oswald. = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*. 86 (1964), S. 107–188.

86. LUTHER végrendelete és levelei, valamint MELANCHTON levelei és a reformációs kisnyomtatványok a CARPZOV-könyvtárból valók. Az előbbieket JANKOVICH végrendelíeg a pesti magyar evangélikus egyháznak hagyományozta.

mény volt: középkori kódexek, nyomdászati régiségek és ritkaságok, díszművek, biblikiadások, történelmi becsű kisnyomtatványok, diplomatáriumok, különleges értékű újabbkori manuscriptumok és missilisek kincsesára. Talán túlzás nélkül állítható, hogy mint magánkönyvtár, közép-európai viszonylatban is az elsőrendűek közé tartozott.

A teljes *külföldi gyűjtemény kötettségéről* közvetlen információval nem rendelkezünk. A FEJÉR-féle ismertetés ugyanis a nyomtatott könyvek összesített statisztikáját elmulasztotta közölni; megközelítő számadatokkal csak egyes, a legkimagaslóbb gyűjteményrészek esetében (az I., VI., VII., VIII. osztálynál) szolgált. Ezekre támaszkodva azonban — úgy véljük — lehetséges hozzávetőlegesen következtetnünk az egészre. Hogyha ti. a legrégebb és legritkább állomány, az ősnymtatványoké és rarissimáké elérte a 300 kötetet, a cseh és német, jobbra 16. századi ritkaságok száma pedig 800—800 kötetet tett ki, feltételezhető, hogy a ritkaság-kategórián általában kívülálló 17—18. századi állomány ennek többszörösére, óvatos becslés szerint is mintegy háromszorosára-négyszeresére tehető, azaz 6000—8000 kötetre, a teljes könyvgyűjtemény tehát mintegy 8000—10 000 kötetre. Ha középkori kódexeket az I., IV., V., VII. és VIII. osztályon kívül nem tételezünk fel, akkor ezeknek a száma — feltéve, hogy a kódex fogalma szorosan volt értelmezve — 250 körül mozgott. A középkori oklevelek, az újkori köziratok és magánlevelek mennyiségét felmérni nem lehet; mindenesetre itt is ezres, sőt tízezres számadatokkal kell kalkulálni.

6. A *Bibliotheca Hungarica* állománya 1817 körül

Bármennyire becses és gazdag volt is ez a külföldi téka, JANKOVICH gyűjtői programjában mindenesetre csak másodrendű szerepet játszott. Tudjuk, hogy érdeklődésének előterében kezdettől fogva a hazai szellemi alkotások gyűjtése állt: nemzeti bibliográfiai vállalkozásával párhuzamosan, életcéljául tűzte ki egy lehetőség szerint teljes *bibliotheca Hungarica* létrehívását. Ezzel történelmi küldetést kívánt teljesíteni; meg akarta menteni nyolc évszázad hazai írói termésének azokat az emlékeit, amelyek a török invázió pusztításai, a jozefinizmus kártevésai után még megmaradtak, s mindezt főleg azért, hogy a művelt Európához való tartozásunk önmagunk és a nagyvilág előtt demonstrálható legyen.⁸⁷

Gyűjtőgondja ezért ebben a vonatkozásban, ha lehet, méginkább elmélyült, mint a nemzetközi emlékek esetében. Gyűjtési körébe természetesen itt is bevonta a nyomtatott és kézzel írt szövegeknek minden fajtáját, sőt hajlandó volt a sokszorosított grafikai alkotások fajait (térképeket, metszeteket) is ide számítani. Feladatait azonban jóval tágabban értelmezte, mint a másik két idegen nemzeti gyűjteményrészt, ti. a szláv és a német téka esetében. Amíg amazoknál pusztán a nyelvet tekintette meghatározó kritériumnak, itt jóval messzebb ment: a hungarikum fogalmát nyomdászati és tartalmi szempontoktól is függővé tette. Ehhez képest gyűjtőtevékenységét öt irányban folytatta és ugyanennyi tagozatban alakította ki gyűjteményét is.

A *nyomtatványok (könyvek és röpiratok)* területén gyűjtött minden olyan sajtóterméket,

87. 1. a 29. jegyzetben foglaltakat.

- I. amelyet magyar nyelven nyomtattak ki,
- II. amely idegen nyelvű ugyan, de magyarországi nyomdában készült, különös tekintettel az 1473—1599-ig terjedő korszakra,
- III. amelyet magyar (magyarországi) szerző idegen nyelven írt és amely külföldön jelent meg,
- IV. amelyet külföldi szerző írt Magyarországról,
- V. amelyet külföldi szerző (kivált történetíró) idegen országról írt, de amelyben szó van Magyarországról is.⁸⁸

A *hungarikum*nak ez a megfogalmazása tulajdonképpen nem volt merőben eredeti, hiszen lényegében SZÉCHÉNYI Ferenc gyűjtése is e szerint igazodott,⁸⁹ mégis a tipográfiai régiségek gyűjtésének előtérbe állításával és a külföldi magyar vonatkozások legszélesebb körű figyelembevételével bizonyos fejlődést mutat. S ami még fontosabb: a célkitűzéseknek ez a súlypontozása nem volt csupán elvi jelentőségű, határozott kifejezést nyert a gyűjtési gyakorlatban is, az összegyűjtött könyvállomány minden osztályában.

Az I. szekcióban — amely az 1790 óta készülő bibliográfia kereteivel esett egybe — olyan mértékű régi magyar (RM I.) gyűjtemény volt kialakulóban, amely — a felemlített példák tanúsága szerint — márekkori állományával is mind mennyiségileg, mind minőségileg felülmúlta a SZÉCHÉNYI-téka megfelelő részlegét.⁹⁰

Megelőzhette a JANKOVICH-téka a Széchényi Országos Könyvtárt a II. gyűjteménycsoport (RM II.) vonalán is. E részben a hazai nyomdai tevékenység 16. századi számos emlékének kívül magáénak mondhatta tipográfiánk legbecesebb kincsét: az első magyarországi nyomtatott könyvet, a HESS András-féle *Budai Krónikát* is.⁹¹

Jóval gazdagabb lehetett régiségekben és ritkaságokban JANKOVICH gyűjteményének III. (RM III.) szekciója is SZÉCHÉNYIÉNél. Itt FEJÉR György ismertetése 375 humanizmus-kori kiadványt emleget, kiemelve a *Constitutiones incliti regni Ungariae* 1488-i lipcei editióját, THURÓCZY János *Chronica Hungarorum*ának augsburgi és brünni kiadását, JANUS PANNONIUS elégiáit, TEMESVÁRI Pelbártnak számos kiadásban megjelent prédikáció-gyűjteményeit, MICHAEL DE HUNGARIA *Sermones*ét s még néhány raritást.⁹²

Leginkább azonban nyilván külföldi magyar tárgyú és magyar vonatkozású nyomdatermékek tekintetében (IV. és V. szekció) szárnyalta túl JANKOVICH gyűjteménye az országét. Bár számadatok ebből az időből idevágólag nem állnak rendelkezésre, egy későbbi statisztikából visszakövetkeztetve, mindenestre sokezer kötetnyi állományt kell e részben feltételezni. Kimagasló értéket természetesen itt is a régiségek és ritkaságok jelentettek, így néhány, itáliai nyomdában készült hazai rendeltetésű missale, valamint egyes korai antikvák,

88. FEJÉR, i. h. 13—14. 1.

89. *Catalogus bibliothecae Hungaricae Francisci Com. Széchényi.* Pars 1—2. et Index. Supplementum II. et Index. Sopron—Pest—Poson 1799—1807.

90. FEJÉR, i. h. 16. 1.

91. A *Budai Krónika* példányát JANKOVICH FEJÉRVÁRY Károly gyűjteményéből vásárolta 90 ezüst forintért. L. OSZK kéziratár, Fond 16/23.

92. FEJÉR, i. h. 16—17. 1. Vö. SZABÓ Károly—HELLEBRANT Árpád: *Régi Magyar Könyvtár.* III. köt. Bp. 1896. 2., 4. 1. SAJÓ Géza—SOLTÉSZ Erzsébet: *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur.* Bp. 1970. Vol. I. 680. 1.

pl. TAURINUS *Stauromachiája*, BONFINI, CELTES Konrád és más Mátyás-kori idegen humanisták kiadványai.⁹³

Ennek, a címeliákban olyannyira gazdag, de számszerűleg sajnos ki nem fejezett hungarika nyomtatványtárnak méltó kiegészítését alkotta egyfelől az írott emlékek sokrétű gyűjteménye: a *manuscriptumok*, *akták*, *oklevelek*, *levelek* s más irományfajták együttese, másfelől egy széleskörű metszetgyűjtemény. FEJÉR György közlései alapján erről a főcsoportról a következő minőségi és mennyiségi áttekintést nyújthatjuk.

Kéziratok és levelek				Oklevelek és iratok		Metszetek	
	közelebbi megnevezés	kötet	téka	közelebbi megnevezés	téka	közelebbi megnevezés	darab
1.	Középkori latin nyelvű pergamenkódexek	20	—	Eredeti középkori oklevelek	kb. 30–40	Térképek	többszáz
2.	Középkori magyar nyelvemlékek	7	—	Eredeti újkori kéziratok	5	Vár- és városképek	kb. 600
3.	Újkori kéziratok művek	kb. 100	—	Újkori uralkodók stb. eredeti iratai	kb. 300	Arcképek	?
4.	Humanista emlékkönyvek	?	—	Oklevélmásolatok	kb. 360		
5.	Újkori írói (tudós) levelezések	—	15	Kéziratok másolatai	kb. 80		
6.	Nemzeti kéziratok énekgyűjtemények	—	2	Magániratok másolatai	kb. 30		

Hogy ezek a csoportok is mennyi páratlan (*unicalis*) történelmi, irodalom- és művelődéstörténeti emléket öleltek fel, azt a FEJÉR-féle ismertetés ismét néhány jellemző példával igyekezett megvilágítani.

A 20 középkori latin nyelvű, de magyar vonatkozású kódex közül a következőket emelte ki, mint különösen becseseket:

a) a franciaországi 13. századi eredetű, de a 14. században egy pozsonyi possessorhoz került ún. *Gemmingeni bibliát*,

b) az ugyancsak franciaországi provenienciájú, szintén 13. századi ún. *Sambucus—Mossóczy-bibliát*,

c) néhány hazai használatra készült 14. századi *missalet*,

d) egy itáliai 14. századi, de a 16. század elején már valamely budai tékába tartozó *Livius-kódexet*,

e) egy 15. századi hiteles Corvin-kódexet: Curtius RUFUSnak *De Gestis Alexandri Magni* című művét,

93. FEJÉR, i. h. 17–18. l.

f) GALEOTTUS Martius: *De dictis et factis regis Matthiae* című, 15. századi vélt Corvin-kódexet, végül

g) egy 15. századi székesfehérvári prépostnak *psalteriumát*.⁹⁴

A magyar nyelvemlékek csoportjában mint legjelentékenyebbet a *Margit-legendát*, *Szent Elek és Remete Szent Pál életét*, valamint *Szent Krisztina életét* említette fel, továbbá egy *babonás lóorvoslási* szöveget és még három, ma már ismeretlen kódexet.⁹⁵

Az újkori kéziratos művek szerzőinek sorából TIMON Sámuel, BÉL Mátyás, BENCZUR József, VIETORISZ Jonathán, WAGNER Károly és FEJÉRVÁRY Károly írásaira hivatkozott; ezek nyilván mint a megvásárolt tékák járulékos részei kerültek a gyűjteménybe.⁹⁶

Az újkori tudós korrespondenciák jelentőségét DOBAI SZÉKELY Sámuel, BENCZUR József, CORNIDES Dániel, PRAY György, KOLLÁR Ádám és KOLLER József leveleire való utalással érzékeltette.⁹⁷

Végül a nemzeti dalok gyűjteményét műfajainak felsorolásával (*cantus heroici, morales, ludicri, erotici*) igyekezett jellemezni.⁹⁸

Az oklevelek és iratok kategóriájában felhalmozott sok-sokezer lapnyi, jobbára köztörténelmi jelentőségű dokumentumokról hasonlóképpen szűkszavúan nyilatkozott FEJÉR ismertetője. 1. Az oklevelekre (*diplomata originalia*) nézve lényegeset csak annyit jegyez meg, hogy azok részint hártýára, részint papirosra írottak, s közülük a legkorábbi 1167-ből való (és Sebenico városára vonatkozik).⁹⁹ 2. Az újkori köziratok (*acta publica*) osztályáról azt írja, hogy az elsősorban az ország törvényeit és szerződéseit tartalmazza 1440–1720-ig terjedőleg; de mellesleg protocollumokat, styliariumokat, epistolariumokat s hasonló kancelláriai segédleteket is felölel. 3. Az uralkodók és államférfiak iratai című csoport összetevői közül MIKSA és RUDOLF császár, továbbá VERANCICS Antal és Fausztusz, ILLÉSHÁZY István nádor és HOMONNAI DRUGETH Bálint eredeti irományait említi jellemző példák gyanánt.¹⁰⁰

A tékának csak esetleges összetevőjét alkotó, inkább művészeti jellegű *metszetgyűjtemény* hasonlóképpen gazdag anyagot ölelt fel, akárcsak az oklevelek és iratok tára, — FEJÉR szerint több ezer darabot. A benne kialakított tárgyi csoportok közül legnagyobb tudományos jelentőségük kétségtelenül a térképeknek volt; többszáz lapra menő állományukban a 15–16. századi külföldi és a HONTERUSSzal jelentkező hazai kartográfia zsengei is előfordultak. A zömöt persze 18. századi és még újabb nyomtatott vagy kéziratos, Magyarországról, Magyar-

94. Uo. 18–19. l. Az OSZK kéziratárának állományában kimutatható az a), b), d), e), f) és részben a c) tétel is Cod. Lat. 96., 100., 87., 160., 301., ill. 92. jelzet alatt. JANKOVICH, illetve FEJÉR magyar vonatkozásúnak tüntette fel Aurelius BRANDOLINUS humanistának *Christiana Paradoxa* c. 1514-ben elkészült kódexét is, azt állítván, hogy az Beatrix királynénak lett szánva. Ám a kódexben ennek semmi nyoma sincs.

95. FEJÉR, i. h. 22–23. l. Ezek az OSZK kéziratárában MNY 3., 12., 15. és 30. jelzet alatt fordulnak elő.

96. FEJÉR, i. h. 21. l., l. még az 53. jegyzetet is.

97. FEJÉR, i. h. 22. l.

98. Uo. 23. l. Megtalálható az OSZK kéziratárában Quart. Hung. 173. és 175. jelzet alatt. Vö. HORVÁTH János: *A magyar irodalmi népszerűség Faludtól Petőfőig*. Bp. 1927. 137–140. l. POGÁNY Péter: *Folklór és irodalom kölcsönhatása stb.* I. köt. Bp. 1959. 117. l.

99. FEJÉR, i. h. 25. l.

100. Uo. 20–21. l.

ország egyes részeiről (a vármegyékről) és Közép-Európáról készült lapok alkották.¹⁰¹

Kettős, tudományos és művészeti érdekűek voltak a *vár- és városábrázolások*, úgyszintén a *portrék* is. Az utóbbiak több alcsoportba voltak osztályozva aszerint, hogy uralkodókat, főrangú személyeket, hadvezéreket, egyházi embereket, tudósokat, polgárokat, jeles nőket, vagy éppen népi alakokat ábrázoltak.¹⁰²

Íme, ezek azok az információk, amelyeket JANKOVICH Miklós nagyszerű könyvtári gyűjteményéről FEJÉR György 1817-ben az ország művelt közönsége elé tárt. Bár a mai tudományos igényeket e tájékoztatás — hiányosságai, pontatlanságai s olykor zavaros előadása miatt — távolról sem elégíti ki, nem férhet hozzá kétség, hogy a maga idejében jelentős társadalmi küldetést teljesített; nemcsak azzal, hogy országos viszonylatban felhívta a közfigyelmet erre a jóformán ismeretlen szellemi-művészeti kincsestárra, hanem azzal is, hogy széles körben vágyat keltett mindenek a nemzet számára való megszerzése iránt.

7. A könyvtári gyűjtemények fejlesztése 1817—1830-ig

Tévedés volna azt gondolni, hogy JANKOVICH Miklós gyűjteményeinek 1817 körüli állapota fejlődésbeli tetőpontot jelez. Korántsem! Bármily sok régi és ritka kincs halmozódott is fel ezideig tékájában (és különböző muzeális táraiban), s bármekkora méreteket öltött is a szűkebb, vagy tágabb értelemben recensnek tekinthető könyvvállomány, JANKOVICH gyarapító igyekezete — hátrahagyott iratainak tanúsága szerint — nem csökkent. S akármennyire lekötötte is idejét és munkaerejét a hatalmasan felgyülemlett, két lakóház számos helyiségét megtöltő könyvek, kéziratok s egyéb dolgok rendben- és nyilvántartása, nem gondolt a gyűjtőmunka lezárására, de még csak átmeneti szüneteltetésére sem. Sőt, számos jel vall arra, hogy szerzeményezése egyre szélesebb körű, egyre tudatosabb és szenvedélyesebb lett, noha életének körülményei a továbbiakban mind kedvezőtlenebbül alakultak.

a) Válságok sodrában

Már a tízes évek közepén elkezdődött a családi és anyagi gondok, bonyodalmak, megpróbáltatások időszaka. 1814-ben meghalt a felesége, három gyermeket hagyva maga után.¹⁰³ Egy polgári származású nővel, HAUCH Rozinával kötött házassága tartós békétlenséget idézett elő a családban. A serdülő fiúk, Miklós (szül. 1801) és Lőrinc (szül. 1808) mostohaanyjukat nem respektálták, állandó keserűséget okozva ezzel apjuknak.¹⁰⁴ Tetézte a bajokat, hogy az idősebb fiú, Miklós — bár gondos nevelésben részesült — felnőve könnyelmű, tékozló, garázda életmódot folytatott és több mint egy évtizeden át adósságokkal és egyéb botrányokkal árnyat vetett köztiszteletben álló apjának nevére.¹⁰⁵ Sajnálatosképpen

101. Uo. 31—32. l.

102. Uo. 32. l.

103. OL Jankovich-It., P. 1285., raksz. 3., nr. 185.

104. Uo. és P. 1285., raksz. 3., nr. 189.

105. Uo. P. 1284., raksz. 1., nr. 100.; P. 1285., raksz. 3., nr. 188., 201—202.; raksz. 5., nr. nélkül, továbbá P. 1285., raksz. 6., nr. 7.

a dolgok odáig fajultak, hogy 1830-ban JANKOVICH indítatva érezte magát fiának kitagadására.¹⁰⁶ Végül is a kínos események hosszú sorának a fiú hirtelen halála (1831) vetett véget.¹⁰⁷

Egyidejűleg e családi megpróbáltatásokhoz rohamosan növekvő anyagi gondok is járultak. Keletkezésük több okra vezethető vissza. Ilyen volt elsősorban a családi földbirtok örökléséből kirekesztett leánytestvéreknek tetemes összeget kitevő pénzbeli kielégítése.¹⁰⁸ De nyomós oknak tekinthetők az évtizedeken át állandóan tartó nagyösszegű gyűjteményi (kiváltképp a képző- és ötvösművészeti tárgyakra fordított) kiadások is, amelyek a húszas évek mezőgazdasági krízise idején a középnemesi gazdaság esőkkenő hozamából csak terhes magánkölcsonök felvételével voltak fedezhetőek, s idővel nagyarányú, több mint 50 000 ezüstforintnyi adóssághoz vezettek. Harmadsoron belejátszott az eladósodásba a botránys életű ifjú JANKOVICH Miklós mértéktelen adósságesinálása, amely végösszegében megközelítette a 150 000 forintot.¹⁰⁹

Szerencsére ez az anyagi válság csak fokozatosan, másfél évtized során fejlődött ki, s ennél fogva jóideig nem hatott bénítólag JANKOVICH kulturális tevékenységére. Ellenkezőleg, bármily különösnek tűnik is, a tudós táblabíró gyűjtői buzgalma éppen ezekben a gondterhelt években érte el tetőfokát, sőt ugyanekkor került sor nagyarányú irodalmi munkásságára és társadalmi szereplésére is.

b) Jankovich irodalmi és társadalmi tevékenysége

Mint író a húszas évek előtt JANKOVICH aránylag keveset és meglehetősen szűk területen dolgozott. 1812-ben megjelent két munkája közül egyikben a görög-római auktoroknak századok folyamán készült magyar fordításait tárta fel bibliográfiai kutatások alapján, a másikban — mint HORVÁTH István és mások — magyar nyelvű etimológiai kísérletekbe bocsátkozott. Ezekkel az írásaival tárgyilag is, formailag is a nyelvmozgalom ügyét kívánta szolgálni. Egyfelől évszázados példákat mutatott fel irodalmi nyelvünk régiségének bizonyosságául, másfelől: azzal, hogy magyarul írt, anyanyelvünknek aktuális tudományos használhatóságát kívánta demonstrálni.¹¹⁰ Később, a *Tudományos Gyűjtemény* megindulása után, amikor bő lehetőség kínálkozott kisebb-nagyobb tanulmányok közzétételére, irodalmi tevékenysége hirtelen megélnékült és egyre szélesebb területekre terjeszkedett ki, valóságos polihisztoriai jelleget öltött. A gyűjteményeiben felhalmozott nagybecsű kéziratos, nyomtatott, vagy tárgyi emlékekre támaszkodva negyvennél több tanulmányt, értekezést, könyvismertetést, vitacikket jelentetett meg különféle művelődéstörténeti, diplomatikai, numizmatikai, filológiai, tudománytörténeti és régészeti részletkérdésekről.¹¹¹ Szorgalmas fel dolgozó munkájának legkiemelkedőbb eredménye egy nagyszabású bibliográfiai

106. Uo. P. 1285., raksz. 4., nr. 3—5.; raksz. 5., nr. 37.; raksz. 6., nr. 31., 37.

107. Uo. P. 1285., raksz. 3., nr. 188.

108. OSZK kéziratár, Fond 16/6.

109. JANKOVICH saját tartozásáról: OSZK kéziratár, Fond 16/7., végrendelet XXII. pont. Fiának adósságáról OL Jankovich lt., P. 1285., raksz. 6., nr. 4. A fiú adósságainak nagyobbik része az apát nem terhelte, mert ez már a kitagadás előtt hivatalosan kinyilvánította, hogy nem vállal kezességet fia ügyleteiért.

110. KROMPECHER, i. m. 43—45. l.

111. Uo. 47—50. l. SZINNYEI, i. m. V. köt. 383—386. h. és OSZK kéziratár, Fond 16/15.

munka lett: az 1533—1830-ig kinyomtatott magyar nyelvű szellemi termékeknek katasztere. Ez volt az a *Közönséges Magyar Könyvtár (Universalis Bibliotheca Hungarica)*, amelynek alapvetését még az 1790-es években KOVACHICH Márton György támogatása mellett végezte el s amelyen 40 éven át fáradozhatatlanul dolgozott. A hat kéziratos kötetre terjedő, mintegy 30 000 könyvészeti tételt regisztráló munka 1832-ben már sajtókész állapotban volt.¹¹² A szerző egy lelkes hangú röpiratban, amelyet a bécsi *Magyar Kurir* is közzétett, tájékoztatta a művelt közönséget a régóta várt bibliográfia tartalmáról, előfizetésre szólítva fel az érdeklődőket.¹¹³

A megvalósulás útján volt más két nagyszabású munkája is: a magyar nyelv- emlékeknek egy gyűjteményes kötete és egy hazai oklevéltár is, ezek azonban nem jutottak a sajtókész állapotig.¹¹⁴ Bármivel foglalkozott is JANKOVICH, eszmei célja mindenkor változatlan maradt: szüntelenül a nemzet nyelvi-történeti öntudatát törekedett nevelni, illetőleg nemzeti kultúránk történetiségét iparkodott bizonyítani.

Ugyanezek a törekvések készítették JANKOVICHOT a reformkori művelődési mozgalmakban való részvételre is. Már 1820 előtt egyik vezető személyisége volt a pesti szellemi életnek; részint mint mecénás, részint mint szellemi tanácsadó bekapcsolódott mindenféle vállalkozásba, amely akár játékszíni, akár irodalmi-tudományos szervezkedés érdekében indult.¹¹⁵ Nem volt véletlen, hogy a *Tudományos Gyűjtemény* védőpajzsa alatt létrejött írói egyesülés őt választotta elnökévé.¹¹⁶ S az is magától értetődött, hogy a Magyar Tudományos Akadémia, amikor 1831-ben megalakult, JANKOVICHOT az elsők között tüntette ki tiszteletbeli tagsággal. Erre nemcsak irodalmi munkásságával szerzett jogcímet, hanem a tudós társaság életrehívásáért végzett propagandatevékenységével és az alapításban való anyagi részvételével is.¹¹⁷

Ám mindez a sokoldalú lelkes kötelezettségvállalás, s az egész széleskörű irodalmi működés ma, másfél évszázad távlatából már eltörpül a gyűjtői tevékenységhez és érdemhez képest. Sőt, ha helyesen látunk, úgy tűnik, már az egykorú köztudat is inkább mint nagy hagyománymentőt tartotta nyilván és tisztelte JANKOVICHOT. Nem csoda, hiszen e kitűnő férfiú érdeklődésének, idejének és tettejének legnagyobb részét mégis csak a gyűjtőmunkának, gyűjteménye lehető kiteljesítésének szentelte. Ebbeli fáradozásainak 1817 utáni mozzanatai, amelyeket az alábbiakban kívánunk bemutatni, kétségtelen bizonyosságot szolgáltatnak erre.

112. Kézirata a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kézirattárában: Bibliogr. 2-r. 32. jelzet alatt. A kiadásra vonatkozólag az Akadémiával 1845-ben kötött eredeti szerződést l. OSZK kézirattár, Fond 16/15. Irodalom: KROMPECHER, i. m. 55—57. l.

113. *Magyar Kurir* 1832. szept. 25-i szám. Röpirat formájában: OSZK kézirattár, Fond 16/16.

114. KROMPECHER, i. m. 53—54. l.

115. A játékszín előmozdítására 1810-ben 1000, a nemzeti nyelv terjesztésére és az irodalom támogatására 1828-ban 2000 forintnyi alapítványt tett. OSZK kézirattár, Fond 16/3., 16/65—80.

116. KROMPECHER, i. m. 30. l.

117. OSZK kézirattár, Fol. Hung. 3005. és KROMPECHER, i. m. 45—46. l.

c) *A hungarika-gyűjtemény gyarapítása*

JANKOVICH 1817 utáni gyűjteményfejlesztési programjának elsődrendű feladata továbbra is a hungarikum-kutatás és -vásárlás maradt. Így kívánta ezt a többször említett nemzeti bibliográfia ügye is. Evégből meg nem szűnt széleskörű levelezést folytatni,¹¹⁸ sőt ügynökökkel is kooperálni, hogy országos viszonylatban kifürkésze, hol, kiknek a birtokában vannak olyan régi és ritka hazai nyomdatermek, vagy kéziratok, amelyek az ő gyűjteményében még nem fordulnak elő. Tékájának ilyenemű anyagban való gazdagsága miatt azonban ezekben az időkben már inkább csak kisebb tételekben vásárolt; egész gyűjteményeket csak kivételesen, többnyire olyankor szerzett meg, hogyha a tulajdonos elhalálozása kapcsán kényszereladásra került sor, s ha a hagyatékban sok jeles érték mutatkozott. Sajnos, nem tudjuk hiánytalanul regisztrálni azoknak a magánkönyvtáraknak a sorát, amelyekből 1817 és 1830 között gyűjteményét gyarapította. De a hagyatékában fennmaradt könyv-lajstromokból és jegyzetekből mindenesetre megállapítható, hogy egészben, vagy jórésztben birtokába került KLANICZA Márton (1740–1810) Gömör megyei szlovák evangélikus lelkésznek,¹¹⁹ PÉCHY Antal (†1829) Sáros megyei róm. kat. főesperesnek,¹²⁰ STIPSICH Ferdinánd (1754–1820) pesti orvosprofesszornak,¹²¹ PETÉNYI (PETYÁN) Gábor (†1822 körül) szlovák evangélikus lelkésznek¹²² és SENNOVITZ Mátyás (1763–1823) eperjesi igazgató tanárnak a tékája.¹²³ Megjegyzendő, hogy e gyűjteményeknek egyike sem volt kizárólag hungarika jellegű, mindegyikben bőven előfordultak német, francia, szlovák és cseh nyelvű és tárgyú könyvek is.

d) *A külföldi gyűjtemények gyarapítása*

A magyar könyvtár gyarapítása mellett JANKOVICH továbbra is kitűnő figyelmet fordított a nemzetközi jelentőségű kódexekből, ősnymtatványokból, antikvárból és egyéb ritkaságokból álló könyvtörténeti-tudománytörténeti gyűjteménye fejlesztésére is. Megállapítható, hogy a külföld híres könyvkereskedőivel már korábban is fennállt kapcsolatait 1817 után jelentékenyen kiterjesztette. Legközvetlenebb összeköttetést természetesen a bécsi kiadóvállalatokkal és antikváriumokkal tartott. Egy sajátkezűleg készített feljegyzése szerint Bécsben nem kevesebb mint 30 cégnek volt üzletfele, közöttük a kitűnő ARTARIÁNAK, KUPITSCHNAK, GRÄFFER & SINGERNEK,¹²⁴ DEGENNEK, HEUBNERNEK, FÖRSTERNEK, GEROLDNAK, KAULFUSSNAK és másoknak. De nem hagyta figyelmen kívül Ausztria vidéki városait sem; tudomásunk van róla, hogy például Klagenfurtban is volt

118. L. OSZK kéziratár, a 16. Fond-ban foglalt, s még csaknem teljesen feltáratlan óriási levélgűjteményt.

119. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 21.

120. Uo. Fond 16/44.

121. Uo. Fol. Lat. 40.

122. Uo. Fond 16/45.

123. BÜKY, i. m. 6. l.

124. OSZK kéziratár, Quart. Lat. 3870.

125. Névszerint P. A. BUDIK. I. OSZK kéziratár, Fond 16, Jankovich-levelezés.

Vö. VIZKELETY András: *Milstätter Handschriften der Ungarischen Nationalbibliothek Széchenyi*. Sonderdruck aus Carinthia I, Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten. 157 (1967).

könyvkereskedő megbízottja.¹²⁵ Bécshez hasonlóan, szoros és állandó jellegű összeköttetésben állt a legjelentékenyebb német birodalmi könyvpiacokkal is, főképpen Lipcsével és Nürnberggel, de Augsburggal, Regensburggal és Breslauval is. Előfizette a *Leipziger Messekatalogot* és megbízott cégek által közvetve továbbra is résztvett egyes nagy alkalmi könyvárveréseken.¹²⁶ Így 1818-ban újból vásárolt az EBNER-ESCHENBACH-féle gyűjtemény második és harmadik nürnbergi aukcióján, 1819-ben bekapcsolódott a REISACH-könyvtár regensburgi kiárusításába,¹²⁷ és egyidejűleg 1819/20-ban jeles kódexkincseket szerzett a SPOHN-tékának lipcsei árverésén.¹²⁸

E kiterjedt külföldi vásárlási hálózat mellett, nem hanyagolta el a hazai üzleti kapcsolatokat sem. Igaz, középkori kódexkincsek felbukkasására belföldön nem igen lehetett számítani, de 16–17. századi jelentős külföldi és hazai nyomdatermékek még sokfelé előkerülhettek. Érdemes volt tehát figyelőszolgálattal megbízni mind a pesti cégeket (EGGENBERGERT, MÜLLERT, BURIÁN Pált, KILIÁNT és WEINGANDOT), mind a pozsonyiakat (Philipp KORNT és LANDEST).¹²⁹

e) A téka állapota 1830 körül

Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy e szóban forgó, 1817 utáni, mintegy másfél évtizedre terjedő gyűjtési időszaknak újabb kitűnő eredményekhez kellett vezetnie. Hiszen ekkorára JANKOVICH már nemcsak a gyűjtőmunka gyakorlati vonatkozásainak volt fölényes ismerője, hanem a bibliofília és a bibliográfia nemzetközi szakirodalmának is. Bizonyosság rá tékájának idevágó gazdag állománya. Nevét ekkoriban már nemcsak idehaza, de a szomszédos országokban is szaktekintélyként tartották számon. E tekintetben sokat köszönhetett annak a recenzióknak, amelyet gyűjteményeiről báró MEDNYÁNSZKY Alajos a HORMAYR-féle *Taschenbuch* 1821. évi kötetében német nyelven közölt.¹³⁰ *Bibliotheca Germanica*-jának híre a német tudományosság köreiben olyan élénk viszszhangot keltett, hogy két tudós egyesület is tiszteleti tagsággal tüntette ki: 1819-ben a majnafrankfurti történelmi társulat (*Gesellschaft für Deutschlands älteste Geschichte*), 1825-ben pedig a hallei régészeti társaság (*Thüringisch-Sächsischer Verein für Erforschung des vaterländischen Altertumes und Erhaltung seiner Denkmale*).¹³¹ De hogy gyűjteménye konkrétan mennyi és miféle nemzetközi jelentőségű értéket tartalmazott, az Németországban csak a harmincas évek végén vált közzismertté. Gusztáv HÄNEL lipcsei professzor a *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik*

126. OSZK kéziratár, Fond 16/53. és Quart. Lat. 3870.

127. Uo. Quart. Lat. 3870. A REISACH-gyűjtemény árverési katalógusa: *Erster Katalog einer auserlesenen Büchersammlung...* Regensburg 1819. Vö. VIZKELETY, *Beschreibendes Verzeichnis*. 10. l.

128. BARTONIEK Emma (recensuit): *A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának címjegyzéke. XII. Codices manuscripti Latini. I. Codices Latini medii aevi*. Budapestini 1940. L. a 46., 142., 146., 175., 255., 285. és 290. sz. tételeket. F. A. G. SPOHNról a *Nouvelle biographie générale*. Publiée par M. M. FIRMIN—DIDOT... Tome 44. Paris 1866. 349. h.

129. OSZK kéziratár, Quart. Lat. 3870.

130. *Wissenschaftliche Sammlung des Herrn Niklas von Jankowits zu Pesth.* = *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*. Hrsg. von Freiherr (Josef) von HORMAYR—Freiherr (Alojz) von MEDNYÁNSZKY. II. 1821. 329–349. l.

131. OSZK kéziratár, Fond 16/4. és Fol. Hung. 3400/L. f. 92. Egy 1841. évi folyamodványában JANKOVICH megemlíti friburgi tudományos társulati tagságát is.

című tudós társasági évkönyvben tételről tételre ismertette JANKOVICH kódex-gyűjteményét.¹³² Mi, kései utódok is legalaposabban ebből a katalógusból nyerhetünk hiteles képet a tékának 1830-ig felgyülemlett elsőrangú kéziratok állományáról. Igaz, JANKOVICH maga is erőfeszítéseket tett, hogy kódex- és oklevélkincseit szakszerűen leírja, ám az általa összeállított s részben sajátkezűleg írt, vagy autográf jegyzetekkel ellátott testes fóliánsok kevésbé áttekinthetők, mint a HÄNEL-féle nyomtatott katalógus.¹³³

Ami gyűjteményének nyomtatott régi és ritka könyvállományát illeti, erről sajnos megközelítőleg sem tudunk olyan tiszta fogalmat alkotni, mint kódexeiről. A bibliotéka ugyanis ekkor már olyan méreteket öltött, hogy szó sem lehetett többé a tíz- és tízezer kötetet felölelő nyomtatott anyag valamennyi szakcsoportjának tételek regisztrálásáról. Történetek ugyan erre irányuló kísérletek is, de sikertelenül. Tulajdonképpen még azt sem lehetett elérni, hogy egy pontos statisztika készüljön a téka könyvállományáról. A gyűjtemény zöme ui. nem volt úgy rendbeszedve, hogy gondos kötetszámlálást lehetett volna végrehajtani. Áttekintően felállítva úgy látszik csak a Hatvani-utcai házban őrzött *magyar könyvtár* és *cimeliotheca* volt, míg a Kerepesi úti házban felhalmozott nem hazai eredetű „külső könyvtár” recens tömege túlnyomórészt garmadába rakva feküdt.

f) *Jankovich 1830. évi gyűjteményi ismertetője*

A vázolt körülményekből kifolyólag tehát JANKOVICH könyvtárának 1830. évi állapotáról — a középkori kódexgyűjteményt kivéve — megint csupán körvonalakban és korlátolt pontosságú (becslési) számadatokkal lehet tájékoztatást adni. Ámde alábbi információk azért mégis hitelt érdemlő, mert ha egész világosan és pontosan nem is fejezi ki a valóságot, megközelíti azt. Informátorunk ui. maga JANKOVICH Miklós. Közvetlenül tőle ered az a közel egy nyomdai ív terjedelmű ismertetés, amely a *Tudományos Gyűjtemény 1830. évi VIII. kötetében* (és különnyomatban is) *Magyar hajdankor emlékei*... címen jelent meg, s alapot ad a téka teljes áttekintésére.¹³⁴ Ha ennek a cikknek az adatszolgáltatását összevetjük a FEJÉR György-féle 1817. évi ismertetéssel, határozottan kifejezésre jut az a fejlődés, amely a bibliotéka állományában azóta végbement.

Ami a könyvtár szerkezetét, gyűjteménycsoportjait illeti, e tekintetben úgy tűnik, mintha két szembetűnő változás történt volna a másfél évtized előtti állapothoz képest.

g) *Kimutatás a külföldi állományról*

A nemzetközi vonatkozású gyűjtemények régi I—VI. kategóriáját változatlanul megtaláljuk, de ezek mellett új összetevőként további két szakcsoportot is megállapíthatunk: a bölcelet és jogtudomány, valamint a széptudomány és szépirodalom kategóriáját. Ez a bővülés magától értetődőnek tekinthető, nemcsak

132. HÄNEL, Gusztáv: *Ungedruckte Handschriften-Kataloge. I. Elenchus manuscriptorum Nicolai sen. Jankowich.* = *Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik oder Kritische Bibliothek für das Schul- und Unterrichtswesen.* 1839. S. 591—640. ⁴⁵⁷

133. OSZK kéziratár, Fol. Lat. 37., 38., 39. és Quart. Lat. 2683.

134. *Magyar hajdankor emlékeinek jeles gyűjteményét hazájának mély tisztelettel ajánlja W(adasi) J(ankovich) M(iklós).* Pest 1830. A *Tudományos Gyűjteményben VIII. köt.* 114—123. 1.

azért, mivel a szóban forgó szakágak a humanizmus kora óta az európai könyvtér-
termésnek igen jelentékeny hányadát alkották, hanem azért is, mivel tudjuk,
hogy a JANKOVICH által megvásárolt tékában is tekintélyes összetevőkként
szerepeltek. Hogy az 1817. évi osztályok sorában még nem fordultak elő, az csak
azzal magyarázható, hogy az állomány rendszerezése akkor még nem volt befe-
jezett.

Ami meglepő, az nem ebben a tényben, hanem abban van, hogy a nemzeti
gyűjtemények száma háromról kettőre csökkent, hogy a német nyelvű gyűjte-
mény mellett a szláv nyelvű nincs felemlítve. Mindjárt meg kell azonban jegyez-
nünk, hogy az állománynak ilyen értelmű csökkenése valóban nem következett
be. A szóban forgó ismertetésből ez a szekció valószínűleg tévedésből maradt
ki. Két más, megközelítőleg ugyanebből az időből, 1825-ből és 1832-ből eredő,
ugyancsak JANKOVICH által összeállított kimutatásból¹³⁵ ugyanis világosan kitű-
nik, hogy a szláv téka (*bibliotheca librorum variis linguae Slavicae dialectis edi-
torum*) mintegy 1000 volumennel igenis megvolt, sőt rajta és a német nyelvű
gyűjteményen (*bibliotheca scriptorum lingua Germanica editorum*) kívül, ekkor
még egy harmadik nemzeti gyűjtemény is kialakulóban volt, ti. a francia irodalomé
(*bibliotheca scriptorum Galllicorum*).¹³⁶ Végül értesülhetünk arról is, hogy mind-
ezeken felül 80 kötettel még egy keleti gyűjtemény (*bibliotheca scriptorum orien-
talium, Judaicorum, Arabicorum, Persicorum, Syriacorum*) alapja is meg volt
vetve.¹³⁷

Ezeknek a korrekcióknak figyelembevételével a gyűjteményi struktúra táb-
lázatos kimutatásban a következőképpen vázolható fel.

Nemzetközi érdekű gyűjteményi csoportok			
I.	II.	III.	IV.
<i>Görög-latin auctorok első és ritka kiadásai</i>	<i>Régészet és muzeológia</i>	<i>Historia literaria és bibliográfia</i>	<i>Egyház- történelem</i>
V.	VI.	VII.	VIII.
<i>Egyetemes történelem és földrajz</i>	<i>Ősnyomatvá- nyok és nyomdászati ritkaságok</i>	<i>Bölcselet és jogtudomány</i>	<i>Széptudomány és szépirodalom</i>
Nemzeti különgyűjtemények			
IX.	X.	XI.	XII.
<i>Német gyűjtemény</i>	<i>Szláv gyűjtemény</i>	<i>Francia gyűjtemény</i>	<i>Keleti gyűjtemény</i>

135. Az 1825-i kimutatás: OL Regnicolaris lt., Ladula XX. nr. 16. Fasc. D., Nr. 3., 12. sz. melléklet: Diaeta anni 1825—1827. — Az 1832-i kimutatás, amelyet a Nemzeti Múzeumnak JANKOVICH-sal kötött, 1832. nov. 10-én kelt szerződése tartalmaz, másolatban Megtalálható: OSZK Igazgatósági irattár, Alapítványi és egyéb fontos iratok gyűjteménye.

136. OL Regnicolaris lt., fentebb idézett irata.

137. Uo.

Ezzel a gyűjtőkori tágulással természetesen jelentékeny mennyiségi növekedésnek is kellett járnia. De — ismerve az újabb szerzemények általános jellegét — a gyűjtemény korábbi (I—VI. és VIII.) tagozataiban is tetemes gyarapodást kell feltételezni. S hogy csakugyan így is történt, azt JANKOVICH szóban forgó *Tudományos Gyűjtemény*beli közleményében konkrét szám adatokkal igazolja. Valószínű ugyan, hogy ezek a számok becslés útján és nem tényleges kötetszámlálással alakultak ki, mégis nincs okunk a valóságot megközelítően kifejező voltukban kételkedni. JANKOVICH ui. vételi szerződésai és könyvkereskedői számlái alapján szerzeményeinek kötetszámáról könnyen készíthetett korlátolt pontosságú összesített kimutatást. Idevágó statisztikája a külföldi gyűjtemény egyes osztályainak nyomtatott kötetszámáról a következőket közli.¹³⁸

Osztály	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Együtt
Kötetszám	1200	1600	2500	3500	7000	1000	600	1000	1200	1000	?	80	16,180

Ez a 16 180-as kötetszám a szláv és a francia gyűjtemény hiányzó adataival talán túlzás nélkül 17 500-ra emelhető fel, hiszen csak a szláv téka már 1817-ben 800 kötetre ment. Ha e részben csupán 25 százalékos gyarapodással számolunk (a német tékának 50 százalékos volt a növekedése), akkor is állományát 1000 kötet körül kell feltételezni. A francia tékára 400 kötetet számlálni pedig bizonyára nem túlzott.

Ha végül figyelembe vesszük, hogy a külföldi téka 1817. évi nyomtatott könyvállományát 8000—10 000 kötetre becsültük, akkor ehhez képest másfél évtized folyamán mintegy 75—118 százalékos gyarapodást állapíthatunk meg.

A *középkori kódexállományról* JANKOVICH meglehetősen hiányos és homályos információval szolgál. Megjegyzi, hogy tékájában közel 200 olyan pergaménkódex található, amely klasszikus latin és görög szerzők műveit tartalmazza, s hogy ezenfelül vannak még középkori szerzőktől eredő latin, német, szláv, francia és oláh nyelvű kódexei is.¹³⁹ Ami közlésében a „klasszikus” jelzöt illeti, azt nyilván tévesnek kell tartanunk. Ha figyelembe vesszük ugyanis, hogy FEJÉR és MEDNYÁNSZKY egy évtizeddel korábban az antik szerzőktől eredő kódexek számát egybehangzóan csupán 30-ra tette, s ezek mellett mintegy 100 középkori kéziratos művet regisztrált, akkor nyilvánvaló, hogy az 1830. évi 200 kötetnyi állományba az utóbbiakat is bele kell érteni. Mert semmiképpen sem lehet azt feltenni, hogy 1817—1820-tól 1830-ig 170 darabbal gyarapodott volna a klasszikus autoroktól származó kódexállomány. Valószínűnek az tartható, hogy e tíz év alatt a 130 kötetnyi teljes latin nyelvű kódexgyűjtemény 70 darab, ugyancsak vegyes, antik és középkori írásművet felölelő kézirrattal lett gazdagabb. Következtetésünk helyességét BARTONIEK Emma autentikus kódexkatalógusával igazolhatjuk. Ebből is az tűnik ki, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött JANKOVICH-eredetű 1830. évi latin nyelvű kódexgyűjtemény teljes egészében teszi ki a 200-as kötetszámot.¹⁴⁰

138. *Magyar hajdankor*, 7—8. l. Vö. WURZBACH, i. m. X. Bd. 78. l. Itt 13 600 kötetről történik említés.

139. *Magyar hajdankor* 9. l.

140. BARTONIEK, i. m. Bizonyágomat az egyes kódexek possessor-adatainak számbavételével, illetve összesítésével nyertem.

A téka e részének rendkívüli értékéről beszédesen tanúskodik a gyűjtemény időrendi (szekuláris) osztályozása. Ezt nyújtja alábbi, ugyancsak BARTONIEK adataira támaszkodó táblázatunk.¹⁴¹

IX.	XI.	XII.	XII–XIII.	XIII.	XIII–XIV.	XIV.	XIV–XV.	XV.	Együttvéve
századbeli									
kódexek száma									
2	2	10	2	12	8	27	4	134	201

Ami a kódexállománynak *egyéb idegen nyelvű*, kiegészítő csoportjait illeti, tudjuk, hogy 1817–1820 körül az ismertetők mintegy 50 német nyelvű és mintegy 70 szláv nyelvű középkori kéziratot mutattak ki. Hogy a szóban forgó tíz év alatt e gyűjteményrészek gyarapodtak-e, s ha igen, milyen mértékben, arról JANKOVICH 1830-ban nem adott tájékoztatást.¹⁴²

A külföldi téka egyéb járulékos összetevőiről szóló, különösen a szláv és a keleti gyűjteményhez tartozó manuscriptumokról az 1817-i információkat kiegészítő világos értesülésekkel sajnos nem rendelkezünk. Ezek az alkotórészek azonban az ismertetett gyűjteményi főcsoportokhoz képest nem voltak jelentősek.

h) Kimutatás a hungarika-állományról

Rátérve JANKOVICH 1830. évi ismertetésének a főgyűjteményt, ti. a hungarika tékát bemutató fejezetére, mindjárt meg kell mondanunk, hogy itt olyasféle részletező, példákkal megvilágított minőségi bemutatást, mint FEJÉR Györgyé

141. Ezek az összesített adatok a következő tételek eredményei: IX. századi eredetű a Cod. Lat. 3. és 316., XI. századi a Cod. Lat. 2. és 5., XII. századi a Cod. Lat. 8., 10., 11., 15., 16., 21., 22., 23., 24. és 54., XII–XIII. századi a Cod. Lat. 18. és 51., XIII. századi a Cod. Lat. 12., 19., 30., 32., 35., 39., 42., 45., 56., 86., 88. és 96., XIII–XIV. századi a Cod. Lat. 41., 46., 53., 57., 58., 59., 73. és 108., XIV. századi a Cod. Lat. 31., 33., 34., 44., 55., 62., 63., 65., 69., 70., 71., 74., 76., 77., 79., 80., 81., 82., 85., 87., 92., 97., 101., 102., 103., 104. és 107., XIV–XV. századi a Cod. Lat., 61., 84., 99. és 106., XV. századi a Cod. Lat. 36., 49., 75., 90., 98., 105., 110., 111., 112., 114., 115., 116., 117., 118., 119., 120., 122., 123., 124., 127., 130., 133., 134., 135., 136., 137., 138., 139., 140., 141., 142., 145., 146., 149., 153., 154., 155., 157., 158., 159., 160., 161., 162., 163., 164., 165., 166., 168., 169., 170., 171., 173., 175., 176., 177., 180., 182., 183., 186., 189., 190., 191., 193., 195., 198., 201., 204., 206., 207., 212., 213., 217., 221., 224., 225., 228., 229., 230., 231., 232., 233., 235., 236., 237., 239., 242., 245., 246., 247., 248., 249., 251., 253., 254., 255., 256., 257., 258., 260., 261., 262., 263., 264., 265., 272., 273., 274., 275., 276., 277., 278., 280., 282., 283., 284., 285., 286., 287., 289., 290., 292., 301., 309., 314., 320., 322., 323., 325., 328. és 339. jelzetű kódex. Fenti táblázattal a HÄNEL-jegyzék alapján készíthető statisztika nem vág egybe. Az utóbbi szerint az összes latin és német kódexek a XV. századig bezárólag csak 154 tételt tesznek ki. Az eltérést okát BARTONIEK és HÄNEL katalógusának tételenkénti egyeztetésével lehetne tisztázni.
142. VIZKELETY, *Beschreibendes Verzeichniss* c. katalógusa szerint a JANKOVICH-gyűjtemény német nyelvű kódexeinek 1830-i állománya (beleértve a XV. századiakat is) teljességében 59-re tehető. A szláv nyelvű kódexekről mindmáig nincs tudományos értékű hiteles katalógusunk; MÁTRAY Gábornak múlt századi kézírásos repertóriumai nem tekinthetők ilyeneknek.

volt, nem kapunk. Az előzmények után ez bizonyára nem látszott többé szükségesnek. Viszont annál becsesebb statisztikai adatszolgáltatásban részesülünk. Ezt a tényt igen szerencsésnek kell tartani, mivel az 1817-i tájékoztató e tekintetben majdnem teljes bizonytalanságban hagyott bennünket. De nemcsak ezért, hanem amiatt is, mivel e számadatok alkalmasak arra, hogy kiküszöböljék azokat az ellentmondásokat, amelyek e gyűjtemény nagyságát illetően az irodalomban előfordulnak.¹⁴³

Az ismertető először azt hangsúlyozza, hogy a *magyar könyvtár* szerkezetileg két alapvető csoportra tagolódik:

I. *magyar nyelven írt könyvekre*, II. *idegen nyelven írt hungarikumokra* (amelyek lehetnek akár magyar szerzők művei, akár idegeneknek Magyarországról írt művei).

Úgy látszik tehát, hogy a hungarika-gyűjtés már ismert ötféle vezérlő szempontja a téka felállításában nem játszott szerepet. Ilyen messzemenő részletes elkülönítés a kezelési gyakorlatban nyilván fölöslegesnek tűnt. Ehhez képest katalógus is csak kétféle volt: egy a magyar nyelvű művek és egy az idegen nyelvű hungarikumok számára.

Mennyiségileg e két alapvető csoport így oszlott meg:

- I. magyar nyelvű nyomtatvány volt kb. 12 000 szám,
- II. idegen nyelvű nyomtatvány volt kb. 50 000 szám.

Mindennemű hungarikum együtt kb. 62 000 szám.

Figyelemre méltó, hogy az ismertető itt kötetek helyett következetesen „számokról” beszél, ami alatt modern nyelven bibliográfiai egységeket kell érteni. Hogy miért teszi ezt, az kiderül idevágó kiegészítő információjából, amely szerint az egész hungarika-gyűjtemény igen nagy mennyiségben tartalmazott ún. „kised munkácskákat”, azaz mai szóhasználat szerint *kisnyomtatványokat*. Ezek mintegy 200 vastag folio, quarto és octavo nagyságú tékát töltöttek meg, tehát tulajdonképpen csak ugyanannyi kötetként lettek volna elszámolhatók. Hogyha viszont minden egyes tékára 100—100 egy- vagy kétfelvelés kisnyomtatványt számolunk, akkor ez már 20 000 számot (egységet) tesz ki. Így válik érthetővé és elfogadhatóvá az állománynak 62 000-nyi szokatlanul magas darabszáma.¹⁴⁴ Az, hogy a valóságos könyvek kötettszáma mennyi volt, nem tűnik ki a tájékoztatásból.¹⁴⁵

A *magyar különgyűjteményekről* a szóban forgó JANKOVICH-cikk sajnos még hiányosabb és zavarosabb eligazítást ad. Közérthetően fel sem sorolja az idetartozó gyűjteményi osztályokat — mint a FEJÉR-féle 1817-i ismertetés tette —, hanem beéri azzal, hogy néhány, nem a legszerencsésebben kiválasztott példára utal. Mint különleges értékű gyűjteményt kiemeli a *fa- és rézmetszeteket*, illetőleg a részben hozzájuk tartozó eredeti dúcokat. A metszetekről azt mondja, hogy azok mintegy 60 tékára valót tesznek ki, a dúcok pedig kb. 100 db-ot.¹⁴⁶ A metszetek

143. *Magyar hajdankor*. 8. l., KROMPECHER, i. m. 23. l. és WURZBACH, i. m. X. Bd. 78. l.

144. WURZBACH (i. m. X. Bd. 78. l.) 63 000 darab hungarikumról szól; ezek közül szerinte 50 000 db idegen nyelvű volt, 12 000 pedig magyar nyelvű. JANKOVICH kisnyomtatványai, amelyek e nemű gyűjteményünk legértékesebb részét alkotják, sajnos máig sincsenek katalógizálva.

145. De kitűnhetik a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárában őrzött *Bibliographia Hungaricából*. L. a 112. jegyzetet!

146. *Magyar hajdankor* 9. l.

konkrét számára ennél fogva csak következtetni lehet. Hogyha ti. egy-egy tékára csak 40—50 lapot számítunk is, akkor is a metszetgyűjtemény darabszáma legalább 2400—3000-re tehető. Összhangban áll ez a becslés az 1817. évi ismertetéssel is, amely szintén „többezer” darabból állónak mondja a metszettárt.

Az ismertetésből a többi különgyűjteményről nem lehet világos fogalmat alkotni. Ezért eligazításért ismét a fentebbiekben (a külföldi téka struktúrájának ismertetésénél) már használt 1832. évi kiegészítő forráshoz kell folyamodnunk.¹⁴⁷ Ez a *hazai kéziratok emlékeknek* további hat csoportját sorolja fel, mégpedig:

- a) a középkori kódexekét (a 15. század végéig terjedőleg),
- b) a 16. századi autográf kéziratokét,
- c) a 17. századi autográf kéziratokét,
- d) a 18. századi autográf kéziratokét,
- e) a 18. századi másolati kéziratokét, végül
- f) az oklevelekét (a 13. század kezdetétől a 18. század végéig bezárólag).

Mennyiségi adatokat sajnos ez a forrás is csak egy esetben közöl, ti. az f) csoportra, az oklevelekre nézve; azt mondja, hogy ezek másfajta eredeti iratokkal együtt mintegy 6000 darabot tesznek ki. Ugyanezeknek a számát a *Magyar hajdankor* csak 4000-re becsüli.¹⁴⁸

E második forrásban az a)–e) jel alatt felsorolt öt csoportra nézve azt kell megjegyeznünk, hogy *autográf kéziratok* (*manuscripta autographa*) sommás kifejezése mögött konkrétan a legkülönfélébb kézzel írt emlékek húzódnak meg: nemcsak a szó valódi értelmében vett kéziratok, azaz irodalmi és tudományos írásművek (*opera*) és kisebb terjedelmű feljegyzések (*analecta*), hanem magánlevelek (*epistolae*), különféle köz- és magániratok (*acta publica et privata*) és más speciális írásos emlékek, pl. *emlékalbumok*, *énekeskönyvek* stb. Mindezt világosan szemlélteti a FEJÉR-féle 1817-i adatok alapján összeállított, s a maga helyén bemutatott táblázatunk.

Ennyi az, amit a páratlan gazdagságú és értékű JANKOVICH-könyvtárnak 1830 körüli állapotáról meg lehet tudni. Sajnálatos, hogy a *Magyar hajdankor* több és alaposabb információval nem szolgált. Emiatt talán bírálattal is kellene illetni a szerzőt. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy ez az ismertetés tulajdonképpen nem tudományos célra volt szánva, nem a hazai tudós körök számára készült, hanem kiváltképpen gyakorlati célra, ti. a törvényhatóságok és a törvényhozás tájékoztatására, akkor tartózkodnunk kell a kritikai megjegyzésektől.

Ehelyett inkább vissza kell térni JANKOVICH életkörülményeinek 1830 körüli alakulására, pontosabban azokra az eseményekre, amelyek ennek a dúsgazdag táblabírónak ismertetett anyagi válságából következtek, s amelyek végül is könyvtárának és valamennyi muzeális gyűjteményének eladásához vezettek.

8. A gyűjtemények eladása a Nemzeti Múzeumnak

A fennmaradt családi levelek tanúsága szerint JANKOVICH József, Miklós öccse volt az, aki 1822-ben először pendítette meg a gyűjtemények eladásának gondolatát. E véleménynyilvánítás mögött már akkor is az anyagi gondok álltak, de egyszersmind a Miklós családjában, apa és fiai között kialakult, komoly

147. Az 1832. nov. 10-i adás-vételi szerződésben. L. a 135. jegyzetet.

148. Uo.

aggodalmakat keltő ellentétek is. Nincs kire hagyni a töménytelen drágaságot — fejtegette JANKOVICH József —, hiszen a fiúk méltatlanok rá; helyesebb lenne tehát mindent áruba bocsátani, a visszanyert pénzből kiegyenlíteni a tartozásokat és ismét szilárd alapokra helyezni a gazdálkodást.¹⁴⁹ Valószínű, hogy Miklós megütközött ezen a testvéri tanácson, és határozottan elutasította azt. Később azonban, amint családi és pénzügyi viszonyai egyre gondterhesebbé váltak, maga is fontolóra vette ezt a megoldási lehetőséget.

a) *Folyamodás József nádorhoz*

Ez az idő úgy látszik, már 1824-ben elkövetkezett. Ennek az évnek az őszén történt ui., hogy JÓZSEF nádor a feleségével együtt látogatást tett a Hatvani utcai Jankovich-házban és hosszú órákat szentelt a híres gyűjtemények megtekintésének. Sejteni lehetett, hogy ez a látogatás a nádor részéről nem egészen magánérdekű volt, s alkalmasint a kezdeményezés sem tőle indult ki. Magasabb pesti körökben pedig már azt is tudták, hogy JANKOVICH valamennyi gyűjteményét vételre ajánlotta fel a Nemzeti Múzeumnak, és a nádor mint a Múzeum praesese és patrónusa, ebben az ügyben járt JANKOVICHNÁL. Az értesülés eljutott a pesti sajtóhoz is; a *Hazai és Külföldi Tudósítások* szerkesztője nyíltan megírta, mennyire hön óhajtja a társadalom a JANKOVICH-féle tudományos és művészeti kincsek megszerzését.¹⁵⁰

Hogy e hír csakugyan igaz volt, az már a következő esztendőben kiderült. JANKOVICH ui. 1825. január 7-én a szóban forgó ügyben terjedelmes beadványt intézett a nádorhoz, kérve őt, hogy felajánlását hivatalos úton terjessze a legközelebb összeülő országgyűlés elé. Folyamodványában előadta, hogy negyven évi fáradozásának eredményéről van szó, egy olyan irodalmi-tudományos, illetve művészeti-régészeti gyűjteményről, amely a maga nemében páratlan a hazában. Majd részletesen, négy főcsoportra tagolva felsorolta múzeumának valamennyi osztályát. Első helyen a régiséggyűjteményt (*collectio antiquitatum archaeologica*), másodsorban a képtárt (*collectio iconographica*), harmadszor a kézirattárt (*collectio manuscriptorum*) és végül a szoros értelemben vett könyvtárt (*bibliotheca*).¹⁵¹

b) *A kézirat-, irat- és oklevélgyűjtemény*

A kéziratgyűjtemény ez alkalommal mint a könyvtár mellett fennálló külön gyűjteményi test került bemutatásra. S ennél fogva határozottabb körvonalakban rajzolódott ki, mint akár az 1817. évi, akár az 1830-i ismertetésben. Eszerint a kézirattár hét rétegből tevődött össze:

1. Magyarországot, Erdélyt, Horvátországot és Dalmáciát illető, a 12. századtól kezdődő *eredeti oklevelekből*, valamint kéziratban fennmaradt *törvényszövegekből*, *államszerződésekből* és *egyéb köziratokból* (*diplomates Hungarum etc. respicientes*),

2. német, cseh és egyéb, 13–17. századi *oklevelekből* (*diplomates Germanica, Slavica etc.*),

149. OL Jankovich-lt., P. 1285., raksz. 3., nr. 188., f. 100.

150. *Hazai és Külföldi Tudósítások*. 1824. szept. 15. (22.) sz. 171–172. l.

151. L. még a 135. jegyzetet. *Declaratio Nicolai Jankovich quoad collectiones suas quibus sub conditionibus Museo Nationali Hungarico addicendas.*

3. klasszikus görög, latin és középkori szerzők műveit tartalmazó *kódexekből* (*codices Graeci et Latini*) a 8. századtól kezdődőleg,

4. keleti, azaz héber, arab, török stb. *kéziratokból* (*codices orientales*),

5. német, szláv (szerb) és román *kódexekből* (*codices Germanici, Slavici etc.*),

6. Magyarország történetére és kultúrájára vonatkozó latin, magyar, német, horvát, szerb és román nyelvű *kódexekből* és *kéziratokból* az 1700-dik évig terjedőleg, közöttük két *Corvin-kódexszel* (*codices ad rem litterariam et historiam Hungariae spectantes*),

7. Magyarország politikai, gazdasági, katonai, és művelődési viszonyaira vonatkozó *újabbkori kéziratokból* az 1700. évtől kezdődőleg (*manuscripta recentioris aevi rem Hungaricam... concernentia*), és

8. Németország, Lengyelország, Itália és egyéb, Magyarországgal szomszédos országok történetét tárgyaló latin, német, szláv stb. nyelvű *kéziratokból* (*manuscripta historiam Germaniae etc. illustrantia*).¹⁵²

*

A nyomtatott könyvek gyűjteménye lényegileg ugyanabban a szerkezetben jelenik meg, mint amit az 1830-i állapotok ismertetésénél rajzban is felvázoltunk; a beadványnak e részével azért nem foglalkozunk.

c) Szerződési feltételek

A bemutatás után JANKOVICH behatóan ismertette gyűjteményének sokféle értékét (*valor internis, affectionis, raritatis, archeologicus, technologicus et literarius*) majd megjelölte azt a pénzértéket is, amellyel becslése szerint az felér, s amelyért hajlandó azt a Nemzeti Múzeumnak átengedni. Eszerint a régiségtár és kéziratár együttes értéke 80 000, a képtár és könyvtár pedig együtt 40 000, valamennyi gyűjteményé tehát összesen 120 000 ezüstforintra tehető. Végül három pontban közölte az adásvételi szerződésre vonatkozó elgondolását.¹⁵³ Kijelentette

1. hogy a 120 000 forintos eladási árnak egyharmad részét, 40 000 forintot a nemzet és a haza iránt érzett szeretetből és hálából örökre elengedi,

2. hogy a gyűjtemény átadásakor a szóban forgó 120 000 forintból nem többet, csak egyharmad részt, azaz 40 000 forintnyi összeget kíván egy összegben felvenni,

3. hogy az utolsó harmadrészt kitevő 40 000 forintot felvenni nem kívánja, hanem csupán az utána járó törvényes kamatokat kéri negyedévenként saját kezéhez, halála után pedig örököseinek kifizetni.¹⁵⁴

JÓZSEF nádor JANKOVICH szóban forgó ajánlatát véleménynyilvánítás végett hamarosan megküldte HORVÁT Istvánnak, a Széchenyi Országos Könyvtár örökösének, s minden bizonnyal HALICZKY Antalnak, a Nemzeti Múzeum ügyvezető igazgatójának is. HORVÁT — lenyűgözve a kínálkozó gyarapítási lehetőség nagyszerűségétől — késedelem nélkül válaszolt; kijelentette, nincs kétsége aziránt, hogy JANKOVICH ajánlata rendkívül kedvező, s gyűjteményeinek megszerzése az Országos Könyvtárra nézve óriási jelentőségű lenne.¹⁵⁵

152. Uo.

153. Uo.

154. Uo.

155. OSZK Igazgatósági irattár, 1825. évi 11. sz. irat. (A következőkben így: 1825/11.)

d) *A vétel ügye az országgyűlés előtt*

A nádor — minthogy maga is meg volt győződve a gyűjtemények roppant értékéről és a felajánlás kedvező voltáról — JANKOVICH folyamodványát szabályszerűen előterjesztette az 1825. szeptember 15-én összeült országgyűlésnek.¹⁵⁶ Ez az emlékezetes diéta azonban, amely FERENC király csaknem másfél évtizedes autokratikus kormányzása után főképpen a közjogi gravamenekkel, illetőleg a rendi jogok megerősítésével törődött,¹⁵⁷ annak ellenére, hogy csaknem két esztendőn át együtt ült, nem foglalkozott érdemben az ügygel; elintézését „boldogabb időkre” halasztotta. Kétségtelen, hogy e határozatban a törvényhozásnak a művelődésügy iránti indolenciája mutatkozott meg. Pedig a reformkor szelleme — SZÉCHENYI István Akadémia-alapításával — éppen ezen a gyűlésen lépett színre, olyan példát nyújtva a hazafiúi áldozatkészségre és cselekvésre, amely követés nélkül nem maradhatott. Nem kétséges, hogy JÓZSEF nádor maga is messzemenőleg exponálta magát ebben az ügyben. Joggal érezhette tehát a rendek közönyös magatartását személyes kudarcának. Éppen ezért nem is tért napirendre a történetek felett. Elhatározott szándéka volt, hogy az ügyet felszínen tartja és gondos politikai előkészítés után idővel újra előveszi.

Ez az idő 1830-ban érkezett el. Ekkor történt, hogy JANKOVICH Miklós fentebb már tüzetesen bemutatott gyűjteményi ismertetőjét, a *Magyar hajdankor emlékeit* egy, Pest vármegyéhez intézett felajánlás kíséretében mint röpiratot is megjelenttette és széles körben elterjesztette.¹⁵⁸ Ez az akció bizonyára JÓZSEF nádor tudtával és szándéka szerint történt. A nádor ui. mint Pest megye főispánja, abban a helyzetben volt, hogy okvetlen megnyerhette a megye támogatását a JANKOVICH-ügynek. Erre annál könnyebben számíthatott, mivel ez a megye volt már a század eleje óta a nemzeti ébredés mozgalmának zászlóvivője.¹⁵⁹ További elgondolása pedig az volt, hogy Pest megyét a kedvező határozat meghozatala után az ország többi megyéjének mozgósítására is felhasználja. Úgy vélte, ha a megyék többségét sikerül idejekorán, még a legközelebbi országgyűlés előtt az ügy mellé állítani, — a diétán sem elutasítástól, sem elodázástól nem kell többé tartania.

S csakugyan minden úgy történt, ahogy a nádor eltervezte. 1830 nyarán Pest megye meghozta a kívánt határozatot,¹⁶⁰ majd körlevélben felszólította az ország valamennyi megyéjét példájának követésére.¹⁶¹ A megyék többsége csakugyan felsorakozott az ügy mellé: ígéretet tett, hogy a következő diéta alkalmával utasítani fogja követeit a JANKOVICH-gyűjtemény megvétele melletti szavazásra.¹⁶² Nem sokáig kellett várni. Az országgyűlés már ugyanez év szeptemberében

156. L. a 135. jegyzetben idézett Regnicolaris levéltári iratcsomóban.

157. HORVÁTH Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből* 1823—1848-ig. 2. kiad. Pest 1868. I. köt. 137—191. l.

158. *Magyar hajdankor* 3—6. l.

159. GALGÓCZY Károly: *Pest, Pilis és Solt ... megye monographiája*. Bp. 1876. 119—120. l.

160. Uo. 148. l.

161. OSZK kéziratár, Fol. Hung. 3400/I. ff. 11—12.

162. Uo. ff. 13—14. és 15—18.

összeült és — annak ellenére, hogy ülésezése mindössze négy hónapig tartott — foglalkozott a kérdéssel, felhatalmazva a palatinust az ügyben való eljárásra.¹⁶³

JANKOVICH, értesülve e kedvező fordulatról, 1831 áprilisában új írásbeli nyilatkozatot tett a nádornak eladási feltételeiről. Deklarációja lényegileg azonos volt az 1825. évvel, ámde most már — tekintettel gyűjteményeinek újabb gyarapodására — az eladási árat 120 000 helyett 150 000 ezüstforintban szabta meg.¹⁶⁴ JÓZSEF nádor válasza azonban — nem tudható mi okból — hónapokig késett. Ez a késlekedés a felajánlót annyira elkésértette, hogy ősszel, amikor az országban fellépett kolerajárvány a fővárosra is áttért és általános pánikhangulatot keltett, már-már arra az elhatározásra jutott, hogy visszavonja felajánlását és gyűjteményeit részletekben értékesíti: a magyar érdekeket idehaza, egyes intézményeknek, illetve magángyűjtőknek kínálja fel, a nemzetközi érdekeket pedig németországi, párizsi és londoni antikvárius cégeknek. Szándéka annyira komoly volt, hogy szeptember 10-én Kecskeméten kelt végrendeletében örökösait is erre a megoldásra kötelezte.¹⁶⁵

Szerencsére a dolgok másként alakultak; a kiürítésre nem kerülhetett sor. A nádor ti. a következő évben módot talált JANKOVICH ügyének elintézésére. 1832. szeptember 28-án hivatalos iratban értesítette a felajánlót, hogy feltételeit elfogadja és a szerződést megkötöti.¹⁶⁶

e) A szerződés

A nádor ugyanekkor megbízást adott HORVÁT Istvánnak, a Nemzeti Múzeumhoz kapcsolt Széchényi Országos Könyvtár őrének, hogy nevében a szerződést JANKOVICH-csal együtt megszövegezze és aláírja.

Négy-öt hétig tartott, amíg megbízásának HORVÁT eleget tehetett. Mert nem csupán a kontraktus megfogalmazásáról volt szó, hanem meggyőződést is kellett szerezni arról, hogy a gyűjteményeknek 1825 óta történt gyarapodása valóban olyan mértékű és értékű-e, miként azt JANKOVICH állította. Erre való hivatkozással történt ui. az eladási ár felemelése. Csak ennek megtörténte után, november 10-én — a közalapítványi ügyek igazgatójának, NAGY Istvánnak bevonásával — került sor az adásvételi szerződés tényleges megkötésére.¹⁶⁷

A latin nyelven megfogalmazott szerződés kilenc pontban rögzítette a nagy-jelentőségű ügylet feltételeit. Az első hét pont JANKOVICH nyilatkozatait és kívánásait tartalmazza.

1. Kijelenti az eladó, hogy teljes és csorbitatlan régiségi és irodalmi gyűjteményét (*collectio antiquaria et litteraria*) 150 000 ezüstforintért örök időkre átengedi a Magyar Nemzeti Múzeum intézetének, úgy azonban, hogy ebből az összegből a szülőháza iránti fiúi kegyeletről önkéntes ajándék címén 50 000 ezüstforintot a múzeumi pénzalapnak felajánl, vagyis ténylegesen csak 100 000 ezüstforintot kér kifizetni.

163. OL Regnicolaris lt., Ladula XX., nr. 17., Fasc. C., Nr. 42. Diæta anni 1830.

164. OL Regnicolaris lt., Archivum Palatinalæ archiducis Josephi. Acta Musei (rövidítése a következőkben: Nádori lt.) an. 1832. nr. 1480.

165. OL Jankovich-It., P. 1285., raksz. 4., nr. 4., f. 15.

166. OSZK kéziratár, Fol. Hung. 3400/I. ff. 36–37.

167. A szerződés eredeti példánya OSZK kéziratár, Fol. Hung. 3400/I. ff. 19–23. A tervezetek: OL Nádori lt., an. 1832., nr. 1678.

2. Tudomásul veszi, hogy a szerződés csak az országgyűlés jóváhagyása után válik jogérvényessé. Egyben az országos rendek tájékoztatására húsz tételben felsorolja gyűjteményének fő osztályait. (Jegyzéke, ha formailag nem is, lényegileg — néhány eltérést leszámítva — megegyezik az 1825. évi felajánlási lajstrommal.)

3. Megállapítja, hogy Luther Márton eredeti végrendelete, amelyet korábban a pesti magyar nyelvű ág. hitv. evangélikus egyháznak ajándékol kötétt le, úgyszintén néhány drágművű kegytárgy, amelyet a pesti helvét hitv. reformált egyháznak, illetőleg a rác-almási róm. kat. egyháznak kötelezően odaígért, nem tartozik a múzeumnak átengedett gyűjteményekhez.

4. Kívánja, hogy gyűjteményének tévedésmentes átadása és átvétele érdekében mindennemű tárgyak tételes összeírására nádori bizottság neveztesse ki, a drágaságok értékelésére pedig — szükség esetén — szakértő becsűsök alkalmaztassanak. Kijelenti továbbá, hogy mindaddig, amíg a szerződés országgyűlési jóváhagyást nem nyer, — egész gyűjtemény tulajdonjogát magának tartja fenn; abban az esetben pedig, ha a jóváhagyás a legközelebbi diétán nem következne be, szabadságában fog állni a szerződéstől visszalépni.

5. Leszögezi, hogy a gyűjteményeiben, ti. az érmek, könyvek, kéziratok, metszetek kategóriájában előforduló másodpéldányok — megállapodás szerint — nem kerülnek a múzeum birtokába, hanem továbbra is saját tulajdonában maradnak. Egyben ígéretet tesz arra, hogy hátralevő élete folyamán esetleg még szerzendő új gyűjteményeinek elsőrendű örökösévé a Nemzeti Múzeumot fogja kijelölni, s erre vérszerinti örökösait is kötelezetteknek nyilvánítja.

6. Kéri, hogy átadandó dolgait névbélyegzőjével megjelölhesse, illetőleg, hogy szabadságában álljon — mindenkor a nádor előzetes engedélyével — volt gyűjteményi tárgyait tudományos publikáció formájában ismertetni.

7. Kijelenti, hogy abban az esetben, ha a legközelebbi országgyűlésen a szerződés megerősítése nem következne be, eladott gyűjteményeit a múzeumtól visszaveszi, és kötelezi magát a szerződés aláírásakor előlegként felvett 16 000 ezüstforint összegnek és az utána járó 5%-os kamatnak készpénzben való visszafizetésére.

A szerződés utolsó két pontja a közalapítványi ügyek igazgatójának, NAGY Istvánnak és a Nemzeti Múzeum örének, HORVÁT Istvánnak nevében szól.

8. Nevezettek kinyilvánítják, hogy Jankovich Miklós említett gyűjteményeit a felsorolt feltételek mellett nemcsak elfogadják, hanem a vállalt fizetési kötelezettség biztosítékeként különleges zálogként lekötik a teljes múzeumi pénzalapot.

9. Ígéri és fogadják, hogy a szerződés aláírása után a ténylegesen kifizetendő 100 000 forintnyi érték számlájára a múzeumi pénzalapból azonnal készpénzben 16 000 ezüstforint foglalót szolgáltatnak ki Jankovichnak; továbbá, hogy a szerződés jóváhagyását követő első évben ezt az összeget 20 000 ezüstforintra egészítik ki, majd a rákövetkező évben újabb 20 000 ezüstforintot folyósítanak a jóváhagyás keltétől számított törvényes kamatokkal együtt. Ami pedig a fennmaradó 60 000 ezüstforintot illeti, arról a Múzeum hat darab, egyenként 10 000 ezüstforint értékű és 6% kamatozású kötvényt fog kiadni, biztosítva az eladót, hogy ezek közül minden évben egyet-egyet készpénzre válthat a múzeumi pénzalapból.

f) *A gyűjtemények összeírási problémái*

A mindkét részről annyira óhajtott döntő lépés ezzel megtörtént. S valóban, volt okuk örvideni a feleknek. A Nemzeti Múzeum és a keretébe tartozó Széchényi Országos Könyvtár számára ti. olyan nagyszerű gyarapodást jelentett ez a szerzemény, amely messze felülmúlta az idáig kialakult gyűjteményi állományok kereteit és becsét, s túlzás nélkül állítható, hogy az egész intézménynek valóságos reneszánszát jelentette. De JANKOVICH számára is életbevágó jelentőségű volt az ügylet: szinte mentőöv, amely megakadályozta azt, hogy az adósságok tengerében elmerüljön. Ámde mindkét fél tudatában volt annak is, hogy a várva várt állapotbeli megújulás ténylegesen még jó darabig kénsni fog. Mert nem lehetett tudni, mikor fog az országgyűlés összeülni, s mikor fog sor kerülni a ratifikációra, ha egyáltalában sor fog kerülni rá. De, ha a megerősítés hamarosan bekövetkezett volna is, akkor sem lehetett volna azonnal végrehajtani a szerződést, mert az

átadás-átvétel útját gátként torlaszolta el a gyűjtemény darabszám szerint való összeírásának JANKOVICH által kikötött feltétele. Óriási feladatot jelentett ez abban a korban a Múzeum számára, amelynek személyzete alig négy-öt tisztviselőre terjedt; ezeknek a munkarejéből az intézmény üzemeltetésére is alig futotta. De pénzerőben is oly szegény volt a Múzeum, hogy nem telt volna belőle ideiglenesen felfogadott összeírók alkalmazására. Ilyenekről azonban egyébként is nehezen lehetett volna szó, mivel a nagyértékű gyűjteményi kincsek kezelését csak esküt tett felelős személyekre lehetett rábízni.

S csakugyan, e balsejtelmek alaposaknak bizonyultak. Ami az összeírást illeti, ennek megindításáról JÓZSEF nádor azáltal kívánt gondoskodni, hogy késelem nélkül kinevezett egy hivatalos bizottságot az átvétel gyakorlati lebonyolítására. E bizottság, amelyben HORVÁT István, NAGY István közalapítványi igazgató, FÁY András író és VESZERLE József egyetemi tanár foglalt helyet, már november 16-án átvette a Hatvani utcai és a Kerepesi úti JANKOVICH-ház gyűjteményi szobáinak kulcsait, egyben egy napidíjas írnok kinevezését és irodai költségek kiutalását kérte a nádortól.¹⁶⁸ A delegátusok eszerint mint tiszteletbeli megbízottak nem gondoltak arra, hogy az összeírást maguk bonyolítsák le; ezt alkalmazottal kívánták elvégeztetni. Számításukban azonban csalódtak. JANKOVICH ti. nem volt hajlandó a bizottságon kívüli személyt gyűjteményeihez bocsátani. Hasonlóképpen a nádor is személyes munkát várt tőlük. Kényszerűségből elvállalták tehát a feladatot. Először hosszú megbeszéléseket folytattak arról, hogyan, mi módon lehetne és kellene a leltárt elkészíteni. Végül is HORVÁT István javaslatára abban állapodtak meg, hogy akribiás, „örök időkre szóló” összeírást kell készíteni.¹⁶⁹ Ezzel az igényességgel láttak hozzá a munkához. Elsőnek az oklevél- és aktagyűjtemény leírását vették programba. Minden egyes darabról gondos regesztát készítettek. Ez a munkamódszer azonban megbukott. Kiderült, hogy ekképpen egy évtized alatt sem lehet a feladatot elvégezni. Kénytelenek voltak egyszerűbb eljárást bevezetni. Ámde így is 1833 nyaráig csak a gyűjtemény 13 000 darabnyi archivális anyagát sikerült számbavenni.¹⁷⁰ Hol voltak még a kéziratok, hol a könyvek tízezrei és az egész régészeti anyag? Megnehezítette az előhaladást az is, hogy a bizottsági tagok — FÁY Andrást kivéve — állásukkal járó elfoglaltságuk miatt csak bizonyos napokon és néhány órára tudtak az összeírással foglalkozni. Olyankor pedig, ha JANKOVICH nem tartózkodott odahaza (olykor hetekre, hónapokra vidékre távozott), egyáltalában nem lehetett munkálkodni.¹⁷¹

JÓZSEF nádor érthetőleg megdöbönt e lassú előhaladáson és 1834 februárjában jelentést, illetőleg javaslatot kért a bizottságtól arra, miként lehetne az átvétel ügyét legrövidebb idő alatt lebonyolítani.¹⁷² 1835 júniusában HORVÁT István a bizottság nevében jelentette a nádornak, hogy az összeírással egybekötött

168. Az átvételi bizottság kinevezését l. OL Nádori lt., an. 1832. nr. 1678. A kulcsok átvételéről uo. nr. 1774., valamint OSZK Igazgatósági irattár, Alapítványi és egyéb fontos iratok gyűjteménye 127. JÓZSEF nádor 1832. nov. 24-én kelt levele NAGY István közalapítványi igazgatóhoz.

169. OSZK Igazgatósági irattár, Alapítványi és egyéb fontos iratok gyűjteménye 138. HORVÁT István jelentése JÓZSEF nádorhoz, 1835. jún. 22.

170. Uo.

171. Uo.

172. Uo. 133. JÓZSEF nádor levele HORVÁT Istvánhoz, 1834. febr. 3.

átvételi mód, amely JANKOVICH kívánsága szerint került alkalmazásra, reménytelen. Ehelyett azt ajánlotta, hogy az átadás-átvétel összeírás nélkül, tömegesen (in globo) lepecsételt ládákban hajtassék végre. Ezt a megoldást azonban JANKOVICH nem fogadta el, csupán abba volt hajlandó beleegyezni, hogy egy napi-díjas írnok legyen megbízva az összeírással, olyasvalaki, aki kötelezettséget vállal a munkának néhány hónapon belül való lebonyolítására. Ilyenként ajánlotta a nádornak IVANICH Zsigmond antikvárius könyvkereskedőt. A két álláspont összeegyeztethetetlennek bizonyult, következésképp az ügy holtpontra került.¹⁷³ Innen csak 1836 tavaszán tudott elmozdulni, amikor negyedféleves várakozás után megtörtént az adásvételi szerződés országgyűlési ratifikációja.

g) *Az adásvétel jogerőre emelkedése*

Ez, a mindkét fél számára olyannyira fontos aktus azon a nevezetes diétán ment végbe, amely 1832 decemberétől 1836 májusáig ülésezett és — mint ismeretes — elindította az ország avult feudális társadalmi-gazdasági rendjének polgári szellemű átalakítását.¹⁷⁴ Ettől a gyűléstől JÓZSEF nádor mindenképpen elvárta a JANKOVICH-szerződés jóváhagyását, sőt ennél többet is várt tőle: tetemes költségmegajánlást a Nemzeti Múzeum új palotájának felépítésére. S várakozásában nem csalódott. Idevágó javaslatai valóban simán elfogadásra találtak, noha ez esetben nem arról volt szó, — mint minden más korábbi diétális megajánlás alkalmával —, hogy ti. az ország jobbágnépére háruló terheket szavazzanak meg. Ez esetben a nádor — az 1807: 2. tc.-re hivatkozva — azt kívánta, hogy maguk a kiváltságos rendek (az 51 nemesi vármegye, a 35 szabad királyi város, a 16 szepesi város, Fiume és a hajduvárosok) vállalják a szükséges összegek megfizetését. A rendek a Nemzeti Múzeumról szóló 1836. évi 37. törvénycikkben csakugyan magukra vették a JANKOVICH-gyűjtemény szerződés-szerű 100 000 forintnyi vételárának terhét, sőt — a nádor kívánságára — további 25 000 forintot biztosítottak a gyűjtemény másod- és harmadpéldányainak megváltására is. Mindezen felül ugyanebben a törvénycikkben még kimondták azt is, hogy e nemzeti múzeumi palota felépítésének költségeit 500 000 forint összegben szintén fedezik.¹⁷⁵

JANKOVICHnak most már egednie kellett. 1836 márciusában beleegyezett gyűjteményei zömének, a *külföldi könyvtár*nak krudában való, tömeges átadásába, illetőleg a Múzeumban történő utólagos összeírásába. JÓZSEF nádor pedig belátva, hogy segéderő igénybevétele nélkül a számbavételt lebonyolítani nem lehet, hozzájárult egy napidíjas írnok alkalmazásához.¹⁷⁶ Májusban HORVÁT István már arra nézve tett javaslatot, hol lehetne a JANKOVICH-féle tömérdek könyvtári és régészeti anyagot elhelyezni.¹⁷⁷ Mielőtt azonban e kérdés tisztázódott volna, június 17-én és 23-án Pest vármegye két kiküldöttjének, mint törvényes tanúknak

173. OSZK Igazgatósági irattár, a 169. 'jegyzetben idézett irat, valamint 139. JÓZSEF nádor válasza HORVÁT Istvánnak, 1835. júl. 8.

174. HORVÁTH Mihály, i. m. I. köt. 288—459. l.

175. *Magyar Törvénytar.* Milleniumi emlékkiadás. Szerk. MÁRKUS Dezső. 1836—1868. évi törvénycikkek. Bp. 1896. 71—72. l.

176. OSZK Igazgatósági irattár, Alapítványi és egyéb fontos iratok gyűjteménye. 139., 142. JÓZSEF nádor levele HORVÁT Istvánhoz, 1836. március 21.

177. Uo. 143. HORVÁT István levele JÓZSEF nádorhoz, 1836, május 2.

jelenlétében, végbement valamennyi gyűjteménynek a Nemzeti Múzeum számára való formális átvétele, s erről 23-án hivatalos jegyzőkönyv készült. Egyidejűleg (június 17-i kelettel) JANKOVICH is kiállította a maga átruházási okmányát, ún. *resignatioját*.¹⁷⁸ Ezzel csaknem négyévi huzavona után a nagyjelentőségű ügylet jogi tekintetben végérvényes befejezést nyert.

h) A gyűjtemények tényleges átvétele

A gyakorlati feladatok megoldása azonban még meglehetősen hosszú időt vett igénybe. Sok bonyodalom volt a régiségi gyűjteménnyel összefüggő és JANKOVICH által korábban elzalogosított ékszerek visszaváltása és tulajdonjogának tisztázása körül. Zavarok támadtak az eladó számára történő szerződészerű kifizetések tekintetében is. A legnagyobb gondot azonban a roppant tömegű régiség- és könyvtár elhelyezése jelentette. A mai Múzeum-kertben állt régi múzeumpépület ugyanis akkoriban már annyira zsúfolva volt, hogy az 1835-ben átvett ILLÉSHÁZY-könyvtárt is csak ládázott állapotban, a folyosókon lehetett tárolni.¹⁷⁹ HORVÁT István ezért valamely más középületben (az egyetemen, a papneveldeben, az invalidusok házában, a megyeházán, vagy az ún. Újépületben), esetleg egy kibérelhető tágasabb magánépületben javasolta az elhelyezést mindaddig, amíg a Múzeum új palotája felépül.¹⁸⁰ JÓZSEF nádor azonban biztonsági okokból egyik megoldást sem találta alkalmasnak. Így aztán a gyűjtemények még 1837 nyarán is a JANKOVICH-házak lezárt, lepecsételt szobáiban várták az elszállítást. Az első cselekvő lépésre csak ősszel került sor. Ekkorra ui. a Múzeum egyik tisztviselői lakását sikerült kiüríteni, s így lehetőség nyílt arra, hogy a Jankovich-gyűjteménynek legalább egyik fele gyakorlatilag is átvehető legyen. HORVÁT István tehát augusztus és szeptember hónapban a nádor parancsára becsomagoltatta a Kerepesi úti JANKOVICH-ház három termében tárolt ún. *külső könyvtárt* (*bibliotheca externa universalis*) és 165 ládában — a tékához tartozó könyvszekrényekkel együtt — beszállította a Múzeumba. A Hatvani utcai palotában álló *magyar könyvtár* (*bibliotheca Hungarica*) elszállítása azonban most is elodázódott, pedig az épülő Ludoviceum ekkor már olyan állapotban volt, hogy befogadhatta volna a szóban forgó tékát és minden más, még át nem vett gyűjteményt is.¹⁸¹ Ámde amire a főherceg-nádor önszántából nem tudta elhatározni magát, azt végül is 1838 tavaszán kikényszerítette egy váratlan tragikus esemény, ti. a pesti nagy árvíz.

Március 14-én átszakadtak a Duna gátjai és a folyó vize, amelynek lefutását

178. Uo. 147/a, b. és 148.

179. BERLÁSZ Jenő: *Az Illésházy könyvtár. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1967. 57–97. l.

180. L. a 177. jegyzetet!

181. OSZK Igazgatósági irattár, Alapítványi és egyéb fontos iratok gyűjteménye 161. HORVÁT István jelentése JÓZSEF nádorhoz, 1837. jún. 2. — 162. JÓZSEF nádor levele HORVÁT Istvánhoz, 1837. jún. 12. — 166. HORVÁT István levele JÓZSEF nádorhoz, 1837. júl. 30. — 169. HORVÁT István levele JÓZSEF nádorhoz, 1837. szept. 20. — Ugyan- ebben az időben történt, hogy az összeíró bizottságnak 1832-ben delegált illusztris tagjai (FÁY András és VESZERLE József) lemondtak tisztségéről, s helyükbe a nádor NEDECZKY Ferenc, SZÉKELY Albert és MARKOS Mihály személyében három Pest megyei táblabíró-t nevezett ki. Ezek állítólag a Hatvani utcai házban egy darabig még kísérle- tetek az összeírással. Vö. MÁTRAY Gábor: *A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai*. Pest 1868. 39. l.

a Csepel-szigetnél jégtorlaszok zárták el, rázúdult Pest városára. A Múzeum-kert is hamarosan víz alá került. HORVÁT Istvánnak és famulusainak néhány katona segítségével emberfeletti erőfeszítés árán sikerült csak a Múzeum könyveit és egyéb kincseit viszonylagos biztonságba helyezni.¹⁸² Ez a gondoskodás azonban nem volt elég. Nem volt szabad megfélekezni a belvárosi JANKOVICH-ház gyűjteményeiről sem, hiszen már azok is a Múzeumé voltak. HORVÁT és munkatársai tehát 17—19-én a szintén veszélyeztetett Hatvani-utcai házba is kiszálltak és beládázták az ott levő gyűjtemények legbecsesebb részeit (kódexeket, okleveleket, egyéb iratokat és műkincseket) és a vármegyeháza fegyvertárába szállították.¹⁸³ A nem elsőrangú állományrészeknek, így a magyar könyvtár zömének elvitelére csak valamivel később, április 2-án került sor; ezt az 52 ládára való anyagot a budai várkerületben, az Országos Levéltár, illetőleg az Országos Pénztár épületében helyezték el.¹⁸⁴ A nagy mentési munkát azonban még ezzel sem ért véget. Egy, a nyár folyamán tartott építési vizsgálat ui. a Múzeum-épületet is olyan állapotban levőnek találta, hogy az abban való további megmaradás lehetetlenné vált. Innen is ki kellett költözni. JÓZSEF nádor utasítására HORVÁT István augusztus és szeptember hónapban a Múzeum valamennyi gyűjteményét, ideértve a Széchényi Országos Könyvtárt is, áttelepítette a Ludoviceum Üllői úti új palotájába. Itt nyert elhelyezést a JANKOVICH-féle ún. külső könyvtár, képtár, szobor- és fegyvertár is, s később (1840-ben) ide került a megyeházáról a kódex- és oklevélgyűjtemény is.¹⁸⁵

A nagy árvíz tehát nemcsak a JANKOVICH-gyűjteményeknek tervszerű gondos átvételét hiúsította meg, hanem magát a Nemzeti Múzeumot és Könyvtárt is üzemképtelenné tette. A Ludoviceumban való elhelyezést ui. JÓZSEF nádor csak átmeneti szállásnak, menedékhelynek tekintette; sem az épületnek a várostól való viszonylag távoli fekvése, sem az ottani belső helyzet nem volt alkalmas a muzeális gyűjtemények kiállítására, illetőleg a könyvtár használatára. Úgy gondolták, hogy az új múzeumpalota, amelynek építése az árvíz után erőteljes ütemben megindult, két-három év alatt elkészül, s a visszaköltözésre és megnyitásra nem kell sokáig várni. Ám az építkezés csaknem egy évtizedig elhúzódott, s így ugyanennyi időre a Múzeum és Könyvtár is csaknem teljes passzivitásra kényszerült. HORVÁT István könyvtárór a lezárt könyvesládákból csak azokat nyitotta fel, amelyekből egyes kutató tudósok igényeit kielégíthette.

Nem haladhatott előre a JANKOVICH-könyvtár összeírása sem. A legbecsesebb kincsek (kódexek, hungarikumok stb.) — tudjuk — nem is voltak kéznél, ami pedig helyben volt (a külföldi anyag), az ládába zárva várta a kedvezőbb idők eljövetelét. A ludoviceumi tízéves (1838—1847) kihelyezés idején vajmi kevés történhetett e tekintetben. Az összeírás kiváltképpen ROTKREFF (MÁTRAY)

182. A Múzeum kincseinek megmentéséről BERLÁSZ Jenő: *A Széchényi Könyvtár az 1838-i árvíz idején.* = *OSZK Híradó.* 1968. 161—164. l.

HORVÁT Istvánnak JÓZSEF nádorhoz írt idevágó jelentése, OSZK Igazgatósági irattár, Alapítványi és egyéb fontos iratok gyűjteménye 174. 1838. márc. 18.

183. MÁTRAY, i. m. 40. l.

184. OSZK Igazgatósági irattár, Alapítványi és egyéb fontos iratok gyűjteménye 180. JÓZSEF nádor—HORVÁT Istvánhoz 1838. márc. 28. és 181. HORVÁT István—JANKOVICHHOZ 1838. május 30.

185. OSZK uo. 182—183. JÓZSEF nádor—HORVÁT Istvánhoz 1838. jún. 19. — 188., 190., 194. HORVÁT István—JÓZSEF nádorhoz 1838. szept. 16., okt. 6. és nov. 4. — Vö. MÁTRAY, i. m. 40—41. l.

Gábornak lett volna feladata, akit JÓZSEF nádor 1837 júniusában kimondottan erre a célra alkalmaztatott, aki azonban ebből a nagy programból az adott körülmények között és egyéb feladatokra való igénybevétele miatt, aligha tudott valamit megvalósítani.¹⁸⁶ Később (1846-ban) HORVÁT István halála után MÁTRAY lett a Széchényi Országos Könyvtár őre, de mint ilyen sem került abba a helyzetbe — noha működésének ideje csaknem három évtizedre terjedt, — hogy ezt az eredeti feladatát valaha is elvégezhetette volna. Végül is a sok-sok kényszerű halogatás oda vezetett, hogy a kialakuló új világban, ti. az 1867 utáni polgári társadalmi rendben, amikor az új felelős tényezők nem tudták többé felmérni a JANKOVICH-téka különgyűjteményi jelentőségét, ennek nemcsak összeírásáról mondtak le, hanem együtt tartásáról is: összeolvastották más, idáig szintén szeparáltan őrzött különböző eredetű, művelődéstörténeti jelentőségű egykori magántékekkel: SZÉCHÉNYI Ferencével, ILLÉSHÁZY Istvánéval, HORVÁT Istvánéval és számos mással.¹⁸⁷ S minthogy a könyveknek külön bélyegzővel való megjelölése is elmaradt, egyszer s mindenkorra megszűnt a lehetősége annak, hogy a nagyszerű gyűjtemény állományáról mennyiségi és minőségi tekintetben tiszta fogalmat alkothassunk.

*

JANKOVICH Miklós 1838 után egy ideig bizonyára aggódva figyelte a kezéből kikerült gyűjtemények sorsának alakulását. Igaz, amióta másod- és harmadpéldányairól is lemondott, anyagi érdeke többé nem fűződött az állományok pontos számbavételéhez, összeírásához, de annál komolyabban volt érdekelve erkölcsileg. Nyilván szerette volna muzeális és könyvkincseit mennél előbb a nemzet nyilvánossága elé tárva látni. Mert úgy vélhette, csak akkor fogja országos elismerés formájában méltó jutalmát elnyerni páratlan kultúramentő fáradozásának, ha majd a társadalom széles körei megismerték a pazar kincseket. Minden bizonnyal büszke akart lenni arra, hogy sokkal több és becsebb irodalmi és régészeti kincsel gyarapította a Múzeumot, mint maga az alapító SZÉCHÉNYI Ferenc, sőt mint minden eddigi donátor együttvéve. Rendületlenül bízott JÓZSEF nádorban a Múzeum praeses-patrónusában, aki az átvétel ügyét minden akadály ellenére sikerre vitte; s bizalma nőttön nőtt, amint a negyvenes évek elején az Országút menti monumentális múzeumpalota felépülését látta.

III. A MÁSODIK GYŰJTEMÉNY (1833 — 1846)

1. *Erőfeszítések egy új téka létrehozására*

JANKOVICH felülkerekedő optimizmusa és megújuló életkedve nyomatékosan kifejezésre jutott abban, hogy kincseinek átadása után, sőt a jelek szerint már jóval előbb hozzáfogott egy új, második gyűjtemény létrehozásához. Úgy látszik, nem tudott belenyugodni abba, hogy könyvek és műtárgyak nélkül maradjon, nem tudta feladni nemes szenvedélyét.

186. MÁTRAY, i. m. 37. l. Továbbá: OSZK Igazgatósági irattár, Alapítványi és egyéb fontos iratok 143. HORVÁT István—JÓZSEF nádorhoz 1836. május 2.

187. BARNA Ferdinánd: *A Magyar Nemzeti Múzeumi Széchényi Országos Könyvtárnak rendezéséről.* = *Magyar Könyvszemle.* 1876. 127—134., 173—183. l.

E második gyűjtőszakasz kialakulásában feltehetőleg jelentős szerepet játszott 1835. évi külföldi utazása is. Bár eredeti uti célja csak Ischl gyógyfürdőjének felkeresése volt,¹⁸⁸ semmiképpen sem tudta megállni, hogy egészségügyi programját széleskörű kulturális programmá ne tágítsa; hogy útközben meg ne látogassa mindazokat a könyvtárakat és műgyűjteményeket, amelyeknek valaha hírért hallotta. Elbűvölten szemlélte Melk, Lambach, Salzburg és több más nevezetes hely kulturális kincseit, miközben nyilván erőteljes ösztönzéseket nyert gyűjtőtevékenységének folytatására. Élményeit Münchenben tett látogatása tetézte be. Bő alkalmá volt itt szakértői szemmel tanulmányozni mind a királyi könyvtárt, mind az egyetemi könyvtárt, mégpedig nemcsak a gyűjtemények anyagát, hanem rendezettségét, feltárásának módjait is.¹⁸⁹ Egyidejűleg végigjárta a város neves mű- és könyvkereskedéseit is, és nem tudott ellenállni a vásárlás csábításainak. Visszautaztában Bécsből kirándult az Adriára is, Triesztbe, s minden bizonynyal itt is kihasználta a kínálkozó vételi lehetőségeket.¹⁹⁰

Hazatérése után csakugyan fokozott buzgalommal széles körben folytatta a könyv-, kézirat- és műgyűjtést. Pedig házában ekkor még ott volt a szerződésileg elkötelezett, de át nem adott tömérdek kincs, úgyhogy tulajdonképpen férőhelye sem volt új szerzeményeinek elhelyezésére. Adóssági ügyei sem lehettek még rendezve. Hiszen a Múzeum 16 000 forintnyi foglalója e célra távolról sem volt elég, s különben is számolni kellett a visszafizetés eshetőségével. És mégis JANKOVICH újra fürkészt, újra vásárolt, kivált régi magyar könyvritkaságokat, hazai és szomszédos országbeli kéziratokat, okleveleket, érmekeket, pecsétnyomókat és egyéb régiségeket. „Udvari szállítója” ettől az időtől kezdve a rendkívül ügyes, fürge, de nem egészen megbízható LITERÁTI NEMES Sámuel lett. Ez a homályos múltú ember — nem igazi művelt antikvárius — egészen 1842-ben bekövetkezett haláláig rengeteg dolgot közvetített hozzá. LITERÁTI — fennmaradt naplójegyzeteinek tanúsága szerint — beutazta az egész országot a nyugati szélektől egészen Erdélyig, sőt ellátogatott Horvátországba és Dalmáciába is, mindenütt főleg kolostorokban és nemesi kúriákban kutatva felvásárolható régiségek után. Amikor egy-egy útjáról visszaérkezett Pestre, JANKOVICH nyomban hívatta, bemutattatta magának frissen szerzett dolgait, és ha kedvére való darabokat talált, nyomban megvette azokat. 1838 óta ismét volt férőhelye, ha pénze nem is. LITERÁTITól ugyanis leginkább hitelre vásárolt, ami pénzügyi helyzete bizonytalanságára enged következtetni.¹⁹¹

Öt-hat év elmúltával, tehát meglepően gyors ütemben ismét ezer és ezer könyvvel, kézirattal és műtárggyal telt meg JANKOVICH háza. A gyűjtés menetét ekkoriban sajnos nem tudjuk lépésről lépésre nyomon követni, hasonlóképpen nem tudjuk az új téka ritkaságait sem kimutatni, miként az első gyűjteménynél megtehettük; itt meg kell elégednünk a gyűjtemény nagy kategóriáinak bemutatásával, ami azonban önmagában is sokatmondó, mert meggyőző arról, hogy e második gyűjtemény is kiváló értékű volt.

Ezt a bepillantást számunkra egy, JANKOVICH által 1844 elején készített kimutatás teszi lehetővé, egy kérvénymelléklet, amely JÓZSEF nádort kívánta

188. OSZK kéziratár, Fond 16/5. OL Jankovich-lt., P. 1285., raksz. 3., nr. 188., ff. 140—142.

189. OSZK kéziratár, Fond 16/5.

190. Uo.

191. OSZK kéziratár, Fond 16/31., 32., 33.

tájékoztatni a szóban forgó második gyűjtemény tartalmáról.¹⁹² A tájékoztatás célja megint csak felajánlás, illetve eladás volt, úgy mint annak idején 1825-ben. Ekkoriban következett be ui. gyűjtőnk életében a második általános anyagi válság, amely úgy látszik az elsónél jóval nagyobb méreteket öltött és romlással fenyegette nemcsak őt magát, de családját is. A 70-ik életévén túljáró aggastyán testében betegségtől gyötörve, lelkében fájdalmas csalódásokkal terhelve immár végleges búcsút kívánt mondani félvszázados gyűjtő tevékenységének. A várva-várt erkölcsi elismerést nem kapta meg a közvéleménytől, ellenkezőleg, a közelmúlt években ismételten arról értesülhetett, hogy némelyek megrójják őt amiatt, hogy gyűjteményeit nem ajándékként engedte át a Múzeumnak, hanem üzletet csinált velük.¹⁹³ De közvetlen a Múzeumtól, kivált HORVÁT Istvántól is többszörös méltánytalan bánásmódban részesült; HORVÁT ti. a gyűjteményekkel együtt olyan személyes jellegű tárgyait és iratait is bekebelezte, amelyekhez a szerződés értelmében nem volt joga.¹⁹⁴ Végül betetőzte sérelmeit az a kudarc, amelyet a Múzeum igazgatói állására hirdetett pályázaton szenvedett. 1841-ben abban a tudatban folyamodta meg ezt a magas állást, hogy nálánál nagyobb érdemekkel és hozzáértéssel e téren senki sem rendelkezik, — mégis 1843-ban KUBINYI Ágoston személyében egy szürke, ismeretlen, hozzá képest minden tekintetben jelentéktelen ember került a Múzeum élére.¹⁹⁵ Ez a mellőzés alighanem porig sújtotta. Pedig JÓZSEF nádor nem azért hagyta őt figyelmen kívül, mert érdemtelennek tartotta, hanem nyilván azért, mivel összeférhetetlenséget érzett abban, hogy olyasvalaki legyen a Múzeum vezetője, aki nemrég még tulajdonosi viszonyban volt a gyűjtemények jórészevel.

2. Kísérlet a második gyűjtemény eladására. Jankovich halála

Ebben a nehéz helyzetben, valószínűleg a fenyegető csődeljárás küszöbén került sor a második gyűjtemény-komplexum felajánlására. 1844. január 24-én kelt az a drámai hangú levél, amelyben JANKOVICH hivatkozva az 1832. évi szerződésben tett ígéretére, miszerint esetleges újabb gyűjteményeit elsősorban a Nemzeti Múzeumnak fogja felkínálni, — arra kéri a nádort, hogy tegye meg a szükséges lépéseket kollekciónak a rájuk fordított költségek megtérítése mellett való átvételére.¹⁹⁶

A folyamodványhoz mellékelt jegyzék¹⁹⁷ három tárgyi kategória keretében sorolja fel a szóban forgó második gyűjtemény tartalmát, nevezetesen archeológiai, kézirati és könyvosztályban. Mellőzve a régészeti emlékek (ékszerek, pénzek, képek, szobrok, fegyverek és használati eszközök) csoportjának ismertetését, az alábbiakban csupán a téka két osztályának összetételét mutatjuk be.

192. „Lajstroma W. Jankovich Miklós másodszeri gyűjteményének, melly felettébb ritka, már csak egytellen példányban fentartatott és I. archaeológiai arany, ezüst, réz és egyéb hajdani remek művekből, II. kéziratokból, oklevelekből, diplomákból, hajdani írott s rajzolt emlékekből, III. jeles ritka válogatott könyvekből nagy költséggel össze szedetett 1833—1844. esztendőben.” OL Nádori lt., an. 1844., nr. 296.

193. Idevágólag l. a 14. jegyzetben idézett Toldy-féle gyászbeszédet 164. l.

194. JANKOVICH óvásait l. OSZK Igazgatósági irattár, Alapítványi és egyéb fontos iratok 155—156.

195. OSZK kéziratár, Fol. Hung. 3400/I. f. 92. és MÁTRAY, i. m. 44. l.

196. L. a 192. jegyzetben idézett lelőhelyet.

197. Uo.

I. A „*kéziratok*” *tára* tulajdonképpen kézzel írt különféle dokumentumok gyűjteménye volt, s három rétegből állt:

1. Magyarországot, valamint Horvát—Szlavón—Dalmátországot illető, jobbára középkori (a 12. századtól kezdődő) oklevelekből,

2. külföldi, Magyarországhoz semmiképpen sem kapcsolódó oklevelekből, illetőleg egzotikus (Európán kívüli) írásos emlékekből és

3. Magyarországot, Erdélyt és a többi társországot illető történelmi, földrajzi, politikai tárgyú latin, magyar, német, szlovák, horvát és román nyelvű újabbkori, jobbára 18—19. századi kéziratokból.

II. A *nyomtatott könyvek tára* kiváltképpen régi, ritka és jeles kiadványokat ölel fel s öt csoportra tagolódott:

1. magyar nyelvű régi nyomtatványokra, tekintet nélkül nyomtatási helyükre, mégpedig

a) 1570 előtti „*ősnyomtatványokra*” („*incunabula Hungarica*”) és

b) 1570 utáni újabb nyomdatermékekre;

2. bármely nyelven, Magyarországon megjelent könyvekre,

3. bármely nyelven, bárhol a 16. század óta kiadott könyvekre, amelyek Magyarországra, vagy a magyarságra vonatkoznak,

4. ugyanilyen magyar vonatkozású *ősnyomtatványokra* (*incunabula extra-neae Hungariae concernentia*), végül

5. mindenféle okkultista (alkimista, kabalisztikus, asztrológiai és hasonló tárgyú), drága rézmetszetekkel illusztrált könyvekre.

Függeléként kívánta csatolni JANKOVICH ehhez az állományhoz:

1. az 1832. évi szerződés által eladott egyes gyűjteményrészekről saját költségére készült és a Nemzeti Múzeum által annak idején jogtalanul lefoglalt inventáriumokat, amelyek közé tartozott többek között a Magyar könyvtárnak 12 kötetre terjedő jegyzéke is,

2. a mostani, második gyűjtemény leltárkönyveit, végül

3. saját tudományos értekezéseinek kéziratait.

Bármily nagy jelentőségű volt is ez az ajánlat, túl későn történt ahhoz, hogy a nádor az éppen együtt ülő 1843/44. évi országgyűlés elé terjeszthette volna.¹⁹⁸ Ahhoz, hogy az ügygel a törvényhozás előtt foglalkozni lehessen, ismét igen hosszadalmas és tüzetes előkészítésre lett volna szükség. Mindenekelőtt szakvéleményt kellett volna kérni HORVÁT Istvántól és a Múzeum többi órétől, ehhez pedig az illetők részéről előbb huzamos helyszíni szemlékre lett volna szükség. Azután újra mozgósítani kellett volna a vármegyéket a javaslat pártolására, amire pedig az 1836. évi hatalmas összegű megajánlások után bizonyára nem sok hajlandóság mutatkozott volna. Így aztán a dolog 1844-ben — bár JÓZSEF nádor érdeklődést mutatott az ajánlat iránt és JANKOVICHOT Pozsonyban, március 7-én kelt levelében részletesebb tájékoztatásra hívta fel¹⁹⁹ — lényeges előmenetelt nem tett. Amikor pedig november közepén véget ért az országgyűlés, nyilvánvalóvá lett, hogy hosszú évekig nem lehet elintézésre számítani.²⁰⁰

198. HORVÁTH Mihály, i. m. II. köt. Pest 1868. 378. l.

199. OL Nádori lt., an. 1844. nr. 296.

200. HORVÁTH Mihály, i. m. II. köt. 460. l.

De ha sikerült volna is ekkorig valamiféle elvi határozatot elérni, akkor is késő lett volna. JANKOVICH feje felett ui. már 1844 kora ószén összezsaptak a hullámok. Hitelezői, akiknek együttes tőkekövetelése csaknem 144 000 forintot tett ki, akkora összeget, amely után évente közel 10 000 forintnyi kamat járt, — olyan határozottan léptek fel vele szemben, hogy gondnokság alá helyezése nem volt többé elkerülhető. Szeptember 30-án kénytelen volt összes vagyoni ügyének kezelését NAGY István Pest megyei főjegyzőre, mint zárgondnokra bízni. Ettől kezdve még asztali pénzét is a gondnok utalta ki, úgyhogy szó sem lehetett többé a gyűjtemény-felajánlási akció folytatásáról. Az ügy lekerült a napirendről.²⁰¹

Ez a megalázó állapot — amelyből felesége nagy áldozatkészséggel próbálta kimenteni²⁰² — felőrölte a tudós táblabíró életerejét. Megújuló családi viszályoktól²⁰³ is elkésértve 1845/46 fordulóján súlyos betegségbe esett és pár hónap múlva, április 18-án meghalt.²⁰⁴ Testét már másnap Rácalmásra szállították és az ottani családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.²⁰⁵

3. A Nemzeti Múzeum pöre Jankovich gyűjteményi hagyatékáért

Néhány nappal JANKOVICH halála után váratlan furcsa dolog történt. Amikor 21-én a gyászoló család tagjai (a megboldogultnak özvegye, HAUCH Róza, ifjabbik fia, JANKOVICH Lőrinc és az elhunyt idősebb fiú özvegye, szül. br. RUDNYÁNSZKY Flóra) a temetésről Pestre visszaérkeztek, Hatvani-utcai házukban megjelent két hivatalos személy (DEÁK József a közalapítványi igazgatóság ügyésze és ZLINSZKY János Pest vármegye főszolgabírája), és hatósági rendeletre zár alá vette az elhunytnak egész könyvtárát és régiséggyűjteményét. Az ámuló örökösök megtudhatták, hogy STEINBACH Ferenc kir. tanácsos,²⁰⁶ a közalapítványok igazgatója — az 1832. november 10-i adásvételi szerződésre hivatkozva — a Nemzeti Múzeum nevében jogigényt jelentett be JANKOVICH Miklós teljes muzeális hagyatékára. Közölték a hivatalos küldöttek azt is, hogy a gyűjteményeket a legrövidebb időn belül összeiratni és átvenni kívánják.²⁰⁷

E hivatalos eljárás megindítója a Múzeum pártfogója és elnöke JÓZSEF nádor volt. Ő — a közalapítványi ügyészek szakvéleménye alapján — már JANKOVICH halála előtt, április 10-én utasította HORVÁT Istvánt a Széchényi Országos Könyvtár óráét, hogy a gyűjtő elhunytakor a közalapítványi igazgatósággal karöltve, késelem nélkül járjon el a gyűjteményi kincseknek a Múzeum számára leendő biztosítása érdekében. Indokolásképpen utalt az 1832-i szerződés 5. pontjára, amelyben JANKOVICH expressis verbis kötelezte magát, hogy mindennemű későbbi könyv- és régiségi szerzeményét örökségképpen a Múzeumra fogja hagyományozni.²⁰⁸

201. OL Jankovich-lt., P. 1285., raksz. 4., nr. 13. és raksz. 5., f. 51.

202. OL Nádori lt., an. 1844. nr. 2066. és 2124.

203. Pöre menyével, br. RUDNYÁNSZKY Flórával OL Jankovich-lt., P. 1285., raksz. 5., f. 45.

204. Uo. P. 1285., raksz. 5., f. 6.

205. Uo. P. 1285., raksz. 4., f. 347.

206. OL Nádori lt., an. 1846. nr. 1881.

207. Uo.

208. OSZK Igazgatósági irattár, Alapítványi és egyéb fontos iratok gyűjteménye 235. és 236.

Való igaz, hogy a szóban forgó szerződési pontot — a kérdés mélyebb átgondolása nélkül — lehetett így értelmezni. Ennek szövege ui. magyarra fordítva a következőképpen szól: „... mivel a régiségeket a pusztulástól megmenteni akaró velem született buzgalom szerint, továbbra is szándékomban áll hazai dolgokat gyűjteni, ő császári királyi fensége, az ország nádora iránti legmélyebb hódolatom bizonyosságául, mindennemű régiségeimnek, amelyek halálomkor még nálam létezni fognak, már most a Nemzeti Múzeumot teszem elsődleges örökösévé, s e tekintetben összes utódaimat és örököseimet már most lekötöztetettnek nyilvánítom.”

A közalapítványi ügyészség és ennek hatása alatt a nádor is úgy vélekedett, hogy itt egy félre nem érthető nyilatkozatról van szó, amelynek érvénye vitathatatlan. Pedig, ha nemcsak a szerződés betűit nézték volna, hanem megkísérelték volna JANKOVICH nyilvánvaló szándékát is megérteni, okvetlen rá kellett volna döbenni tévedésükre. Képtelenség volt ui. feltételezni — amint azt a Múzeum képviselői tették —, hogy az 1832. évi 100 000 forintos eladási árat JANKOVICH úgy tekintette volna, mint amellyel később szerzendő könyv- és műkincsei is meg vannak fizetve. Hiszen semmiképpen sem tudhatta előre, hogy mi mindent mekkora értékben fog majdan megszerezni, sőt arra sem vállalt kötelezettséget, hogy egyáltalán gyűjteni fog; ezt csak mint valószínűséget említette. A szerződésből világosan kitűnik, hogy a 100 000 forint csakis az egyidejűleg felajánlott gyűjtemények ellenértékét jelentette, semmi többet. Hiszen nem voltak ebbe az összegbe beleértve — mint tudjuk — a könyvek, metszetek, érmek és egyéb tárgyak másod- és harmadpéldányai sem, úgyhogy amikor a Múzeum ez utóbbiak átvételére is elhatározta magát, ezeket további 25 000 forinttal megváltani volt kénytelen. Hogyan lehetett volna feltételezni, hogy később szerzett komoly nagy kincsek is már eleve meg voltak fizetve?²⁰⁹

Azt sem lehetett elképzelni, hogy JANKOVICH ajándéku kivánta volna második gyűjteményét a Múzeumnak juttatni, hiszen közismert tény volt, hogy kincseit óriási mértékű eladósodása miatt bocsátotta áruba, és ő maga is jól tudta, hogy a Múzeum által részletekben kifizetendő összegből csak ügyvel-bajjal fogja hitelezőit kielégíthetni. Semmiképpen sem töltötte el őt 1832 novemberében olyan fokú optimizmus, hogy ajándékozási kötelezettséget vállalhatott volna. A szerződés 5. pontjában nyilvánvalóan csak azt akarta kifejezésre juttatni, hogy, ha netalán újabb gyűjteményekre tesz szert, azokat a Múzeumnak mindenki mással szemben elsőbbségi joga lesz megszerezni.²¹⁰

S hogy csakugyan ez volt a szándéka, az kitűnik a nádorhoz intézett, fentebb ismertetett 1844. január 24-i felajánló leveléből. Itt világosan megmondta, hogy újabb gyűjteményeit fáradságainak méltánylása és költségeinek megtérítése mellett kívánja a Nemzeti Múzeumnak átengedni.²¹¹ Ez ellen a térítéses felajánlás ellen akkor sem JÓZSEF nádor, sem hivatalos tanácsadója, HORVÁT István nem emelt szót, nem hivatkozott a szerződésnek olyan értelmezésére, mely szerint itt semmiféle fizetésről nem lehet szó, mert a Múzeum örököse a gyűjteményeknek. Ez a hallgatás is JANKOVICH igaza mellett szól. Hasonló álláspontra helyezkedett a Múzeummal szemben az elhalt tudós fia és általános örököse, JANKOVICH

209. JANKOVICH Lőrinc levele ZLINSZKY János főszolgabíróhoz, 1846. máj. 30. Lelőhelye, mint a 206. sz. jegyzetben.

210. Uo.

211. L. a 192. jegyzetben.

Lőrinc is. Kijelentette, hogy kész valamennyi gyűjteményt alku, vagy becsérték mellett átadni, ingyen azonban semmiképpen sem, mert ilyen követelést sem törvényesnek, sem igazságosnak el nem ismerhet. Az 1832-i szerződés 5. pontja ui. nem hagyományosnak, *legatárius*nak nevezi a múzeumot, hanem örökösnek, *haeres*nek; az örökösödés pedig a törvények értelmében terhekkal is jár, tehát a JANKOVICH Miklós után fennmaradt 160 000 ezüst forintnyi tetemes terhekből, a gyűjtemények értéke arányában részesednie kellene a Múzeumnak is.²¹² Hivatkozott JANKOVICH Lőrinc apjának 1844. január 10-én kelt és április 23-án felbontott végrendeletére is, amelyben az elhunyt meghagyta, hogy gyűjteményei „lefelőször is az ország Museuma számára leendő megvétel végett József nádornak ajánltassanak fel; abban a nem remélt esetben pedig, ha azért illő ár nem ajánltatnék, bocsáttassanak nyilvános árverésre”.²¹³

Ezt a nézetet azonban a közalapítványi igazgató nem volt hajlandó elfogadni, ezért — miután a vármegye és a Múzeum kiküldöttje, LUCZENBACHER János, majd Kriss Bálint több heti munkával összeírta a gyűjteményeket — bírói megintést eszközölt ki az örökösökkel szemben, ennek sikertelensége láttán pedig bírói zár alá tétette a gyűjteményeket, majd az ősz folyamán a királyi kincstár nevében a dunáninnyi kerületi tábla előtt megindította a pört.²¹⁴

Tudvalevő, hogy a rendi világban az igazságszolgáltatás ólomlábakon járt; egy-egy polgári per évekig, esetleg évtizedekig is eltartott. Ennek nézett elébe a JANKOVICH-család is. Pedig ez esetben a hosszadalmasan elnyúló bírósági eljárás tönkremenéssel fenyegetett. A roppant adóssági teher után járó kamatok ui. nőttön-nőtték, s egyre nehezebb helyzetet teremtettek. Egy év múltán, 1847 végén tehát JANKOVICH Lőrinc és elhunyt bátyjának felesége, RUDNYÁNSZKY Flóra kísérletet tett a pör kiküszöbölésére. Közös folyamodványt terjesztettek az 1847/48-i országgyűlés elé, s ebben ügyüknek részletes feltárása alapján azt kérték, hogy a rendek, mint az 1832-i szerződés ratifikálói, nyilvánítsanak véleményt annak 5. pontja tekintetében.²¹⁵ Kézenfekvő volt ui., hogy a diéta véleménye perdöntő jelentőségű lenne és feleslegessé tenné a további bírói eljárást. Folyamodványukban nemcsak a fent már szóba került érveket sorolták fel, hanem megemlítették még azt is, hogy a Múzeum 1841-ben 300 ezüst forint értékben több dolgot vásárolt JANKOVICH Miklós második gyűjteményéből, amit kétségtelenül nem tett volna, ha a gyűjteménynek ingyenes öröklésére számított volna. Mellékletként bemutatták a diétának mindazokat a fontos okmányokat is (az 1832. évi szerződést, az 1841-i múzeumi vásárlás iratait, JANKOVICHnak 1844. január 24-i levelét és a nádornak erre adott válaszát, végül az 1844. január 10-i végrendelet vonatkozó részét), amelyek álláspontjukat alátámasztották. Végül készségüket fejezték ki a folyamodók az iránt, hogy fenntartják a Múzeum számára mindazokat a gyűjteményi darabokat, amelyekre szüksége van, viszont a nem igényelt dolgokra nézve a bírói zárlat feloldását kérik.²¹⁶

212. L. a 209. jegyzetét.

213. A végrendelet OL Jankovich-lt., P. 1285., raksz. 4. nr. nélkül. A vonatkozó rész f. 337. Továbbá NAGY István végrendeleti végrehajtó jelentése JÓZSEF nádorhoz 1846. szept. 16. OL Nádori lt., an. 1846. nr. 416 és 2100.

214. OL Nádori lt., an. 1846. nr. 1881.

215. A kinyomtatott folyamodványt l. OL Nádori lt., an. 1848. nr. 416. és Jankovich-lt., P. 1285., raksz. 6., f. 21.

216. Uo.

Az országgyűlés azonban nem foglalkozott a JANKOVICH-üggyel. Nem maradt rá ideje. Az 1848 márciusi napok forradalmi lázában, a polgári alkotmány létrehozásának történelmi gondjai közepette fontosabb kérdésekre sem lehetett már sort keríteni. Utóbb, a szabadságharc véres eseményeinek időszakában pedig még kevésbé lehetett szó ilyen magánjellegű kérdés megtárgyalásáról. Így történt, hogy a kontroverzia elintézése az abszolutizmus idejére maradt: a rendi igazságszolgáltatási szervek előtt megkezdett pörben végül is a császári bíróságoknak kellett dönteniök.²¹⁷

A Pest megyei császári törvényszék 1851. január 30-án kelt ítélete a királyi jogügyek igazgatóját a JANKOVICH örökösök ellen indított keresetével elutasította és az utóbbiaknak a kérdéses gyűjtemény feletti szabad rendelkezési jogot biztosította.²¹⁸ Hogy ez az ítélet már ekkor jogerős volt-e, vagy csak később, fellebbezés folytán vált azzá, nem sikerült megállapítani, de bizonyos, hogy végső fokon a család lett pörnyertes.

4. A gyűjtemények elővezetése

A gyűjteményeknek egészben való eladására nem nyílt lehetőség, így hát az örökösök árverésre kényszerültek. Nyomatott hirdetéssel adták hírül a főváros közönségének, sőt valószínűleg a vidéknek és a bécsi antikváriusoknak is, ahogy 1852. január 22-én és a rákövetkező napokon Pesten, a Hatvani utcai családi házban teljes egészében kiárusítják JANKOVICH Miklós második gyűjteményét. A német nyelvű hirdetés²¹⁹ kilenc csoportban sorolta fel a dobra kerülő gyűjteményi tárgyakat. Az 1–5. osztály aranyból és ezüsből készült hazai és külföldi eredetű ötvösmunkákat, érmekeket tartalmazott a római kortól kezdve az új időkig, köztük számos történelmi jelentőségű darabbal. Régészeti tárgyakat (antik fegyvereket, amuletteket stb.) ölelt fel a 8. osztály is. A könyv- és levéltári anyag a 6., 7. és 9. osztályban foglalt helyet. Tartalmuk a következő volt:

a) *kéziratgyűjtemény* számos 14–15. századi miniatúras pergamenkódexszel, közöttük MÁTYÁS király imádságoskönyvével és egy, SAMBUCUS által MOSSÓCZY Zakariásnak ajándékozott pompás bibliával,²²⁰

b) többszáz kötetnyi *ősnymtatvány-gyűjtemény*,

c) 1700-nál több darabot számláló latin, olasz, német, magyar és szláv nyelvű *oklevélgyűjtemény*; állítólag ebben is több történelmi jelentőségű tétel szerepelt, így az *Aranybulla* 1384. évi megerősítése, HUNYADI János kormányzóinak egy rendelete stb.,

d) végül egy, több ezer kötetből álló *téka*, jobbra a hazai történelem forrásait és feldolgozásait felölelő állománnyal.

A peresztes Nemzeti Múzeummal szemben a JANKOVICH-család igen előzékeny magatartást tanúsított. Korábbi ígérete szerint, módot nyújtott az intézet-

217. OL Jankovich-lt. P. 1285., raksz. 7., nr. 118., f. 55.

218. Uo.

219. Egy példányát legifjabb JANKOVICH Miklós volt szíves rendelkezésemre bocsátani.

220. Ez a kódex tulajdonképpen JANKOVICH első gyűjteményéhez tartozott; már az 1817. évi FEJÉR-féle ismertetés is számbavette. Hogy miként maradt ki az OSZK-nak eladott teljes gyűjteményből, nem állapítható meg. Vö. a 94. jegyzettel.

nek arra, hogy árverésen kívül, azt megelőzően kiválassza és alku szerint megvásárolja magának mindazokat a dolgokat, amelyekre szüksége van. Am a Múzeum nem volt abban a helyzetben, hogy minden gyűjteménye számára nagyban vásárolhasson. Nem csoda! Nagy protektora, JÓZSEF nádor, aki a korábbi időkben személyi tekintélyével és politikai befolyásával szükség esetén mindig fedezetet tudott teremteni a rendkívüli vásárlásokra is, nem volt többé. Már 1847 elején eltávozott az élők sorából. A Múzeum ügyét azóta nem képviselte hozzá hasonló közéleti személy; szűkös pénzalapjából csak éppenhogy fenntartotta magát. Az abszolút kormány nem zárkózott ugyan el attól, hogy időnként rendkívüli támogatást nyújtson a Múzeumnak, de ez rövidebb időközökben nem ismétlődhetett meg. Minthogy pedig éppen ekkor volt folyamatban HORVÁT István nagyszerű gyűjteményének megvétele,²²¹ szó sem lehetett egyidejűleg más, hasonló költséges vételi ügyletről. Így történt, hogy a Múzeum részéről alighanem csak a könyvtári osztály (a Széchényi Országos Könyvtár) jelenthetett be igényt a JANKOVICH hagyatékából való vásárlásra, de ez is meglehetősen szűk keretek között.

A könyvtár új vezetője, MÁTRAY Gábor — aki 1846 nyarán lépett az elhunyt HORVÁT István örökébe²²² — figyelmét főképpen a mediévális anyagra irányította, mégpedig elsősorban a diplomatáriumra. Sikerült is neki a gyűjtemény zömét, nem kevesebb, mint 1448 oklevelet, mintegy 6000 forint értékben megvásárolnia.²²³ A többi gyűjteményi osztályból azonban csak szerényen, erősen válogatva szerzeményezhetett. Összesen 12 középkori kódex, 9 ősnymtatvány és 90 tételnyi újkori kötetes kézirat, illetve irat- és levél-téka volt az a kiegészítés, amelyet az első JANKOVICH-gyűjteményhez lehetett csatolni. MÁTRAY Gábor jegyzéke alapján cím szerint és a vételár feltüntetésével is be tudjuk mutatni ezt az anyagot.²²⁴

A második JANKOVICH-gyűjteményből történt vásárlás teljes összege tehát mintegy 8000 forintot tett ki.²²⁵

Az árverés lefolyásáról és résztvevőiről nincsen közelebbi értesülésünk. Feltehető azonban, hogy a hazai és külföldi műkereskedők és antikváriusok minden igazi értéket felvásároltak és alkalmasint exportáltak. A hazai kulturális közintézetek közül valószínűleg még csak a Tudományos Akadémia szerepelt az aukción, mintegy 5000 forint értékű, nyilván könyveket és kéziratokat felölelő vásárlással.²²⁶

221. BERLÁSZ Jenő: *Horvát István könyvtárának megszerzése a Nemzeti Könyvtár számára.* = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1963–1964.* 251–264. l.

222. MÁTRAY, i. m. 49. l.

223. OSZK Igazgatósági irattár, 1861/19.

224. Uo. 1852/12. sz.

225. A II. Újkori kéziratok és iratok c. rovatban előforduló tételeknek az OSZK mai állományában való nyomozása érdekes külön feladat lehetne.

226. KROMPECHER, i. m. 23. l.

A mű címe vagy leírása	Vételár		
	aranyban	ezüstben	
		Ft	kr
I. KÖZÉPKORI KÓDEXEK			
1. <i>Biblia sacra Joannis Sambuci.</i> Scriptura elegans minutissima, ad Sec. 14-ti initium, picturis elegantibus ornata, in duabus columnis, bene conservata. Quod Joannis Sambuci fuerit, docet autographum eius de Ao. 1575. 20. Martii, quo mediante biblia haec Zachariae Mossóczy donaverat. Externus argenteis fibulis in 12. foliis ornata.	50	—	—
2. <i>Epistolae Sancti Pauli omnes</i> , in fol. oblongo. Scriptura elegans sec. 13–14., cum scriptura et monogrammate Henrici II-di imperatoris. Codex hic ab initio ornatus est picturis elegantibus sec. 13–14., a fine vero cruce deaureata et duabus acinacibus decussata. In fine codicis est monogramma Henrici II-di imperatoris.	20	—	—
3. <i>Codices Veneti</i> 29. a) b) Unus codex Bergamensis huc spectans. c) Imagines ducum Venetorum cum iconibus et picturis in 4-to minori in 10 tomis	40	—	—
4. <i>Aristoteles de mundo.</i> In fol. min. cum initialibus pictis et deauratis, imagineque Sigismundi imp. inter scuta Hung. et Bohemiae ac draconis sedente.	6	—	—
5. <i>Davidis psalterium</i> , Belae regis, ut in fine expositum est. Cuiusdam Belae, quaestio est. Cum scriptura elegans et defectus punctorum ad litteram <i>i</i> sec. 12-am denotens, videtur Belae II. v. III-tii fuisse.	10	—	—
6. <i>Ciceronis orationes 18.</i> , cum insignibus domus Andegavensis et Hungaricis, in pag. 1. depictis. In fol. min. sec. XIV. ineuntis.	20	—	—
7. <i>Mathiae Corvini liber precatorius</i> secundum adnotationem Samuelis Nemes Literati. In 12-o maj., cum initialibus pictis et deauratis, bene conservatus, bysso nigro detricto et fibulis argenteis deauratis compactus.	12	—	—
8. <i>Tabulae geographicae antiquae et delineationes</i> Budae, Visegradi, Jaurini, etc. in 4-to.	1	—	—
9. <i>S. Elisabethae vita.</i> In 8-vo majori.	2	—	—
10. <i>Calendarium et necrologium Jadrense</i> sec. XIV.	2	—	—
11. <i>Missale Latinum cum calendario Hungarico</i> antiquissimo sec. XV. ad initum. Nonnullis in locis Hungarice adscriptum est, v. g. három Sz. királyok miséje etc., in 4-to min. bene conservatum. Fuisse videtur codex hic in possessorio Balthasaris Batthyány, ut scriptura eius indicio est. Vixit anno 1484. Adsunt ibidem notationes generi etiam eius Francisci Both. — Calendarium hoc Hungaricum est antiquior scriptura, quam missale, et videtur esse circa annum 1400. Continet in se menses (praeter Maium et Junium) ceteros omnes. ²²⁷	60	—	—

227. Ezeket az OSZK-ban ma érvényes jelzetekkel konkordálva: 1. = Cod. Lat. 100., 2. = Cod. Lat. 1., 3. = ?, 4. = Cod. Lat. 64., 5. = Cod. Lat. 15., 6. = Cod. Lat. 147., 7. = Cod. Lat. 205., 8. = ?, 9. = Cod. Lat. 40., 10. = Cod. Lat. 48., 11. = MNY 17., 12. = 25.

A mű címe vagy leírása	Vételár		
	aranyban	ezüstben	
		Ft	kr
12. <i>Rudberti abbatís opus super Cantico Canticorum</i> . Codex videtur esse ad finem sec. XIII-ii (rectius XII-mi)... Compactura tamen ob insignia domus Andegavensis videtur esse sec. XIV-ti ab initio. Est in 4-to min. seu 8-vo maiori. ²²⁸			
II. ÚJKORI KÉZIRATOK ÉS IRATOK			
1. Az Isten nevének fejtegetése. Hajdan Ivánka Sámuel tulajdona. (Pergamenre írva.)	—	—	6
2. Lépés Bálint nyitrai püspök kézirata: „Az halandó és ítéletre menendő tellyes emberi nemzetnek fényes tüköre.” In 4-to.	2	—	—
3. Szentek élete úm. Elek és Pál. — „Téged Isten dicsérünk” s több magyar énekek Mátyás király idejéből. Eleje hibázik. In 12-o.	4	—	—
4. Pelbartus de Temesvár: Biga salutis seu sermones de sanctis. Ab initio in papyro, in meditullio pergamena, in fine vero typis impressus in 4-to de anno 1499.	1	—	—
5. Magyar énekeskönyv a XVII. század elejéről.	—	1	—
6. Schildberger: Notationes historicae cum picturis, de tempore Sigismundi imparatoris (?) in 4-to.	1	—	—
7. Bibliographia Hungarica ordine alphabetico in 4-to.	1	—	—
8. Molfenger: Pápista consiliariusból önként reformatus keresztény. In 4-to.		1	—
9. Extractus proventuum episcopatus Agriensis de annis 1548., 49., 50., 54., 55., 58., 59., 63. et 88. Fasciculi 7.		5	—
10. Conventionales aulae familiarium et aliorum servitorum principis Franc. Rákóczi de anno 1668.		1	—
11. Rationes proventuum episcopatus Varadiensis de anno 1580/2.		—	30
12. Rationes provisoratus Munkácsensis anno 1572.		1	—
13. Articuli foederis reipublicae Semproniensis 1604.			30
14. Manuscript von mehreren Begebenheiten in Ödenburg 1670—1704. Vide Csányi: Verzeichniss etl. Begebenh.			30
15. Conventionales officialium principissae Susannae Lórántffy de anno 1652.		5	
16. Máriássy Francisci diarium.			6
17. Extractus statutorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae de anno 1636.		2	
18. Ratio super perceptione et erogatione Camerae Scepusiensis. 1578.			30
19. Munkácsi jószág enumerálása. 1682.			15
20. Regestum proventuum Camerae Hungaricae. 1583.		1	
21. Ratio Agriensis. 1589/90.			30

228. Ezt a 12. sz. kódexet az OSZK ingyenesen kapta az örökösöktől kárpótlásul a jegyzék II. Újkori kéziratok c. csoportja 3. és 54. tétele alatt szereplő kéziratokért (*Szent Elek és Szent Pál élete*, illetve *Lándor-Fejérvár megvétele*), amelyekről kiderült, hogy azok az 1832-ben megvásárolt első JANKOVICH-gyűjtemény tartozékai, s JANKOVICH Miklóshoz kölcsönzés útján kerültek vissza.

A mű címe vagy leírása	Vételár		
	aranyban	ezüstben	
		Ft	kr
22. Transylvaniae acta diaetalia. 1570—1693.		5	
23. Regestrum mercium pro parte Gabr. Bethlen emptorum. 1624.		1	
24. Rákócziana (Többnyire vegyes nyomtatványok és iratok.)		2	30
25. Erdélyi szászoknak törvényei magyarul.			30
26. Relatio Baronis Thomae Makolányi, Jos. Hunyady in Commissione Neoquistica.		5	
27. Dombrini Joannis Camerae Scepusiensis registratoris protocolum. 1572/3.		1	
28. Verantii Fausti diplomatarium. 1583.			6
29. Zagrabiensis episcopatus capituli acta 1680—1760.		1	
30. Liber stylorum cancellariae senatorio-ducalis Rákócziana. 1708.		1	
31. Ratio proventuum Camerae Hungaricae. 1556.			30
32. Vectigal regium pro Hungarica circa 1680.			6
33. 1) 16. századi történetek magyar nyelven másolatban. 2) II. János király árultatása, 16. századbeli eredeti. 3) A török császár ellen való conjuratio, másolat. 4) Felelet Zsibrik György levelére 1585. Másolat. 5) Bornemisza Tamás krónikája. Eredeti. — Conjuratio Mustaphae contra Solinatum. Másolat.		5	
34. Dugonics András: Arany pereczek. Eredeti.			20
35. Cationale, azaz historiás énekes könyv. Kiadta Heltai Gáspár 1574. Kézirat.		10	
36. Autographa collectanea ad historiam ecclesiasticam et litterariam Augustanae Confessionis.		2	
37. Conscriptio dicalis comitatus Bácsensis. 1522.			4
38. Acta civitatis Fiume, rectius: Collectio tractatum.		1	
39. Acta Magni Principatus Transylvaniae. 1608—1790.		2	
40. Nádasdy Franc. comitis commercium litterarium.		1	
41. Magyar világi énekek.			6
42. Nemzeti dalok gyűjteménye.			20
43. Magyar énekek.			20
44. Világi énekek.			2
45. Világi énekek.			2
46. Pettend: causa contra parochum de Vezekény. 1368. [Másolat.]		1	
47. Nyomtatott énekek.			5
48. Magyar énekek.			5
49. Pasquillusok. Két kötet.		2	
50. Pasquilli in Michaelem Kereszturi et Steph. Bejthe			20
51. Kovachich: Privilegia locorum regni Hungariae.		10	

A mű címe vagy leírása	Vételár		
	aranyban	ezüstben	
		Ft	kr
52. De ingressu principis Emerici Tökölyi Tyrnaviam.			10
53. Zsigray gróf levelei.			10
54. Manuscripta lingua Hungarica sec. XVI.	20		
55. Orationes Hungaricae sec. XVI. ab initio.	1		
56. Calendarium Scepusiense originale. 1517.	1		
57. Analecta lapidum vetustorum in Dacia ex Martini Schmeizelii Historia principatus Transylvaniae.	2		
58. Zwei alte Odenburger Chroniken.			40
59. Wagner Carolus: Praelati, barones, magnates regni Hungariae e diplomatibus eruti.	5		
60. Bárdossy: De limitibus regni Hungariae.	5		
61. Bárdossy: Jura Coronae Hung. in vicina regna.	5		
62. Bárdossy: De basi juris civilis Hungarici.	5		
63. Bárdossy: Replicae ad praetensiones Galliciae.	5		
64. Bárdossy: Vicissitudines iuris limitanei Hungariae.	5		
65. Fehérváry Caroli bibliothecae catalogus.	5		
66. Patakiensis bibliotheca.	1		
67. Clarissák historiája.			5
68. XVI. századi magyar versek.	2		
69. Pázmány-háznak historiája.			10
70. Memorabilia conventus ordinis S. Pauli Sassini.			20
71. Diplomatarium Lib. Reg. civitatum ordine alphabetico.	10		
72. Balassa Imre naplókönyve. 1679/80.			10
73. 1644-i táborozás rende. Rectius: Gf. Batthyány Ádám naplókönyve.			20
74. Ráday Pál naplóírása.			10
75. Vathay Ferenc munkájához tartozó rajzolatok.			20
76. Illésházy naplókönyve.			20
77. Czombor Márton utazása.			10
78. Slavoniam concernentia.	2		
79. Croatica et Slavonica.	1		
80. Gamauf: Merkwürdigkeiten von Ödenburg. 29 tomi in 4-to. Es fehlen davon der 10., 12., 14., 16., 21., 23., 26., 28., 31., 33. Band.	20		
81. Hajdani emlékezetes Nagykunságnak, vitézek anyja és táplójának mostani nagy romlása. 1698. — és egy írott imádságos könyv.			6
82. Trevisoi kehely rajzolata és olasz leírása.			6
83. Acta publica sec. 17.			10

A mű címe vagy leírása	Vételár		
	aranyban	ezüstben	
		Ft	kr
84. Acta publica sec. 18.			10
85. Acta publica sec. 17.			10
86. Acta publica sec. 17.			10
87. Acta publica Hungariae.		2	
88. Acta publica Hungariae.		2	
89. Acta publica Hungariae.		2	
90. Acta publica Hungariae.		2	
III. RÉGI ÉS RITKA NYOMTATVÁNYOK			
1. <i>Mahn</i> , Wolfgangus: <i>Das Leiden Jesu Christi</i> . Augsburg durch Hansen Schönberger auf Pergamen gedruckt 1515. (Sehr selten.)	25		
2. <i>Komjáti</i> Benedek: <i>Sz. Pál levelei</i> . Krakó 1533.		10	
3. <i>Ordinarius</i> complectens veram notulam, sive rubricam ecclesiae Agriensis de observatione divinorum officiorum et horarum canonicarum. Budaë 1513. 8°		6	
4. <i>24 bayrische Landtafeln durch Appiani</i> . München, sine anno. (Auf Pergamen.) Fol.		2	
5. <i>Theuerdank's Historie</i> . Nürnberg durch Schönberger, 1517. (Auf Pergamen.) Fol.		10	
6. <i>Guido de Columna: Historia destructionis Trojae</i> . Argentinae 1489. — Item: Pelbarti de Temesvár: <i>Expositio in psalmos</i> . Hagenau 1504. — Item: <i>Gesta Romanorum per monachum Pelbartum</i> . In 4°.		2	
7. <i>Göldene Bibel</i> . Augsburg, absque anno.		2	
8. <i>Brevarium Strigoniense</i> . 1484. Cura Theobaldi Feger. In fol.		10	
9. <i>Guidonis statuta ordinis Carthusiensis</i> . Basileae, 1510. [Rectius: Reisch Gregorii]			30
10. <i>Privilegia pontificum</i> in membrana. 1526.		1	
Összesen	257	223	50
A 257 aranyat 5 Ft 40 kr-jával számolva, kitesz		1456	20
A teljes összeg ezüstforintban		1680	10
E becsértékhez — alku szerint — hozzászámítottak még		336	2
A végösszeg		2016	12

IV. A JANKOVICH-TÉKA SORSA
A NEMZETI MÚZEUMI
(SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS) KÖNYVTÁRBAN

Amikor a második JANKOVICH-gyűjteménynek felszámolása ilyen módon végbement, a Nemzeti Múzeum és könyvtára, a Széchenyi Országos Könyvtár már elfoglalta helyét a *Pollack* Mihály által felépített nagyszerű új Múzeum-palotában. A könyvállomány beköltöztetése 1846 őszén ment végbe, rendezése 1847 tavaszán kezdődött.²²⁹ Azok a gyűjteményi testek, amelyekből az Országos Könyvtár kialakult (SZÉCHÉNYI Ferenc, ILLÉSHÁZY István, JANKOVICH Miklós, HORVÁT István és több más illusztris személy gyűjteményei) ekkoriban még egymástól szigorúan elkülönítve, önálló könyvtári csoportokat alkottak.²³⁰ A könyvtár vezetőjének, MÁTRAY Gábornak még nem volt határozott elképzelése arról, miként lenne leginkább célszerű ezt a gazdag, mintegy 100 000 kötetre rúgó állományt felállítani. Tájékozva volt ugyan a legnevezetesebb közép-európai könyvtárak különböző rendszerezéséről, de nem tudta magát lekötni egyik mellett sem. Különbön is ő legfeljebb csak javaslatot tehetett volna e tekintetben, a döntés joga a főhatóságé (a cs. kir. helytartóság illetékes szervéé) volt.²³¹ Sőt számolni kellett azzal is, hogy tőle függetlenül, felülről fogják meghatározni, miként legyen a könyvtár véglegesen elrendezve. A kérdés azonban — bár több kiküldött hivatalos bizottság foglalkozott vele — az abszolutizmus egész ideje alatt megoldatlan maradt. Ennek következtében a szóban forgó nagy különálló személyi könyvtárak, közöttük a JANKOVICH-féle gyűjtemények is az alkotmányosság helyreállításáig (1867) legnagyobb részükben elkülönítve maradtak.

Eddig az időig ezek a provenienciális alkotórészek csak annyiban lettek megbolygatva, hogy MÁTRAY Gábor 1850-től fogva folyamatosan kiválogatta belőlük a kéziratos anyagot és megkezdte egy egységes gyűjteményi testnek, a kézirati osztálynak kialakítását.²³² Ugyanígy járt el utóbb az ősymotatványokkal is. A 16—19. századi könyvállományokat azonban meghagyta eredeti keretük között. Zömében együtt maradt tehát a JANKOVICH-téka is.

Vannak jelei annak, hogy MÁTRAY — az eredeti SZÉCHÉNYI Ferenc-féle gyűjteményt kivéve — a különféle eredeti könyvállományokat is összeolvasztani készült, ámde ezt a tervet úgy kívánta megvalósítani, hogy a repertóriumokban és katalógusokban jelezve lett volna minden egyes könyv eredete. Tehát az egyesített könyvtár keretében is rögzíteni, megörökíteni akarta az egykori nagy gyűjtőkhöz való tartozás tényét.²³³

Ez a szándék azonban nem mehetett teljesebbé. Az a nagyszabású és — egykori nézet szerint — modern értelmű rendezés, amelyet 1869—1875-ig br. Eötvös József kutuszmíniszter rendeletére (MÁTRAY Gábor félreállításával) BARNA Ferdinánd könyvtári segédőr hajtott végre, — teljességgel figyelmen kívül hagyta a proveniencia szempontját. Ebben, a müncheni királyi könyvtár rendszere után

229. OSZK Igazgatósági irattár, 1846/ad 24. és 36—38., 1847/19. Vö. MÁTRAY, i. m. 49—50. l.

230. OSZK Igazgatósági irattár, 1850/12.

231. MÁTRAY, i. m. 61—62. l.

232. OSZK Igazgatósági irattár, 1848/ad 26., 1850/ad 82., 1851/9., 1854/46., és 1855/36.

233. Uo. 1847/9. és 1868/ad 18., illetve 1868 sz. n. statisztika.

igazodó szaktudományos elrendezésben, semmiképpen sem volt fontos az Országos Könyvtár történeti összetevőinek bármiképpen való emlékezetben tartása. Csak a könyvek tartalma volt érdekes, eredete nem. Ez a kegyeletlenség olyannyira eluralkodott, hogy még az alapító SZÉCHÉNYI Ferenc tékájának gyűjteményi különállását sem tartották tiszteletben, annál kevésbé a többiét, ezek között JANKOVICHÉT.

Csaknem száz évvel ezelőtt tehát JANKOVICH Miklós nagyszerű gyűjteményének keretei végképpen elenyésztek. Hiába írta elő az 1832. évi szerződés, hogy a Múzeumi Könyvtárnak átengedett téka mindenegyes darabját a gyűjtő emlékbélyegzőjével kell ellátni, ezzel nem törődött többé senki. A kéziratoktól eltekintve az állomány sokrétű anyaga általában nem lett megjelölve, úgyhogy 1875 után csak névbejegyzés, vagy más esetleges jel alapján lehetett bármely könyvről megállapítani a JANKOVICH-eredetet.²³⁴

Ahhoz az eszmei kárhoz, amelyet ilyen módon, az egyesített állományban történt elkeveréssel szenvedett a JANKOVICH-gyűjtemény, később egyes gyűjteményrészek kiemelésével és elidegenítésével, tényleges veszteségek is járultak. Ilyen volt a *kéziratállománynak* az a megcsonkítása, amelyet 1896-ban — kormányzati utasításra — hajtott végre a Múzeum vezetősége, amikor ti. a müncheni királyi levéltárnak az ott őrzött HUNYADI-levéltár kiszolgáltatása ellenében 232 német nyelvű és vonatkozású, 14–16. századi JANKOVICH-kéziratot kellett csereanyagként átengedni. Az, hogy ezekért a kódexekért az Országos Levéltár — mint a HUNYADI-levéltár új birtokosa — kárpótlást nyújtott a Múzeumi Könyvtárnak, a dolog lényegén nem változtat.²³⁵

Ezt megelőzőleg, 1884-ben és a rákövetkező években le kellett mondania a Széchényi Országos Könyvtárnak JANKOVICH gazdag *metszetgyűjteményéről* is. Ekkor szervezte meg ui. a kormányzat a Magyar Történelmi Képcsarnok nevű közgyűjteményt, amelynek anyagát a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárából, képtárából és könyvtárából válogatták ki. A Széchényi Országos Könyvtár kénytelen volt több mint 15 000 darabból álló grafikai gyűjteményét az új intézménynek átengedni: a SZÉCHÉNYI-eredetű metszeteket csakúgy, mint a JANKOVICH-féléket.²³⁶

Végül századunk harmincas éveiben — megint csak kormányzati intézkedés folytán — a Széchényi Országos Könyvtárnak a JANKOVICH-gyűjtemény egy harmadik, igen tetemes részletétől is meg kellett válnia. A közgyűjtemények gyűjtőkörének az 1934. évi 8. törvénycikk által elrendelt szabályozása során ui. a Magyar Nemzeti Múzeum keretében, közelebről a Széchényi Országos Könyvtáron belül kialakult *levéltári gyűjteményt* — amelynek alapjául a JANKOVICH-féle oklevelek, iratok és levelek nagyszerű gazdag kollekcója szolgált — teljes egészében át kellett adni az Országos Levéltárnak.²³⁷

234. L. a 187. jegyzetet. Továbbá OSZK Igazgatósági irattár, 1870/26. A régi müncheni katalógusnak használatból kivont lapjait még őrzi az OSZK, de ez idő szerint hozzáférhetetlenül elraktározva. Ezeken állítólag fel vannak tüntetve a provenienciák. Átnézésükre tehát nem lenne fölösleges egyszer sort keríteni.

235. BORSA Iván: *A Hunyadi-család levéltárának története.* = *Levéltári Közlemények.* 1964. 31–42. l.

236. FEJŐS Imre: *A Magyar Történelmi Képcsarnok 75 éve.* = *Művészettörténeti Értesítő* 1959. 285–289. l.

237. BAKÁCS István: *A Magyar Országos Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltár 1926–1934 közötti kapcsolatairól.* = *Magyar Könyvszemle.* 1971. 310–323. l.

S ha mindezen felül figyelembe vesszük még a *többspéldányoknak* az 1875-i nagy rendezés után és később, századunk folyamán történt elidegenítését is, akkor hozzátétőlegesen fogalmat alkothatunk a JANKOVICH-féle eredeti könyvtári gyűjtemények megcsonkulásáról.

A dolgoknak ilyenképpen történt alakulása következtében a hajdani JANKOVICH-téka egyes gyűjteményi csoportjainak a maguk egészében való tanulmányozására manapság már alig adódik lehetőség. Leginkább még talán a *kézirattár* az, amelynek állományából — ha nem is hiánytalanul — felszínre lehet hozni a JANKOVICH-kódexek és -manuscriptumok együttesét. Köszönet ezért elsősorban MÁTRAY Gábort illeti, aki a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben sajátkezűleg összeírt repertóriumaiiban tételről tételre feltüntetni igyekezett a gyűjteményi eredetet. De elismeréssel tartozunk a possessorok gondos számbavételéért néhai BARTONIEK Emmának és könyvtárunk mai kodikológusának, VÍZKELETY Andrásnak is, mint a középkori latin, illetőleg német nyelvű kódexek katalógusa összeállítóinak.²³⁸

Megbízhatónak tekinthető eligazítónk van a JANKOVICH-eredetű *ősnymtatványokról* is. Az a jegyzék ui., amelyet Országos Könyvtárunk incunabulum-állományáról 1895-ben HORVÁTH Ignác készített szintén gondosan kimutatja, hogy az egyes példányok kiknek a gyűjteményéből kerültek intézetünk birtokába.²³⁹

Az Országos Széchényi Könyvtárban ma fennálló egyéb különgyűjtemények, így elsősorban a *régi magyar könyvtár* állományából már aligha lehet az egykori JANKOVICH-gyűjtemény nagyságát és összetételét megállapítani. Ebből a gyűjteményből ui. valószínűleg nagyszámmal kerültek ki „duplum venditumok” s így az a statisztika amelyet a mai példány-nyilvántartók nyújtanak, nem fejezi ki az egykori valóságot.²⁴⁰

*

A fentebbiekben megkíséreltük feltárni a történelmi idő sodrában elsüllyedő rendi világ egyik legjellegzetesebb kulturális képviselőjének hatalmas arányú gyűjtő tevékenységét és gyűjteményeinek sorsát. Úgy véljük, tanulmányunk nemcsak a hazai könyvtári kultúra alakulására nézve szolgál tanulságokkal, hanem bizonyosságot tesz arról is, hogy Nemzeti Könyvtárunk megalapozásában SZÉCHÉNYI Ferenc mellett valóban JANKOVICH Miklós szerezte a legtöbb és legmaradandóbb érdemet.

238. L. a 74. és 77. jegyzetet.

239. HORVÁTH Ignác, i. m.

240. A kéziratos példány-nyilvántartók a Régi és ritka nyomtatványok tárának őrizetében.

Werdegang und Schicksal der Bibliothek von Miklós Jankovich

J. BERLÁSZ

Die Széchényi-Nationalbibliothek entledigt sich mit dem vorliegenden Aufsatz des Verfassers einer alten moralischen Schuld. Die reichhaltigen und vielfältigen Sammlungen Miklós JANKOVICH's bilden ja den bedeutendsten Teil jener Bestände der Nationalbibliothek, die am Anfang des vorigen Jahrhunderts zu den Grundbeständen gerechnet werden konnten. Sie sind wertvoller als der eigentliche Grundstock der Bibliothek, mit dem Graf Ferenc SZÉCHÉNYI 1802 die Institution begründete. Die Széchényischen Bücher- und Handschriftenbestände waren nämlich dem damaligen Verhältnissen nach im allgemeinen rezenten Charakters, sie umfaßten zumeist den im 18. Jh. entstandenen Teil unserer geistigen Produktion, von den früheren einheimischen Drucksachen, geschweige von Kodizes ungarischer Provenienz, enthielten sie nur wenige Stücke. Diese große Lücke wurde im Jahre 1832 durch die Erwerbung der JANKOVICH'schen Sammlungen gefüllt. Durch diesen Kauf erwarb sich die Nationalbibliothek solche Mengen altungarischer Bücherschätze, die sie sich durch eigene Sammeltätigkeit kaum je aneignen gekonnt hätte. Die Bibliothek versäumte damals jedoch, diese wertvollen Anschaffungen zu registrieren. Später konnte man — aus technischen Gründen — nicht mehr verzeichnen und ermessen, was sie für die Nationalbibliothek bedeutet haben.

Der Verfasser versuchte nun, nach annähernd anderthalb Jahrhunderten, diese wichtige Frage aufgrund von Archiv- und Aktenforschungen zu klären. Er ist aber z. T. auch weitergegangen, indem er sich nicht nur die quantitative und qualitative Feststellung dieser Sammlungen zum Ziele setzte, sondern im Zusammenhang mit den bisher kaum geklärten Lebensumständen JANKOVICH's auch die Entstehung seiner Bibliothek untersuchte.

Der Aufsatz gliedert sich auf vier Hauptteile. Der erste (I) behandelt die Abstammung und das Erwachen des kulturellen Sendungsbewußtseins JANKOVICH's; der zweite (II) schildert seine erste Sammeltätigkeit zwischen 1790—1832, die Entstehung und die Struktur seiner Sammlungen sowie ihren Verkauf an die Nationalbibliothek. Im dritten Hauptteil (III) werden die Entstehung und die Auflösung einer zweiten Sammlung zwischen 1833—1846 geschildert. Der vierte Teil (IV) gibt schließlich einen Überblick über die Schicksale der in die Nationalbibliothek geratenen Sammlungen.

I. Miklós JANKOVICH entstammte einer zur Zeit der türkischen Invasion im 16—17. Jh. nach Nordungarn eingewanderten Familie kroatischen Ursprungs. Seine zunächst armen und unbekanntem Vorfahren gewannen durch Studium, militärische Verdienste und glückliche Heiraten an Bedeutung, erwarben sich in der Nähe von Buda-Pest ausgedehnte Adelsgüter und spielten sowohl in der Provinz als auch in der Hauptstadt eine bedeutende Rolle im gesellschaftlichen Leben. Miklós JANKOVICH wurde 1772 geboren. Seine Schul- und Universitätsausbildung fielen in die Regierungszeit JOSEPH II., in die Zeit der josephinischen Aufklärung. Auf ihn übten die gelehrten Professoren der Budapester Universität, besonders Dániel CORNIDES, aber auch andere hervorragende Literaten, wie Márton György KOVACHICH, der unermüdete Erforscher altungarischer Rechtsquellen, eine große Wirkung aus. Diese Männer erweckten in ihm das Interesse für alte Bücher, Handschriften, Urkunden und andere historische Schätze.

II. JANKOVICH war noch kein Zwanziger, als er bereits begann, aus wissenschaftlichem Interesse und aus bibliophiler Neigung, Bücher aber auch Münzen und andere Antiquitäten zu sammeln. Seine zunächst ohne ideelle Zielsetzungen begonnene Sammeltätigkeit gewann in den 90er Jahren des 18. Jhs., als das nationale Bewußtsein auf die Wirkung der französischen Revolution auch im ungarischen Adel erwachte, eine patriotisch fundierte Richtung: die Rettung der kulturellen Schätze der ungarischen Vergangenheit. Auch er, wie Graf Ferenc SZÉCHÉNYI, hat sich die Schaffung einer möglichst vollständigen Hungarica-Sammlung zum Ziel gesetzt. Er war zu bedeutenden Opfern bereit, um die Bücher, Manuskripte, den geistigen Nachlaß verstorbener ungarischer Sammler, Gelehrten und Literaten zu erwerben. Um die Wende des 18—19. Jhs. kaufte er eine ganze Reihe berühmter und wertvoller Sammlungen auf, etwa den vollständigen geistigen Nachlaß von K. WAGNER, K. FEJÉRVÁRY, z. T. den von S. KAZAY, die auf verschiedenen Gebieten des Landes lagen. Innerhalb einiger Jahrzehnte entwickelte sich seine „Bibliotheca Hungarica“ zu einem Hort hervorragender Bücherschätze. Ihm gelang das, was SZÉCHÉNYI nicht erreichen konnte: das Zusammenbringen einer Anzahl ungarischer Frühdrucke. Außerdem machte er viele mittelalterliche Handschriften ungarischer

Provenienz ausfindig und erwarb sie für seine Bibliothek. Die Bedeutung dieser Bibliothek war auch deshalb so groß, weil JANKOVICH nicht nur Bücher und Kodizes im engen Sinne des Wortes sammelte, sondern auch eine jede andere Drucksache (Kleindrucke, Flugblätter) und ein jedes handschriftliches Dokument (Briefe, Akten, Urkunden), sogar graphische Darstellungen (Karten, Schnitte, Radierungen etc.). Den Begriff „Hungaricum“ interpretierte er mustergültig; beschränkte sich nicht nur auf Dokumente, die ungarisch geschrieben wurden, oder in Ungarn entstanden sind, sondern berücksichtigte auch die im Ausland von ungarischen Autoren erschienenen und in Ungarn von ausländischen Autoren gedruckten Werke oder auch Bücher, die sich auf Ungarn bezogen. Bis 1830 vermehrten sich die ungarischen (ungarsprachigen) Drucke — einbegriffen die Kleindrucke — auf ca. 12 000 Einheiten; die Zahl der fremdsprachigen Hungarica war ca. 50 000. Auch die verschiedenen handschriftlichen und graphischen Bestandeseinheiten machten mehrer tausend Stücke aus.

JANKOVICH war eine echte Sammlernatur und ein eifriger Bibliophile. Seinen Sammeleifer konnte daher das Programm einer Hungarica-Sammlung — sollte sie auch so große Ausmaße annehmen — nicht ganz befriedigen. Seine Bildungsreisen nach Wien, die dortigen Bibliotheken und die mit internationalen Beständen gefüllten Magazine der großen Buchhandlungen erweckten in ihm das Interesse für die Kulturdenkmäler der deutschen und slawischen Nachbarvölker. Allmählich erstreckten sich seine Bücherkäufe auch auf das Ausland. Er kam mit berühmten österreichischen und deutschen Buchhandel-Firmen in Kontakt, überprüfte laufend die Verlags- und Antikvarkataloge und versuchte gelegentlich an Buchauktionen teilzunehmen. Er erwarb sich viele wertvolle Materialien an der Auktion der BLUMAUER-Bibliothek zu Wien, der EBNER-ESCHENBACH'schen Sammlung in Nürnberg, der Helmstedter CARPCOV-, der Regensburger REISACH- und der Leipziger SPOHN-Bibliothek. Im zweiten Jahrzehnt des 19. Jhs. besaß JANKOVICH bereits eine besondere „Bibliotheca Germanica“ bzw. „Slavica“, und auch seine internationale, sich vor allem auf das antike und mittelalterliche Schrifttum, sowie auf die Geschichtswissenschaft und Archeologie erstreckenden Sammlung seltener und wertvoller Bücher nahm immer größere Ausmaße an. Auch auf diesen Gebieten trieb er eine komplexe Sammeltätigkeit, kaufte ein jedes handschriftliches oder gedrucktes Produkt des geistigen Lebens. In ihrem am vollständigsten entwickelten Zustand gliederte sich die Sammlung auf 8 Klassen: 1. Die besten und seltenen Ausgaben der griechischen und römischen Autoren, 2. illustrierte archeologische und museologische Werke, 3. alte und neuere Werke auf dem Gebiet der „Historia Literaria“ und der Bibliographie, 4. Veröffentlichungen zur Kirchengeschichte, 5. Bücher der Universalgeschichte und der Geographie, 5. philosophische und juristische Werke, 7. neuere Belletristik, und schließlich, aber nicht in letzter Linie 8. Inkunabeln und andere druckgeschichtliche Raritäten. Diese Bestände umfaßten nach einem Nachweis aus dem Jahre 1817 etwa 8000—10 000 Bände, um 1830 waren es schon 15 000—16 000. In dieser Zahl sind die Inkunabeln mit 300, die mittelalterlichen Handschriften (9—15. Jh.) mit 200 Stücken vertreten. Die letzteren erweckten auch das Interesse zeitgenössischer wissenschaftlicher Kreise. 1839 veröffentlichte Gustav HÄNEL eine fachgemäße, bibliographische Beschreibung der Kodizes in der Leipziger Zeitschrift *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik*. Außer diesen Beständen stellte JANKOVICH eine „Bibliotheca Germanica“ auf: 50 mittelalterliche Hss., 800 Bände Rara, 80 Kleindrucke aus der Reformationszeit, unter den Briefen die Schreiben LUTHERS und MELANCHTONS, sowie das Testament des letzteren u. a. m. Um 1830 waren es etwa 1200 Einheiten. Etwa so umfangreich war auch die „Bibliotheca Slavica“, in der tschechische und südslawische Kodizes, alte und seltene Drucke (unter ihnen wertvolle Bibelübersetzungen) die besonderen Schätze vertraten. Als „Curiosa“ wurden noch diesen Beständen eine kleinere, etwa 80 Bände zählende orientalische Handschriftensammlung angehängt.

Der Sammeleifer JANKOVICH's war keine unfruchtbare Leidenschaft. Er bemühte sich, seine Schätze auch wissenschaftlich auszuwerten. In *Tudományos Gyűjtemény (Wissenschaftliche Sammlung)*, in der polyhistorischen Zeitschrift jener Zeit, veröffentlichte er eine ganze Reihe von kleineren und größeren Aufsätzen und vermehrte mit vielen neuen Kenntnissen die ungarische Kulturgeschichte.

Etwa vier Jahrzehnte lang dauerte ununterbrochen die Sammeltätigkeit JANKOVICH's. Um 1830 geriet jedoch der wohlhabende „literary gentleman“ in eine schwere materielle Krise. Den Hauptgrund seiner Verschuldung müssen wir gewiß in den immensen Ausgaben sehen, usw. nicht so sehr in den Geldern, die er für Bücher und Handschriften, sondern vielmehr für die weit kostspieligeren Kunstsammlungen (Bildergalerie, kunstgewerbliche „Cimeliotheca“) ausgab.

Schließlich konnte er sich aus dem bedrückenden Zustand der Unzahlungsfähigkeit

nur so befreien, daß er 1832 seine Bibliothek samt seiner übrigen Sammlungen für 120 000 silberne Gulden dem Ungarischen Nationalmuseum und seiner Bibliothek, der Széchényi-Nationalbibliothek verkaufte.

III. Die kulturhistorisch so bedeutende Sammeltätigkeit JANKOVICH's war jedoch mit diesem Akt nicht abgeschlossen. Auf die Ausübung seiner edlen Leidenschaft konnte er nicht verzichten. Nachdem er seine Schulden beglichen hatte, begann er wieder zu sammeln. Diese zweite Periode, die von 1833 bis 1846 dauerte, kam der Bedeutung der ersten Etappe bei weitem nicht nach. Nicht nur deshalb, weil eben er selbst die einheimischen Quellen hinsichtlich alter und seltener „Hungarica“ in den vergangenen Jahrzehnten in solchem Maße ausschöpfte, daß ähnliche Ergebnisse überhaupt nicht mehr erzielt werden konnten, sondern auch deshalb, weil der verarmte Bibliophile solcher materiellen Investitionen wie früher, nicht mehr fähig war. Innerhalb eines Jahrzehntes hat er jedoch wieder eine Bibliothek von mehreren tausend Bänden, anderthalbtausend Urkunden, eine reiche Stich- und Münzensammlung und einen kleinen, etwa ein Dutzend zählenden, jedoch aus wertvollen Stücken bestehenden, mittelalterlichen Handschriftenbestand zusammengebracht. Leider können wir in dieser zweiten Sammlung solche festgesetzte Kategorien, wie bei der ersten, nicht mehr feststellen. Auch wenn solches geplant wurde, konnte es infolge des zweiten, endgültigen Bankrotts nicht mehr durchgeführt werden. Die Gläubiger stellten den namhaften Bibliophilen unter Kuratel und ließen alle seine Einnahmequellen beschlagnahmen. Körperlich und geistig gebrochen starb JANKOVICH im Frühjahr 1846, im Alter von 74 Jahren.

Auf seinen kulturellen Nachlaß hat das Ungarische Nationalmuseum — aufgrund einer fehlinterpretierten Urkunde — Anspruch erhoben und hat gegen die Erben Klage eingereicht. Nach einem mehrjährigen Prozeß wurde die Klage jedoch zurückgewiesen, und die Familie erhielt freies Verfügungsrecht. Da aber das Museum die zweite Bibliothek JANKOVICH's mit allen ihren Beständen nicht ankaufen wollte — seine materielle Lage hätte es ihm auch nicht erlaubt — ließen die Erben sie an einer öffentlichen Auktion versteigern. Während der im Jahre 1852 zu Pest erfolgten Versteigerung hat sich die Széchényi-Bibliothek aufgrund ihres Vorkaufrechts nur einige Teile der Sammlung erworben: 12 mittelalterliche Kodizes, 10 alte und seltene Drucke, 90 Bände bzw. Bündel neuzeitliche Hss. und 1448 Urkunden. Den weiteren Teil der Sammlung, obwohl nicht den vollständigen Rest, haben Buchhändler und Privatsammler aufgekauft.

IV. Die Széchényi-Nationalbibliothek hat die solcherweise erworbenen JANKOVICH'schen Sammlungen über vier Jahrzehnte lang als „Corpus separatum“ aufbewahrt, getrennt sowohl von der ursprünglichen SZÉCHÉNYI-Sammlung als auch von anderen, neueren Bestandteilen. Während der Reorganisation der Bibliothek zwischen 1869—1875 wurde diese Trennung leider aufgehoben: Die „Jankovich-Klasse“ wurde mit anderen historischen Sammlungen (SZÉCHÉNYI-, ILLÉSHÁZY-, HORVÁT-Bibliothek) vermengt. Die so entstandene, vereinheitlichte Bibliothek wurde dann nach den Klassen des Münchener Systems geordnet und neu aufgestellt. In diesem System zerfiel die JANKOVICH-Bibliothek auf ihre Bestandteile. Nicht nur die Struktur der vielfachen, komplexen Sammlung verschwand endgültig, sondern auch die Zugehörigkeit der einzelnen Stücke ist zumeist nicht mehr festzustellen. Die JANKOVICH'sche Provenienz ist nämlich bei einer Handschrift oder bei einem Druck nur in dem Falle erkenntlich, wenn darin sein Besitzervermerk oder Stempel aufzufinden ist. Ein Vermerk über die Provenienz wurde nämlich während der Neuordnung der Bibliothek nirgends eingetragen.

Diese Pietätslosigkeit den JANKOVICH'schen Sammlungen gegenüber erwies sich nicht nur in der Zerstörung der ursprünglichen Strukturprinzipien, sondern auch in der Veräußerung einiger Bestandteile. Während des vergangenen Jahrhunderts wurden auf Anordnung der obersten staatlichen Behörden einige Gruppen der Sammlung wiederholt ausgesondert und anderen Institutionen übergeben. Solches Schicksal wurde den Urkunden, der Sektion der öffentlichen und Privatakten, sowie den Stichen zuteil. Es kam auch vor, daß 232 Handschriften der ehemaligen JANKOVICH'schen „Bibliotheca Germanica“ aus dem 14—16. Jh. als Tauschobjekte für das Hunyadi-Archiv 1896 dem Königlichen Bayerischen Archiv überlassen wurden.

Die so zerfallenen JANKOVICH'schen Sammlungen wollte der vorliegende Aufsatz in ihren Umrissen — mindestens „pro memoria“ — rekonstruieren.

